

Tudorel TOADER
(coordonator)

Dialogi Juridici

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Ioana Maria COSTEA, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Prof. univ. dr. Sergiu BRÎNZĂ, Universitatea de Stat din Moldova

Conf. univ. dr. Vitalie RUSU, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Lect. univ. dr. Vitalie JITARIUC, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul

Redactori: dr. Tamara BOTEZ, dr. Marius-Nicușor GRIGORE,
Dana ZĂMOSTEANU, Cerasela CIRIMPEI

Tehnoredactor: Florentina CRUCERESCU

ISBN: 978-606-714-816-9

Toate drepturile rezervate. Este interzisă reproducerea totală sau parțială a acestei cărți, prin orice procedeu electronic sau mecanic, fără permisiunea scrisă a Editurii Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

© Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2023
700539 – Iași, str. Munteni, nr. 34, tel./fax: (0232) 314947
[http:// www.editura.uaic.ro](http://www.editura.uaic.ro)

Tudorel TOADER
(coordonator)

Dialogi Juridici

Cuvânt-înainte de
prof. univ. dr. **Tudorel TOADER**

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Dialogi juridici / coord.: Tudorel Toader;

cuv.-înainte de prof. univ. dr.

Tudorel Toader. - Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-714-816-9

I. Toader, Tudorel (coord.; pref.)

CUPRINS

Cuvânt-înainte (**Tudorel TOADER**)..... 7

Studii privind învățământul juridic

Paradigma educației juridice în contextul evoluției învățământului universitar prin prisma procesului de europeanizare a dreptului
Serghei BRÎNZĂ 11

Învățământul juridic – fundament al siguranței societății umane democratice
Alexandru ARSENI..... 17

Exigențele europene ale studiilor doctorale. Școala doctorală de drept ieșeană
Carmen Tamara UNGUREANU, Ioana Maria COSTEA 21

Unele provocări curente în învățământul juridic în materie penală din România
Mihai DUNEA..... 31

Exigențe în perfecționarea profesionalismului juridic al funcționarilor vamali
Sergiu BODLEV 39

Studii speciale de drept național și internațional

Modificarea învinuirii de către procuror în instanța de apel
Dumitru CALENDARI, Oxana CIUDIN..... 53

Puterea judecătorească – garant al înfăptuirii justiției într-un stat de drept
Aliona CORCENCO, Stanislav CEBOTARI 59

Reprezentarea succesorală ca instituție de drept civil în noua reglementare a Codului civil al Republicii Moldova
Vladimir CHIRONACHI 71

Convenția Europeană a Drepturilor Omului și protecția mediului
Ion DĂNOI..... 83

Unele reflecții privind particularitățile minorului actor al actului criminal (cazul Republicii Moldova)	
Anatolie FAIGHER, Sergiu CERNOMOREȚ,	
Andrei NASTAS	89
Criminalistica, la intersecția dintre legile naturii și legile făcute de oameni	
Ancuța Elena FRANȚ	105
Integritatea academică și cadrul normativ aferent	
Mariana GRAMA	113
Experimentul în procesul penal: noțiuni, sarcini și varietăți	
Vitalie JITARIUC	123
Infrațiunea de determinare sau înlesnire la sinucidere art. 150 CP RM – comisă de către sau asupra persoanelor care execută o pedeapsă privativă de libertate	
Vitalie JITARIUC, Oleg APĂRECE	135
Agresivitatea și violența în sport	
Oleg TELEVCA	143

CUVÂNT-ÎNAINTE

Proiectul „Patrulaterul Facultăților de Drept” este o manifestare studențească, științifică, sportivă și culturală, pe care am inițiat-o în 2007, perioadă în care exercitam funcția de decan al Facultății de Drept din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și demnitatea de judecător la Curtea Constituțională a României.

Activitățile din proiect se desfășoară la Iași, pe parcursul a trei zile. Proiectul reunește câte cinci profesori și câte douăzeci și cinci de studenți de la facultățile de Drept din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Universității de Stat din Republica Moldova, Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți și Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, Republica Moldova.

Prin activitățile sale, proiectul își propune să contribuie la formarea unei culturi juridice comune, asimilarea standardelor europene de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale, promovarea relațiilor de colaborare dintre studenții și profesorii facultăților participante.

Bunele practici în facultățile de Drept vor fi dezbătute de către rectorii universităților participante, împreună cu decanii și profesorii din cele patru facultăți. Revista *Dialogi Juridici* reunește rezultate ale cercetării științifice desfășurate de către profesorii participanți. Competițiile științifice studențești – la dreptul penal, dreptul constituțional și dreptul civil – vor fi completate prin competițiile sportive.

Experiențele culturale comune vor completa dimensiunile studențești și academice.

Alese mulțumiri aducem Departamentului pentru Relația cu Republica Moldova, din cadrul Guvernului României, care a asigurat suportul financiar necesar pentru buna desfășurare a manifestării.

În egală măsură, aduc alese mulțumiri conducerilor celor patru facultăți, precum și rectorilor celor trei universități: conf. univ. dr. Natalia GAȘIȚOI – Universitatea „Alec Russo” din Bălți, prof. univ. dr. Igor ȘAROV – Universitatea de Stat din Moldova și prof. univ. dr. Sergiu CORNEA – Universitatea „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, Republica Moldova.

Exprim speranța unor ediții viitoare!

Iași, 26 octombrie 2023

Prof. univ. dr. Tudorel TOADER
Rector al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Studii privind învățământul juridic

PARADIGMA EDUCAȚIEI JURIDICE ÎN CONTEXTUL EVOLUȚIEI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI UNIVERSITAR PRIN PRISMA PROCESULUI DE EUROPENIZARE A DREPTULUI

Serghei BRÎNZĂ¹

Abstract: The provision of quality education in legal sciences is the essential premise for the training of highly qualified legal professionals. The need for such education is felt not only in developing or underdeveloped states, but also in developed states, which constantly undertake various measures to respond to new challenges and demands of society. Teaching in legal professional sphere aims to prepare students for the future by approaching law as an international discipline and challenging them to construct their own understanding of law from multiple sources. This European-oriented curriculum excludes the study of law from a particular national legal system and teaches law and legal method in a European and comparative way, combining the teaching method of comparative law and problem-based learning. Therefore, the Faculty of Law must train students in a way that allows them to develop "transversal intellectual skills".

Keywords: legal education; phenomenon of Europeanization; the future of university studies; knowledge of legal sciences; practical skills; skills assessment; study programs; transversal intellectual skills; European law; globalization of legal education.

Furnizarea unui învățământ juridic de calitate este premisa esențială pentru formarea specialiștilor de înaltă calificare în domeniul dreptului. Necesitatea unui asemenea învățământ este resimțită nu numai în statele aflate în curs de dezvoltare ori slab dezvoltate, ci și în statele dezvoltate, care întreprind constant diverse măsuri pentru a răspunde noilor provocări și exigențe ale societății. Una dintre aceste exigențe derivă din inevitabilul fenomen de europeanizare sau, mai larg spus, de globalizare. Și chiar dacă acest fenomen ar putea să nu afecteze în mod egal toți profesioniștii din domeniul juridic, interacțiunile globale provoacă modificări structurale semnificative în drept. Bunăoară, dreptul afacerilor, dreptul internațional, dreptul european, dreptul Uniunii Europene, dreptul umanitar, dreptul proprietății intelectuale, dar și organizațiile internaționale precum Organizația Națiunilor Unite, Curtea Internațională de Justiție, Uniunea Europeană au apărut, au fost modificate și extinse ca urmare a globalizării. În mod firesc, globalizarea determină treptat un comerț internațional cu servicii juridice, care va deveni și mai proeminent în anii

¹ Profesor universitar doctor, Facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova.

următori. Iar profesiile trebuie să se adapteze la aceste noi realități. Pe cale de consecință, o facultate de drept nu poate rămâne impermeabilă la circumstanțele în schimbare cu care se confruntă profesia juridică. În același timp, trebuie să ofere programe de studii actuale conform aspirațiilor studenților săi. Altfel spus, dacă globalizarea este o realitate cu efecte asupra profesiilor juridice, învățământul juridic trebuie să ofere un răspuns adecvat.

Educația juridică trebuie să pregătească studenții pentru viitor, abordând legea din perspectivă internațională și provocându-i să-și construiască propria înțelegere a dreptului din surse multiple. Proiectat astfel, un curriculum cu orientare europeană restrânge studiul dreptului dintr-un anumit sistem juridic național și predă dreptul într-un mod european și comparativ, combinând metoda de predare a dreptului comparat și învățarea bazată pe probleme.

Astfel, tocmai globalizarea și transformările legislației europene pun sub semnul întrebării metodele naționale de educație juridică, cu atât mai mult cu cât armonizarea legilor europene tinde să se întărească. Europa este, pentru statele europene, un vector al dreptului globalizat. Acest sens pe care Europa îl dă globalizării se bazează pe valori și principii care creează treptat un drept european comun. De exemplu, actualmente, interpretarea legilor naționale se face din ce în ce mai mult în lumina standardelor europene. Pe acest fundal, nu putem nega că aceste transformări au condus deja la unele evoluții notabile în învățământul universitar. Ne gândim, evident, la importanța Declarației de la Bologna² prin care s-a afirmat că „o Europă a cunoașterii este acum unanim recunoscută drept un factor de neînlocuit pentru dezvoltarea socială și umană și drept o componentă indispensabilă pentru consolidarea și îmbogățirea calității de a fi cetățean al Europei, capabilă de a oferi cetățenilor săi competențele necesare pentru a face față provocărilor noului mileniu, împreună cu conștientizarea ideii de a împărți valorile și de a aparține unui spațiu social și cultural comun” și care vizează, *inter alia*: asigurarea comparabilității (unificarea) diplomelor, facilitarea și promovarea mobilității; promovarea cooperării europene în asigurarea calității unei viziuni legate de ideea de dezvoltarea criteriilor și metodologiilor comparabile; promovarea dimensiunilor necesare europene legate de învățământul superior, mai ales în ceea ce privește dezvoltarea curriculară, cooperarea inter-instituțională, schemele de mobilitate și programele integrate de studiu, formare și cercetare.

În acest domeniu, comportă relevanță și Recomandarea Consiliului Uniunii Europene din 24 septembrie 1998 (98/561/EC) privind cooperarea europeană în domeniul asigurării calității în învățământul superior, care prevede că statele membre vor crea sisteme transparente de asigurare a calității, cu scopul

² Declarație comună a Miniștrilor Educației din Europa, semnată cu ocazia Conferinței Confederației Rectorilor din Uniunea Europeană (18-19 iunie 1999), https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf (accesat la 10.10.2023).

principal de a „salvgarda calitatea învățământului superior în contextul economic, social și cultural al țărilor lor, ținând seama de dimensiunea europeană și de lumea în schimbare rapidă”³.

Notabile în aceeași direcție sunt, deopotrivă, și: Cadrul european al calificărilor, Convenția de la Lisabona privind recunoașterea calificărilor⁴, dar și Recomandarea Consiliului UE privind promovarea recunoașterii reciproce automate a calificărilor dobândite în cadrul învățământului superior și a celor dobândite ca urmare a absolvirii unui ciclu secundar superior de învățământ și formare, precum și a rezultatelor perioadelor de învățare petrecute în străinătate⁵. Instituirea programelor de schimb (cum ar fi Erasmus+) reprezintă de asemenea inițiative majore menite să faciliteze, pe cât posibil, mobilitățile studenților și profesorilor în Europa.

În acest context supranațional, recunoașterea relevanței egale a tuturor componentelor pedagogice care caracterizează traseele educaționale (adică cunoștințele, deprinderile și competențele, fundamentate în termeni de rezultate așteptate ale învățării), a marcat o accelerare decisivă spre inovarea în educație, în general, și în educația juridică, în special. Bunăoară, Consiliul Barourilor și Societăților de Drept din Europa a sugerat în mai multe documente despre necesitatea unui învățământ juridic care cuprinde atât cunoștințe, cât și abilități practice.

În ceea ce privește, mai precis, învățământul juridic, la nivelul Uniunii Europene poate fi evidențiată tendința de promovare a studiilor europene, de exemplu, prin crearea unor instituții specializate de formare în domeniul dreptului european, cum ar fi Institutul Universitar European din Florența (în Italia) și Colegiul European din Bruges.

Și în Republica Moldova sunt întreprinse demersuri clare în vederea reformării învățământului superior și a racordării acestuia la cele mai actuale exigențe europene și internaționale. De exemplu, în etapa curentă, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării (MECC) implementează Proiectul Învățământul Superior din Moldova, orientat spre îmbunătățirea calității învățământului

³ Council Recommendation of 24.09.1998 on European cooperation in quality assurance in higher education (98/561/EC) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:31998H0561> (accesat la 10.10.2023).

⁴ Convention of 11.04.1997 on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region (ETS No. 165) <https://rm.coe.int/168007f2de> (accesat la 10.10.2023).

⁵ Recomandarea Consiliului UE din 26.11.2018 privind promovarea recunoașterii reciproce automate a calificărilor dobândite în cadrul învățământului superior și a celor dobândite ca urmare a absolvirii unui ciclu secundar superior de învățământ și formare, precum și a rezultatelor perioadelor de învățare petrecute (2018/C 444/01) în străinătate [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:32018H1210\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:32018H1210(01)) (accesat la 10.10.2023).

superior (perioada septembrie 2020 – decembrie 2025). *Obiectivul de Dezvoltare al Proiectului* este îmbunătățirea orientării spre piața muncii a instituțiilor de învățământ superior selectate și îmbunătățirea mecanismelor de asigurare a calității.

În cadrul acestui proiect, o echipă de experți de la Facultatea de Drept a USM a participat la elaborarea Standardelor de calificare în domeniul dreptului (Nivel 6, 7, 8) care concordă cu cele mai actuale exigențe europene/internaționale în domeniu⁶.

Îmbunătățirea sistemului de formare a viitorilor juriști este și în vizorul asociațiilor obștești. În vederea realizării acestui obiectiv, în anul 2021, sub egida Asociației Barourilor Americane, Inițiativa pentru Supremația Legii din Moldova (ABA ROLI Moldova), s-a desfășurat Conferința Națională cu genericul „Calitatea învățământului juridic din Republica Moldova”, la lucrările căreia au participat rectori și decani de la instituțiile de învățământ juridic din principalele centre universitare. Cu această ocazie au fost evidențiate experiențele universităților vizând provocările cele mai recente din învățământul juridic, precum și perspectivele de depășire a acestora.

De asemenea, ABA ROLI Moldova a contribuit la includerea cursului de scriere și argumentare juridică în oferta educațională a facultății, precum și la organizarea unor evenimente orientate spre dezvoltarea abilităților de factură nouă pentru viitorii juriști, cum ar fi: Competiția Națională de Comunicare Juridică „Ella Negruzzi”; Olimpiada Națională de Drept etc.

Bineînțeles, instituțiile de învățământ au și ele un rol esențial în racordarea învățământului juridic la exigențele europene. Obiectivele primare concordă cu cele înscrise în Declarația de la Bologna. Bunăoară, avându-se în vedere cerința de compatibilizare a planurilor de studii s-a urmărit prezența următoarelor discipline: dreptul Convenției Europene a Drepturilor Omului; dreptul penal european; dreptul penal comparat; dreptul internațional; integrarea europeană; istoria culturii și civilizației europene; dreptul comerțului internațional; dreptul bancar internațional; psihologia; sociologia; criminologia; filosofia; limbile străine și informatică juridică. De asemenea, s-a avut în vedere identificarea caracterului obligatoriu, opțional sau facultativ al studierii acestor discipline.

În același context de europenizare a dreptului, la nivelul instituțiilor de învățământ există o dezbatere comună și vie asupra necesității de a regândi abordările vizând predarea și învățarea dreptului în teorie și în practică precum și de a revizui modalitățile de evaluare a cunoștințelor, abilităților și competențelor, ținându-se cont de schimbările în curs în profesiile juridice. În acest plan, se ridică întrebarea dacă ar fi nevoie de o educație care insistă să țină separate teoria și practica.

⁶ Standarde de calificare în învățământul superior. <https://mecc.gov.md/ro/content/standarde-de-calificare-invatomantul-superior> (accesat la 10.10.2023).

În această privință, Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moldova rămâne adepta modelului de îmbinare a teoriei cu practica juridică. Ba, mai mult, nu vom contesta nici necesitatea dezvoltării unei piste separate pentru cercetarea științifică a dreptului, începând chiar de la Ciclul I – Licență. Or, predominanța preocupărilor față de profesie, prin diluarea și marginalizarea studiului teoretico-științific, nu se arată a fi neapărat eficientă în planul formării juridice profesionale. Fiindcă, în realitate, practicianul din domeniul dreptului se va confrunta cel mai des cu două probleme: interpretarea legii și aplicarea acesteia.

Conștientizând valoarea formării abilităților practice în domeniul juridic, la Facultatea de Drept a USM fost amenajată o sală de simulări dotată cu echipament modern, precum și o sală performantă de mediere. De asemenea, funcționează un laborator de criminalistică. În același timp, studiile de caz, spețele, examinarea practicii judiciare, a jurisprudenței constituționale a Republicii Moldova, a jurisprudenței CEDO – sunt metode frecvente de predare-învățare la Facultatea de Drept. Mai mult, relativ recent au fost implementate modificări în programele de studii de la Ciclul II-masterat, îndreptate spre integrarea componentelor practice în curriculum. În acest sens, în Planurile de studii au fost inserate Proiecte de semestru – axate pe rezolvare de probleme. Astfel de evoluții sunt deopotrivă dezvoltare și la Ciclul I-licență prin integrarea învățării bazate pe probleme, în special, în contextul realizării lucrului individual.

Dincolo de importanța exersării practice, reiterăm inoportunitatea ignorării pregătirii juridice teoretice. Într-adevăr, orele de drept sunt departe de a transmite numai elemente practice: scopul lor este și să insufle un mod de gândire specific și o cultură juridică. Prin urmare, Facultatea de Drept trebuie să-i formeze pe studenți într-un mod care să le permită inclusiv dezvoltarea „abilităților intelectuale transversale”. Practicienii întâlnesc frecvent noi probleme în activitatea lor și, adesea, trebuie să identifice soluții în domenii de drept apărute recent cu care s-ar putea să nu fie familiarizați. Având în vedere ritmul schimbării în practica juridică, suntem conștienți că absolvenții noștri vor trebui să lupte cu metamorfozele de orice natură: legislativă, socială. Iar un specialist bun trebuie să aibă capacitatea de a opera cu legea, chiar și în domenii care nu îi sunt familiare. Pentru a face acest lucru într-un mod eficient, absolventul de la drept trebuie să dețină capacitatea profundă de înțelegere, inclusiv a filozofiei și metodologiei dreptului, a etosului și naturii sale, mai degrabă decât simpla cunoaștere a normelor. Fără a înțelege cu adevărat legea, unui practicant îi va fi greu să-i înțeleagă esența, prin urmare va fi dificilă găsirea unor soluții posibile la situații noi. Așadar, prin metodologii didactice adecvate și un curriculum vibrant, studenții pot fi ajutați să-și dezvolte abilități de învățare independentă și critică, să dezvolte un spirit de anchetă, să facă conexiuni între diverse domenii ale juridicului și între diferiți subiecți de drept.

De asemenea, dezvoltarea rețelelor de instruire clinică juridică, instruire juridică francofonă și anglofonă sunt realități care demonstrează tendințele de reconfigurare a dreptului din perspectivă globalizată, concomitent cu dezvoltarea mobilităților de tip *incoming* (intrare) și *outcoming* (ieșire). Numărul acestor mobilități a crescut în ultimii ani, ceea ce este îmbucurător. În plus, sunt depuse constant eforturi în planul dezvoltării componentei de internaționalizare a programelor de studii, prin: oferte de masterat de specialitate exclusive în domeniul dreptului internațional și dreptului european, precum și cu elemente de drept european/internațional; consolidarea învățării limbii engleze/franceze juridice; încurajarea viitorilor juriști de a-și lărgi orizonturile datorită dezvoltării cursurilor de drept comparat.

Se poate specula cu privire la forțele motrice ale acestor evoluții, dar, aproape sigur, ele includ scopul de a dezvolta cunoștințele, abilitățile practice ale unui student, toate acestea fiind cerute unei profesii juridice transnaționale.

În încheiere, aș dori să-l citez pe celebrul autor Edmund Burke care a afirmat, cu drept cuvânt, că „*Nu poți planifica viitorul pe baza trecutului*”. Acum, este timpul potrivit pentru a depăși provocările existente și pentru a avansa.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL JURIDIC – FUNDAMENT AL SIGURANȚEI SOCIETĂȚII UMANE DEMOCRATICE

Alexandru ARSENI¹

Omul - oglinda prin care trebuie privit Universul
GEORGE BERNARD SHAW

Abstract: Man, being by nature a thinking being (*homo sapiens*), thinks about his future and defines his existence according to a project. Within the set of projects offered to the human being, with the certainty of legal education, by its spirit it occupies a dominant place meant to contribute to the free development of the human personality - the core of the authentically democratic society. Given that the practical activity, after university legal education, has as its purpose the execution of the act of justice, of justice, in this article we will argue the opportunity of crystallizing and consolidating the complex and multidimensional project that must be conquered by an authentic jurist, able to work in any state of the European Union.

Keywords: legal education, jurisprudence, perfection, reason, knowledge, logic, judge

Argument

Societatea umană se caracterizează nu numai prin calități exclusiv umane: rațiune și conștiință, ci și printr-un caracter organizat rezultat din exigențele existenței și dezvoltării fundamentate pe dorința de perfecțiune. În acest context tocmai învățământul democratic are ca scop educarea cetățenilor independenți, însetați de cunoștințe, cu puncte de vedere analitice, care, concomitent, să posede cunoștințe temeinice despre regula vieții democratice, adică reguli pentru reglementarea conflictelor.

Învățământul juridic – baza cunoștințelor temeinice

Indiscutabil, știința dreptului își are fundamentul teoretic în știința Teoriei Generale a Dreptului. Aceasta deoarece ea este „o știință generalizatoare pentru întregul sistem de științe juridice... formulează definițiile statului, dreptului, celelalte concepte și întregul specific realităților juridice a societății...”².

¹ Profesor universitar, doctor habilitat în dreptul constituțional.

² Negru Boris, Negru Alina; *Teoria generală a dreptului și a statului* – Chișinău; s.n. 2017 IS. FEP „Tipografia Centrală”), p. 25.

Totodată, teoria generală a dreptului „urmărește organizarea sa legală, coordonează și sistematizează cunoștințele într-un cadru asigurat de limbajul specific științelor juridice de ramură, ca științe particulare care studiază domenii relativ închise, de unde definirea lor ca științe structurate”³.

Iar Dreptul Constituțional ca știință juridică de ramură fundamentală are ca obiect de studiu „raporturile sociale de formă de stat, de formă de guvernământ, de organizare și funcționarea organelor statului precum și drepturile și libertățile fundamentale cetățenești”⁴.

Cu alte cuvinte, Dreptul Constituțional are ca obiect de studiu relațiile sociale fundamentale reglementate de normele constituționale din domeniul instaurării, menținerii și exercitării puterii de stat în exercitarea prerogativelor suveranității naționale, cea legislativă, executivă și judecătorească și asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale garantate.

La timpul său, Ulpian menționa că „știința dreptului este cunoașterea lucrurilor divine și umane, știința de a deosebi ce este drept de ceea ce este nedrept”. (Ulpian. D. I, 1, 10.2). Iar preceptele dreptului după Iustinian sunt: „să trăiești cinstit, să nu vatâmi pe nimeni, să dai fiecăruia ce este al său”.

Rezultă așadar, că aceste constatări au ca fundament rigid analiza și argumentarea logică a fenomenelor în dialectica lor. Iar fundamentele logicii formale ne invită la un raționament rece la care nici fantezia nu are voie să facă un pas fără a fi consultată de rațiune prin confruntarea cu realitatea” (Aristotel. *Politica*, cartea IV, Editura IRI – București. 2001, p. 10). Indiscutabil, calea dialectică a cunoașterii este: de la contemplarea vie la gândirea abstractă și din nou la contemplarea vie.

Astfel, învățământul juridic trebuie să cuprindă, în mod obligatoriu, în calitate de disciplină distinctă, logica formală, pe baza căreia să fie dezvoltată „Logica juridică” în diversitatea sa. Aceasta, deoarece înseși fenomenele vieții sociale, acțiunile ființei umane sunt într-o interdependență și interinfluență permanentă. Și toate acestea în complexitatea lor dialectică vor constitui fundamentul științific care va contribui ca învățământul juridic să dezvolte la studenți „puncte de vedere analitice”. Iar logica formală ne învață că dacă măcar una din premisele silogismului este falsă, concluzia cu certitudine va fi falsă, pericol pentru înfăptuirea actului de justiție.

Totodată am acceptat maxima dedusă de către Ulpian ca „știința dreptului este cunoașterea lucrurilor divine și umane”. Or cunoașterea acestor lucruri în esența lor ține de filosofie, ca știința. Respectiv ca atât bunul legiuitor cât și bunul jurist este obligat să cunoască principiile și materia filosofiei în profunzime.

În aceste circumstanțe logica se impune în calitate de disciplină obligatorie în cadrul facultăților de drept. Aceasta deoarece orice fenomen social implicat

³ Dogaru Ion, *Elementele de teorie generală a dreptului* – Craiova, 1994, p. 34.

⁴ Drăganu Tudor, *Drept Constituțional și instituții politice: tratat elementar*, Lumina LEX, Cluj-Napoca; 2000, vol. 1, p. 37.

supus aprecierii judecătorului trebuie privit și supus analizei prin prisma principiilor universale ale filosofiei: „Unitatea și lupta contrariilor”, „Negarea negației”, „Transformarea cantității în calitate și a calității în cantitate”.

Acest suport științific servește judecătorului în cadrul procesului „de a deosebi ce este drept de ceea ce este nedrept”, pentru a da „fiecăruia ce este al său”. Totodată, pe această cale judecătorul își va consolida și cristaliza propriile calități, indispensabile înfăptuirii actului de justiție.

Asupra calităților personale pe care trebuie să le posede judecătorul, ca rezultat al învățământului juridic, s-a exprimat și Platon. Prezintă interes următoarele raționamente științific fundamentate și logic argumentate: „Medicii... tămăduiesc [trupul] cu ajutorul sufletului, căruia nu-i este posibil să devină sau să fie bolnav și totuși să vindece bine.”⁵. „Dar un judecător conduce sufletul cu ajutorul sufletului, prietene. Or, sufletului nu-i este îngăduit să fie crescut, de timpuriu, printre suflete rele și să fi avut de-a face cu toate nedreptățile și să-și fi trecut vremea cu fapte nedrepte, pentru ca să poată dovedi repede, pornind de la sine însuși, nedreptățile altora, precum ar face-o cu bolile trupului. Dimpotrivă, sufletul trebuie să fie neîncercat și nepîngărit de uriciunea unor firi rele, atîta vreme cît este tînăr, dacă urmează ca, fiind un suflet frumos și bun, să judece sănătos dreptatea. ... Un om în vîrstă ... trebuie să fie bunul judecător, și nu un tînăr, un om care a învățat tîrziu ce este nedreptatea pe care nu și-o știe proprie, adăpostită în sufletu-i. Ci, observînd-o pe cea străină, din suflete străine, el află abia după multă vreme în ce fel este răul, folosindu-se însă de știință, și nu de propria-i experiență.”⁶ Respectiv în cadrul dobîndirii acestor cunoștințe, își are rolul atît psihologia generală, cît și cea judecătorească.

Concluzii generale

Practica vieții a demonstrat că mecanismul statal, implicat în exercitarea puterii legislative, executive și, îndeosebi, judecătorești, ca atribute inalienabile ale suveranității naționale, impune funcționari care să posede corectitudine, competență, cunoștințe și practică de viață, calități cristalizate în procesul învățământului juridic, în mod deosebit. În același timp, învățământul juridic trebuie să contribuie și la formarea unui specialist cu o moralitate și o ținută etică exemplară, autenticul om cult, om al legii.

În acest context curricula facultății de drept lasă disciplinele sociale necesare ori în afara programului (logica formală), ori la discreția studentului (opțională) politologia, psihologia generală și cea judiciară, domenii indispensabile existenței comunității umane.

⁵ Platon, *Republica*, în *Opere*, vol. V, traducere de Andrei Cornea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 186.

⁶ *Ibidem*, p. 186-187.

Totodată, durata cursurilor, 4 ani de studii, plus doi ani de masterat ce rămân la discreția studentului, provoacă ruptura artificială din procesul complex de formare a unui specialist autentic, în condițiile unui program de studii neîncheșat.

Această stare de lucruri ne motivează să identificăm următoarele propuneri de rigoare:

1. Masteratul, în cadrul învățământului juridic, trebuie să fie obligatoriu, corespunzător specializării absolventului facultății de drept.
2. Pornind de la cerințele față de specialitățile profesiei de jurist, readucerea unor discipline în cadrul „obligatoriu” și nu „opțional”.
3. Dată fiind evoluția societății umane și, respectiv, a reglementărilor normative, stabilirea săptămânii de studiu de 6 zile.

EXIGENȚELE EUROPENE ALE STUDIILOR DOCTORALE. ȘCOALA DOCTORALĂ DE DREPT IEȘEANĂ

Carmen Tamara UNGUREANU*, **Ioana Maria COSTEA****

Abstract: Doctoral studies in the European context are an integral part of the European area of higher education. The Bologna process played a substantial role in shaping legal studies, aiming to ensure the integration of higher education systems into the great European family. Legal doctoral studies are a significant part of legal education. Doctoral studies aim to improve the understanding and management of the challenges faced by the legal world at global, national and local levels. The training of European jurists implies the study of current legal systems, of their interference determined by the single European space where the combination of national legislations takes place with the European one. Through this approach, future doctors of law will acquire knowledge of the highest level and especially skills that facilitate the solution of critical problems in a responsible way and allow innovation and rethinking of traditional ideas for their adaptation to new circumstances.

Keywords: legal studies, doctorate, admission, research methods

Introducere

Studiile doctorale în context european sunt o parte integrantă a spațiului european al învățământului superior. Procesul de la Bologna¹ a jucat un rol substanțial, urmărind să asigure integrarea sistemelor de învățământ superior în marea familie europeană.

Studiile doctorale juridice urmăresc îmbunătățirea înțelegerii și gestionării provocărilor cu care se confruntă lumea juridică la nivel global, național și local și instruirea juriștilor europeni, cu accent pe studiul sistemelor juridice actuale, pe interferența lor determinată de spațiul unic european în care are loc combinarea legislațiilor naționale cu aceea europeană. Prin acest demers, viitorii

* Carmen Tamara Ungureanu este profesor universitar doctor la Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Director al Școlii Doctorale de Drept și conducător de doctorat.

** Ioana Maria Costea este conferențiar universitar doctor la Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Decan al Facultății de Drept și conducător de doctorat.

¹ Pentru detalii, <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/bologna-process>, accesat 11.10.2023.

doctori în drept dobândesc cunoștințe de cel mai înalt nivel, abilități care să faciliteze soluționarea problemelor critice într-un mod responsabil și să permită inovarea și regândirea ideilor tradiționale pentru adaptarea lor la noile circumstanțe.

În continuare vom dezvălui, mai întâi, misiunea studiilor doctorale de drept, apoi vom trasa câteva direcții ale procesului desfășurării studiilor doctorale de drept în context european. În final vom face precizări referitoare la metodologia de cercetare doctorală. Toate aceste aspecte vor fi tratate având ca sistem de referință Școala Iașeană Doctorală de Drept.

1. Misiunea studiilor doctorale de drept

Studiile doctorale conduc la obținerea celei mai înalte diplome universitare. Studiile doctorale au ca scop formarea de juriști cu înaltă calificare, capabili să contribuie la dezvoltarea științei dreptului. Programul de doctorat favorizează dezvoltarea și aprofundarea gândirii și analizei juridice, fiind deschis spre abordarea interdisciplinară. Programul de studii doctorale îndeplinește mai multe funcții, raportat la momentul derulării acestora, la conținuturile și competențele dezvoltate, la momentul formării profesionale a doctorandului.

Conform Legii nr. 199/2023 a învățământului superior², „*Studiile universitare de doctorat reprezintă al III-lea ciclu de studii universitare și permit dobândirea unei calificări de nivelul 8 din EQF/CEC și din CNC [...]*” [art. 61(1)] În anexa legii, la punctul 15 este definit EQF/CEC ca fiind acronimul de la *European Qualifications Framework/Cadrul european al calificărilor*, care „*este un instrument de corespondență între diferitele cadre sau sisteme și niveluri ale calificărilor, fiind un cadru comun de referință cu opt niveluri, exprimate ca rezultate ale învățării. Asigură îmbunătățirea transparenței și a recunoașterii aptitudinilor și competențelor și presupune definirea descriptorilor pentru fiecare nivel și stabilirea unor criterii de corelare. Sprijină practicile existente în materie de recunoaștere datorită faptului că asigură un nivel sporit de încredere, înțelegere și comparabilitate a calificărilor. Aceasta poate facilita procesul de recunoaștere în scopuri profesionale și de învățare.*” CNC este acronimul de la Cadrul național al calificărilor. Potrivit art. 28(3) din aceeași lege „*Curriculumul programului de studii universitare cuprinde ansamblul de discipline ce conduce la o calificare universitară, are ca scop rezultate așteptate ale învățării și este concordant cu nivelul calificării definit în Cadrul național al calificărilor [...]*”

Calificarea de nivel 8 în accepțiunea europeană³ presupune îndeplinirea unor condiții subsumate setului de descriptori, care indică rezultatele învățării relevante pentru acest tip de calificare, în orice sistem de calificări. Descriptorii,

² Publicată în M. Of. nr. 614 din 5 iulie 2023.

³ Informații disponibile online la: <https://europa.eu/europass/en/description-eight-eqf-levels>, accesat 12.10.2023.

care vizează rezultatele învățării, sunt grupați în trei categorii: cunoștințe (teoretice sau practice); abilități (cognitive – care implică utilizarea gândirii logice, intuitive și creative – și practice – care implică dexteritate manuală și utilizarea metodelor, materialelor și instrumentelor); responsabilitate și autonomie (capacitatea de a aplica cunoștințele și abilitățile în mod autonom și cu responsabilitate).

Pentru studiile doctorale nivelul 8 înseamnă:

- în ceea ce privește primul descriptor, cunoștințele, acestea trebuie să fie la cel mai avansat nivel al unui anumit domeniu (ocupațional/de muncă) sau de studiu/cercetare și să includă abordări interdisciplinare;
- referitor la abilități (al doilea descriptor), studiile doctorale trebuie să conducă la cele mai avansate și specializate abilități și tehnici, inclusiv sinteza și evaluarea, necesare pentru a rezolva probleme critice în cercetare și/sau inovare și pentru a extinde și redefineți cunoștințele sau practicile profesionale existente;
- în privința celui de al treilea descriptor, responsabilitatea și autonomia, studiile doctorale presupun demonstrarea capacității de inovare, de dezvoltare autonomă, de integritate academică și profesională și de angajament susținut față de dezvoltarea de noi idei sau procese în teorie și practică, inclusiv în cercetare.

Dezideratele europene sunt transpuse în practica școlilor doctorale din România. În particular, Școala Doctorală de Drept de la Iași promovează și susține procesul de formare continuă a studenților-doctoranzi și de dezvoltare a unei atitudini de abordare interdisciplinară a dreptului, de cercetare aprofundată derulată continuu în cadrul programului studiilor doctorale, urmărind îmbunătățirea accesului la programe de pregătire și cercetare avansate, cu scopul furnizării pe piața muncii a unor specialiști, practicieni sau cercetători, înalt calificați, capabili să desfășoare o cercetare științifică de excelență în domeniul dreptului, pe fondul unui flux extrem de rapid de modernizare a legislației naționale și internaționale.

Cu excelente oportunități educaționale, Facultatea de Drept din Iași este un partener viabil al sistemului juridic românesc și își propune să fie un colaborator activ al facultăților de drept și al instituțiilor juridice din cadrul Uniunii Europene.

2. Procesul desfășurării studiilor doctorale de drept în context european⁴

Studiile doctorale pot fi de două tipuri: doctorat științific și doctorat profesional. Aceste forme de studii doctorale au definiții similare în vechea și noua reglementare, adică în Codul studiilor universitare de doctorat⁵ [în prezent în vigoare, care va fi abrogat, însă, la data intrării în vigoare a ordinului ministrului educației de aprobare a Regulamentului-cadru privind studiile universitare de doctorat, potrivit Legii învățământului superior - art. 61(1) și art. 260 (9)] și în Legea învățământului superior [art. 61(6)].

Studiile doctorale de drept se încadrează în prima categorie, aceea a doctoratului științific, „care are ca finalitate producerea de cunoaștere științifică originală, relevantă internațional, pe baza unor metode științifice, organizat numai la forma de învățământ cu frecvență. Doctoratul științific este o condiție pentru cariera profesională în învățământul superior și cercetare” [art. 61(6) lit. a) din Legea învățământului superior]. Un element suplimentar introdus în noua lege comparativ cu legea veche⁶ este obligativitatea desfășurării doctoratului științific în forma de învățământ cu frecvență.

Programul de studii universitare de doctorat se desfășoară sub coordonarea unui conducător de doctorat sau sub îndrumarea a doi conducători de doctorat în situația cotelutei (naționale sau internaționale) și cuprinde un program de pregătire bazat pe studii universitare avansate, în cadrul școlii doctorale și un program individual de cercetare științifică. Cele două componente ale studiilor doctorale sunt organizate în cadrul duratei studiilor doctorale, care este de 4 ani, 8 semestre, cu posibilitatea de prelungire în condițiile legii.

Școala Ieșeană Doctorală de Drept oferă studenților doctoranzi aflați în primul semestru al studiilor lor doctorale cursuri în cadrul programului de pregătire avansată. Planul de învățământ include discipline obligatorii și pachete tematice de discipline, raportat la aria de cercetare. O disciplină obligatorie pentru toți studenții doctoranzi este *etica și metodologia cercetării științifice*. Programul de pregătire bazat pe studii universitare avansate asigură obținerea a

⁴ O parte din această secțiune este preluată din rapoartele de autoevaluare ale Școlii Doctorale de Drept, elaborate prin efortul comun al conducerii Școlii Doctorale, al conducerii Facultății de Drept și al secretariatului Școlii Doctorale de Drept. Aceste rapoarte pot fi consultate online la <https://laws.uaic.ro/ro/scoala-doctorala/raport-de-autoevaluare>, accesat 11.10.2023.

⁵ Hotărârea Guvernului nr. 681/2011 privind aprobarea Codului studiilor universitare de doctorat, publicată în M. Of. nr. 551 din 3 august 2011, cu modificările și completările ulterioare.

⁶ Art. 42(1) (a) din Codul studiilor universitare de doctorat: „doctorat științific, care are ca finalitate producerea de cunoaștere științifică originală, relevantă internațional, pe baza unor metode științifice; doctoratul științific este o condiție pentru cariera profesională în învățământul superior și cercetare;”.

30 de credite ECTS. Creditele obținute într-un program de master de cercetare, sau parcurgerea unor stagii anterioare de doctorat și/sau a unor stagii de cercetare științifică, desfășurate în țară sau în străinătate, în universități sau în unități de cercetare-dezvoltare de prestigiu pot fi recunoscute ca echivalente cu cele dintr-un program de pregătire bazat pe studii universitare avansate. Echivalarea este propusă de către conducătorul de doctorat și se aprobă de către Consiliul Școlii Doctorale (CSD).

Fiecare student doctorand are un program individual de cercetare științifică, care se materializează prin prezentarea de rapoarte, participarea în proiecte de cercetare și comunicări științifice la conferințe. La sfârșitul anului I de studii universitare de doctorat, studentul doctorand susține un proiect de cercetare, aceasta fiind o condiție pentru promovarea în anul al II-lea.

Durata studiilor doctorale, potrivit art. 39 din Codul studiilor universitare de doctorat, era de 3 ani, cu posibilitatea prelungirii cu 1-2 ani (pentru motive temeinice și cu aprobarea senatului universitar, la propunerea conducătorului de doctorat și în limita fondurilor disponibile) și a acordării, în caz de nevoie, a unei perioade de grație de maximum 2 ani pentru ca studentul doctorand să finalizeze și să susțină public teza de doctorat (art. 40 din Cod). Prin urmare, pentru respectarea regulilor stabilite la nivel european în sistemul Bologna⁷, durata minimă a doctoratului era fixată la 3 ani, cu posibilitatea (prin excepție) a susținerii tezei de doctorat la 7 ani de la data debutului studiilor doctorale.

Conform art. 62(3) din Legea învățământului superior „Durata programului de studii universitare de doctorat este, de regulă, de 4 ani. În situații speciale, durata programului de studii universitare de doctorat poate fi prelungită cu 1-2 ani, cu aprobarea senatului universitar, la propunerea conducătorului de doctorat și în limita fondurilor disponibile, sau redusă cu un an, la solicitarea doctorandului, cu avizul conducătorului de doctorat și cu aprobarea senatului universitar”. Termenul de 4 ani respectă sistemul Bologna, întrucât în Declarația de la Bologna din 1999 statele participante au hotărât ca un ciclu de studii să fie de *minimum 3 ani*, neindicând o limită maximă⁸.

Noua lege nu mai prevede posibilitatea acordării unui termen de grație pentru susținerea tezei de doctorat. Deși durata studiilor doctorale a fost prelungită de la 3 la 4 ani, susținerea tezei de doctorat trebuie să aibă loc la cel mult 6 ani de la data de început a studiilor doctorale.

Admiterea doctoranzilor se face cu respectarea legislației naționale și a regulamentelor interne. La Școala Doctorală de Drept din Iași procedurile de

⁷ Pentru detalii referitoare la procesul/sistemul Bologna a se vedea <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/bologna-process?etrans=ro>, accesat 10.10.2023.

⁸ Informație disponibilă online la: https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf, accesat 11.10.2023.

admitere, tematica pentru admitere și rezultatele admiterii sunt caracterizate prin transparență fiind publicate pe *website*-ul Facultății de Drept la secțiunea *Doctorat*. Admiterea la doctorat are loc în fiecare an, în luna septembrie, în limita locurilor disponibile ale fiecărui conducător de doctorat.

Se pot înscrie la concursul de admitere candidații cu diplomă de master sau echivalentă acesteia. Calitatea de student-doctorand se dobândește prin concurs de admitere la doctorat. Se aplică aceleași criterii de admitere, atât pentru candidații români, cât și pentru cei internaționali. Concursul de admitere presupune promovarea a două probe: elaborarea unui proiect de cercetare doctorală (cu tematica specifică fiecărui subdomeniu precizată pentru fiecare conducător de doctorat în parte) și susținerea unui interviu, potrivit legislației în vigoare.

Programul de doctorat se desfășoară în limba română. Candidații internaționali trebuie să se înscrie în anul pregătitor pentru învățarea limbii române sau să prezinte documente de studii care să ateste cel puțin patru ani consecutivi de studii urmați în limba română ori să prezinte un atestat de cunoaștere a limbii române. Prin excepție, studiile doctorale se pot desfășura și într-o limbă de circulație internațională, în cazul doctoranzilor care provin din statele membre ale Uniunii Europene, Spațiului Economic European, Confederația Elvețiană sau care provin din universități din străinătate cu care Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași are raporturi de colaborare. În fiecare caz în parte, înainte de desfășurarea examenului de admitere, se cere acordul de principiu al conducătorului de doctorat vizat.

Activitatea de cercetare din cadrul Școlii doctorale a Facultății de Drept urmărește atât dezvoltarea cunoașterii științifice fundamentale și aplicate, cât și formarea și dezvoltarea competențelor de cercetare ale doctoranzilor și cadrelor didactice implicate. Activitățile de cercetare sunt regăsite în proiecte de cercetare internațională, națională, cu participare individuală sau în echipe, precum și în activitatea doctoranzilor prin cercetări individuale în cadrul Planului individual de cercetare științifică în cadrul studiilor doctorale.

Valorificarea rezultatelor cercetării se face prin publicarea de articole și studii, monografii, recenzii și note critice, acordându-se atenție în mod precumpănitor editurilor și revistelor recunoscute pe plan național și internațional, incluzând și publicațiile cu factor de impact.

Scoala Doctorală a Facultății de Drept oferă doctoranzilor posibilitatea de a publica rezultatele cercetării în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, seria *Științe Juridice*. Această publicație este una de tradiție în domeniul dreptului. Paginile revistei cuprind munca de cercetare a cadrelor didactice, profesorilor invitați, cercetătorilor și doctoranzilor din cadrul Facultății de Drept a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Paginile volumului conțin analiza unor chestiuni punctuale de drept, subscrise celor patru puncte cardinale ale taxonomiei juridice – drept public, drept penal și

științe penale, drept privat, drept internațional și european – dublate de recenzii și comentarii de jurisprudență. Revista este indexată în BDI, Heinonline, CEEOL, DOAJ și SCIPPIO și din 2021 folosește *DOI Identifier*, întrucât Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza" din Iași a devenit membră Crossref.

De asemenea, Facultatea de Drept organizează, periodic, manifestări științifice (sesiuni, simpozioane, conferințe, mese rotunde), iar comunicările sunt publicate în reviste științifice sau volume dedicate acestor evenimente. Evenimentele sunt făcute cunoscute celor interesați prin publicarea pe site-ul facultății și pot fi consultate după finalizare în arhiva evenimentelor.

În cadrul Facultății de Drept, funcționează cercuri și centre printre care, *Centrul de Dreptul Afacerilor „I. L. Georgescu”*, *Cercul de Științe Penale*, *Centrul Robertianum*, în cadrul căruia își desfășoară activitatea *Cercul de hermeneutică juridică „Școala dreptului organic”*, *Cercul de Drept civil european „Dimitrie Alexandresco”*, *Cercul de drept social european „Europae Caritas”* și *Atelierul de creații intelectuale „Insignis, Scientia & Ars”*, *Cercul de procedură civilă „Eugen Herovanu”*, *Cercul de Drept Administrativ „I. G. Vântu”*, *Cercul de Drept Comercial „Paul Demetrescu”*, *Cercul de Drepturile Omului „René Cassin”*, *Cercul de Criminalistică „Aurel Ciopraga”* și *Centrul de Drept Internațional „Mihail Vasile Jakotă”* (care organizează evenimente în colaborare cu Școala Doctorală de Drept) ca spații academice pentru consolidarea cercetării și a dezbaterii academice. Doctoranzii participă la aceste manifestări pe două laturi, fie în procesul de organizare al acestor manifestări, fie prin prezentarea de diverse articole, care ulterior sunt publicate în diferite reviste naționale ori internaționale sau în volume la edituri prestigioase, ce reunesc lucrările participanților.

Biblioteca Facultății de Drept dispune de o sală de lectură, cu o capacitate de 72 de locuri și deține un fond de carte de peste 45.000 de volume. Anual se achiziționează fond de carte și periodice. Totodată, în dotarea bibliotecii se afla un număr de 5 calculatoare conectate la internet și cu soft legislativ instalat, precum și baze de date cu cărți în format electronic. Datorită formei de organizare a Bibliotecii Centrale Universitare, deținătorul unui permis la Biblioteca Facultății de Drept are acces la bibliotecile tuturor facultăților, inclusiv la sediul central al BCU.

Totodată, în cadrul Facultății de Drept, există și Biblioteca aferentă Centrului de Documentare Europeană (cu o suprafață de 29,8 mp), din cadrul Departamentului interdisciplinar Centrul de Studii Europene. Această bibliotecă dispune de o colecție de publicații, disponibilă în proporție de 90% în limbi de circulație internațională. Colecția a fost achiziționată începând cu anul 2001 din fonduri proprii, din proiecte sau din sponsorizări, cu respectarea tematicilor impuse de curricula aferentă studiilor europene, acoperind toate direcțiile propuse: drept comunitar, economie europeană, politică și integrare, cultură și

civilizație europeană. În prezent, centrul de documentare CSE dispune de un fond de aproximativ 600 titluri.

Un sprijin important oferit pentru documentarea studenților și colaboratorilor, este accesul, prin *Laboratorul multimedia*, la Baza de date *European Sources On-line*, la care Centrul de Studii Europene este abonat din martie 2006. Baza de date conține o varietate largă de informații, studii și trimiteri specializate cu privire la teme centrale în problematica studiilor europene. Accesul la această bază de date, dar și la alte informații disponibile *online* se face cu ajutorul rețelei interne de calculatoare cu acces la internet.

În afara bibliotecilor specializate, studenții doctoranzi au acces la bibliotecile Centrului Cultural Francez, British Council și Centrului Cultural German, toate amplasate în apropierea Universității.

Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași deține un fond însumând peste 2.500.000 de unități bibliografice, dintre care o parte importantă o reprezintă colecțiile speciale tezurizând peste 100.000 de documente, manuscrise, carte veche românească, carte veche străină, albume, hărți, stampe, piese de arhivă. Deschiderea internațională, care a fost posibilă după anii 1990, a stimulat colaborarea cu instituții prestigioase de profil din întreaga lume permițând asimilarea celor mai noi tehnologii. Astfel, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași a devenit prima bibliotecă din România complet informatizată, având o bază de date online cu peste 1,8 milioane înregistrări bibliografice. Accesul la importante baze de date științifice (ProQuest, Springer, Ebsco, Scopus, ScienceDirect, Emerald și altele) conferă bibliotecii statutul de centru activ de cercetare.

Activitatea info-documentară se desfășoară în cadrul a 30 de săli de lectură cu 1320 de locuri în sediul central și cele 13 filiale. Componentă importantă a vieții universitare ieșene, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” este integrată în structurile europene, ca veritabil furnizor și mediator de informații.

Doctoranzii au posibilitatea de a folosi laboratorul juridic dotat cu echipamente performante: 20 calculatoare prin care se asigură acces la Internet și la soft juridic *Legis* și *Sintact*.

3. Metodologia cercetării în cadrul studiilor doctorale de drept

Activitățile subsumate studiilor doctorale sunt activități derulate în cadrul unei teme de cercetare, care are caracter inovativ și care răspunde unor interogații juridice actuale. Tema de cercetare și modul de implementare a acesteia sunt stabilite de doctorand, sub supervizarea conducătorului de doctorat și sunt dezvoltate sub supervizarea comisiei de îndrumare. Unul din aspectele relevante în acest context privește metodologia utilizată, care are două direcții de implementare. Pe de o parte, metodologia cercetării în cadrul studiilor doctorale de drept are o componentă clasică determinată de metodele de

cercetare rafinate de comunitatea cercetătorilor în drept și aici avem în vedere cercetarea calitativă⁹ – orientată spre aspecte teoretice – și cercetarea cantitativă – orientată spre aspecte de aplicare a cadrului normativ. Pe de altă parte, metodologia cercetării în cadrul studiilor doctorale de drept are o componentă dinamică determinată de adaptarea la tema propusă, la stadiul actual al cercetării, la opțiunile doctorandului.

În conținutul cercetării calitative, metodele de cercetare pot fi organizate pe axe diferite de lucru; doctorandul va aborda problematica aferentă temei de cercetare utilizând metode de analiză sincronică, diacronică, comparativă. Demersul va urmări cel puțin trei componente, cu alternarea metodelor de lucru:

- analiza legislației, cu observarea și integrarea diferitelor nivele de legiferare: internațional, național și regional ori local;
- analiza literaturii de specialitate pentru a contura *state of art* raportat la tema abordată;
- analiza direcțiilor inovatoare de lucru, din care derivă elementul de originalitate al cercetării.

Pe fondul acestor precizări, particularitatea studiilor doctorale în drept rezită în utilizarea metodelor calitative, doctrinale, prin care cercetarea explică, sistematizează și clarifică totalitatea ori cvasi-totalitatea aspectelor temei abordate. Ca efect secundar, cercetarea aduce la acest nivel contribuții *de lege ferenda* de interes pentru procesul normativ în sensul identificării unor probleme de text și propunerii unor noi formule de legiferare.

În conținutul cercetării cantitative, cercetarea se va orienta către exteriorul textului normativ și va urmări procesul de aplicare a acestuia. În funcție de tema de cercetare, contextul de aplicare a textului normativ poate privi raporturi juridice de conformare (spre exemplu din practica profesioniștilor, din practica administrativă) ori raporturi juridice de conflict (deduse soluționării în contexte judiciare ori alternative). Astfel, cercetarea doctorală va surprinde aspecte de regularitate ori neregularitate în aplicarea textului normativ în contexte diverse, cum ar fi raporturi contractuale, raporturi cu autoritățile publice ori raporturi juridice de conflict supuse unei proceduri de soluționare amiabile ori judiciare. Metoda de abordare a acestei sfere a cercetării doctorale este metoda empirică, în sensul că prin instrumente specifice studiilor sociale (studii sociometrice) ori mai frecvent studiilor juridice (analiză de acte juridice ori judiciare), cercetarea evidențiază una sau mai multe ipoteze de lucru. Astfel, studiul de caz poate viza un anumit context juridic sau o pluralitate de contexte, cum ar fi o hotărâre relevantă a unei instanțe naționale ori internaționale ori un pachet de practică judiciară în problematica abordată.

⁹ Mike McConville, Wing Hong Chui, *Research methods for law*, Edinburgh University Press, 2017.

Din tradiția cercetării juridice de *common-law* pot fi transplantate metode de cercetare cantitativă de tip IRAC, CRAC¹⁰, care includ identificarea ipotezei de lucru problematice, identificarea normei aplicabile, analiza problemei cu identificarea jurisprudenței relevante și organizarea argumentelor identificate și desigur formularea unei concluzii.

În plan secundar, în contextul dinamicelor contemporane și emergenței domeniilor noi cu relevanță juridică, subliniem și oportunitatea de a încadra în contextul cercetării și aspecte interdisciplinare, cu direcții de lucru extrem de diverse: studii economice, sociale, tehnice.

Concluzii

În acest context normativ, instituțional și de tradiție, Școala Ieșeană Doctorală de Drept este în egală măsură un cadru de derulare a studiilor doctorale, orientat spre excelență, plus-valoare și promovarea bunelor-practici în cercetare, precum și un partener intrinsec al tinerilor cercetători. Urmărirea consecventă a standardelor de calitate în cercetare și formarea cunoștințelor, abilităților și profilului responsabil și autonom al unui cercetător contribuie atât la dinamica aplicativă a dreptului în profesiile juridice, cât și la formarea deprinderilor pentru corpul profesoral din învățământul juridic superior.

¹⁰ Acronime pentru: Issue, Rule, Analysis, Conclusion; Conclusion, Rule, Analysis, Conclusion.

UNELE PROVOCĂRI CURENTE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL JURIDIC ÎN MATERIE PENALĂ DIN ROMÂNIA

Mihai DUNEA¹

Abstract: Related (at least) to the reference normative field of criminal law – and, implicitly, to the context of higher legal education system – we believe that the end of the 20th century, respectively the first part of the 21st century, were placed, in Romania, under the sign of innovation, change and of some (more or less successful) attempts of modernization (in a manner more or less adapted to the national specific and the related legal traditions). The heterogeneous trends thus manifested focused, with predilection, on a stated desire for modernization and rallying to supranational (especially European) standards, but also on preparing the legal infrastructure for numerous problems expected to manifest in the near future, as a result of the extremely accentuated evolution, especially in the field of technology and information. Therefore, the recent and contemporary period is characterized, in legal-criminal matters, by an increased degree of dynamism, constantly raising challenges of varying intensities to both practitioners and theorists – aspects that are manifested, accordingly, in the didactic act specific to the legal-higher education system.

Keywords: new legislative changes, criminal law, legal education, reform, contemporary challenges, perspective

*

Pe măsură ce secolul trecut s-a apropiat de final (cu toate macroevenimentele aferente manifestate în societatea românească, precum: Revoluția din decembrie 1989 și instituirea treptată a unei noi ordini politice și a unei noi direcții etatice – orientate spre Vest și integrarea în structurile euro-atlantice; fenomenul complex și de durată al tranziției către capitalism, economie de piață, stat de drept și aliniere pe multiple paliere (economic, juridic, al nivelului de trai etc.) la valori specifice culturii și filosofiei occidentale contemporane; admiterea și integrarea în Uniunea Europeană, respectiv participarea la mecanismele specifice structurilor funcționale ale acesteia; dorința de menținere și strângere a legăturilor cu teritoriile înfrățite, locuite de români în afara granițelor României; formarea și promovarea unei clase politice și administrative noi, impregnată de valori diferite de cele ale predecesorilor etc.) și pe măsură ce a debutat secolul al XXI-lea (cu multiplele sale provocări de securitate economică, energetică, sanitară, militară ș.a., aflate în ultima perioadă într-o sporire

¹ Lector univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

exponențială care implică, direct sau indirect, și spațiul Europei centrale și de sud-est, ridicând probleme inclusiv legiutorului român), domeniul juridic a fost într-o permanentă prefacere / transformare, manifestată inclusiv în spectrul penal de referință.

Situate la intersecția dintre imperativul menținerii soluțiilor clasice funcționale, îndelung testate cu succes și integrate în tradiția juridică națională (pe de o parte) și necesitatea implementării unor tendințe normative moderne, impuse de evoluția tehnologiei, a informației, economică – socială – structurală etc. [pentru alinierea, pe cât posibil, la standarde de referință ale unor state terțe, cu tradiții juridice prestigioase, dar și la paliere de raportare supranaționale (reprezentate, printre altele, în special de CEDO și UE – CJUE)], legislația, practica și doctrina românească în materie penală au fost supuse, în ultimele trei decenii (spre trei și jumătate) unei presiuni susținute, precum și unui îndelungat și constant proces dinamic, de redefinire / îmbogățire / transformare / adaptare. Pe parcursul acestui traseu sinuos, desigur, nu toate inițiativele au găsit teren fertil, nu toate tendințele au putut fi urmărite și finalizate cu succes, nu toate inițiativele și-au putut atinge țelul efectivei consolidări; au existat, desigur, numeroase ezitări, suficiente piste neterminate, multe drumuri înfundate, cel puțin la fel de multe pe cât au fost demersurile fructificate și concretizate.

Este de o evidență flagrantă că toate aceste frământări au produs consecințe corespunzătoare și în domeniul învățământului juridic superior de profil juridic, care și-a pierdut uneori din coerența și continuitatea ce îi erau caracteristice în alte perioade istorice, devenind, în numeroase ocazii, volatil, chiar instabil, dobândind o predilecție sporită spre polemizare. Apetența spre controversate (fie general recunoscute ca atare, fie incipiente – emergente – integrate în categoria „chestiunilor controversabile”, iar nu doar a celor propriu-zis controversate) a fost maximizată mai mult decât oricând, devenind o veritabilă „marcă” specifică domeniului de referință. Drept urmare, în această perioadă, (posibil) mai mult decât oricând altcândva, au dobândit substanță butade specifice asociate sferei juridice, precum cele care vizează pluralitatea opiniilor apte de formulare de către specialiștii în domeniul Drept (adeseori – mai multe decât numărul persoanelor implicate în dialog), ori caracterul relativ al soluțiilor / opiniilor pe care aceștia le propun față de problemă juridică oarecare (în relație directă cu numărul sporit de variabile ce pot interveni, ca nuanțe esențiale, în diverse spețe particulare conexe uneia și aceleiași chestiuni de drept).

În acest context, nu este de mirare că opinia generală în rândul majorității membrilor societății, care nu beneficiază de o instrucție juridică de specialitate, asociază adeseori, din ce în ce mai mult (în mod deloc flatant), tot ce este specific spectrului juridic cu speculativul, cu incertitudinea, cu lipsa asumării clare și ferme / certe a unei soluții fixe și unice. În corelație cu împrejurarea obiectivă că Dreptul atinge (adeseori – în mod fundamental, esențial) majoritatea (dacă nu

cumva chiar totalitatea) domeniilor de activitate existente în societate (și – cu siguranță – pe cele mai importante dintre acestea pentru bunul mers al comunității etatic organizate), statutul profesionistului jurist pendulează între respectul atras de neînțelegerea (corectă) deplină a sarcinilor sale și a rolului jucat de acesta în structura etatică (intuitiv resimțită, totuși, ca fiind indispensabilă), temerea în fața cunoștințelor sale quasi-oculte (aproape „magice”, imposibil de combătut de către un neofit în arta juridică) și bănuiala latentă (ne-măgulitoare) că nu dezvăluie totul, că păstrează pentru sine unele informații esențiale, că poate oricând induce în eroare și profita de lipsa de cunoștințe a interlocutorului. Imaginea astfel creată (adeseori involuntar, ca efect secundar al deselor prefaceri normative, al diletantismului legiuitorului, al înclinației profesionale spre interpretare și analiză multi-unghiulară sădită în formarea juridică de bază), deopotrivă atractivă și fascinantă, dar și descurajantă, cu tonuri de lumină și umbre, cu suspiciuni și creditare supra-abundentă (după caz), reprezintă, cu siguranță, o reflexie a nestatorniciei domeniului (sub influența tendințelor bulversante, centrifuge dar și centripete, între ale căror extreme pendulează în contextul contemporan pre-indicat), mai degrabă decât o expresie a caracterului persoanelor care își asumă eforturile susținute specifice unei instruirii juridice serioase și de succes.

Prin excelență, juristul contemporan (și sistemul învățământului juridic superior trebuie să se adapteze acestei realități – și face eforturi specifice în acest sens) se prezintă drept individ și profesionist dinamic, pregătit să facă față unor veșnic întrezărite perspective de modificare legislativă, unor perpetuu anticipate revirimente jurisprudențiale, unor permanente fluctuații doctrinare în abordarea științifică a analizelor teoretice pe marginea dispozițiilor legale și / sau a soluțiilor din practica judiciară. Provocarea este, bineînțeles, majoră, dar asigură o prospețime și diversitate specifică domeniului, care încă atrage și fascinează, care deopotrivă oferă satisfacții majore și induce epuizări cronice (paradoxal – reconfortante) specialiștilor însărcinați cu transmiterea, către viitoarele generații de practicieni, nu doar a unor informații transpuse rigid, ci a unui veritabil stil de înțelegere / abordare a problemelor, a unui mod generic de analiză și a unei perspective interpretative de ansamblu a oricăror abordări a raporturilor juridice și a situațiilor de fapt.

În ultimele trei decenii, dreptul penal autohton din România a cunoscut introducerea unor instituții noi (precum răspunderea penală a persoanei juridice; reglementarea pedepsei amenzii sub forma zilelor-amendă; posibilitatea – excepțională – a cumulării a două pedepse principale în sarcina unei singure persoane, care a comis o infracțiune unică; amânarea aplicării pedepsei, renunțarea la aplicarea pedepsei etc.), precum și adaptarea unor instituții preexistente (cum ar fi ipoteza scindării cauzelor de înlăturare a caracterului penal al faptei în întreita formulă: cauze de atipicitate, cauze justificative și cauze de neimputabilitate; reclassificarea tentativei în *idonee* și *neidonee*, ca alternativă la

tradiționala ei împărțire în tentativă proprie și tentativă improprie – după caz, absolut improprie ori relativ improprie; dezincriminarea identificată potrivit sistemului determinării *in concreto*, iar nu conform celui clasic, de determinare în abstract ș.a.m.d.), ori dispariția altora din cele reglementate în legislația penală mai veche (cum ar fi: suspendarea condiționată simplă a executării pedepsei; executarea pedepsei la locul de muncă ori într-o închisoare militară; circumstanțele agravante judiciare ș.a.). S-a trăit experiența unei întregi noi codificări penale adoptate, promulgate, însușite parțial de către un segment din doctrină, predate ani la rând (exclusiv sau în paralel cu „vechea” reglementare) în cadrul Facultăților de Drept, doar pentru ca, în final, să fie abandonată și înlocuită cu o nouă lege penală generală, printr-un lipsit de precedent act de abrogare ulterior promulgării, dar anterior intrării în vigoare, cel puțin pentru o zi...²

În aceeași perioadă s-a extins și îmbogățit (până la cote nebănuite) un concept care inițial era cel puțin exotic pentru sistemul de drept de tip continental existent în România: jurisprudența obligatorie – manifestată, la acest moment, la nivel intern (pentru a nu ridica problema caracterului direct obligatoriu pentru judecătorul român a deciziilor pronunțate de CEDO ori CJUE...), prin parte din deciziile pronunțate de către Curtea Constituțională a României (anume, deciziile de admitere a sesizărilor de neconstituționalitate cu privire la dispoziții legale infra-constituționale din acte normative primare, precum și deciziile „manipulative” / „interpretative”) [obligatorii *erga omnes*, inclusiv pentru legiuitorul infra-constituțional], respectiv prin deciziile interpretative [obligatorii (doar) pentru instanțele judecătorești] pronunțate de anumite structuri jurisdicționale din compunerea instanței supreme – Înalta Curte de Casație și Justiție (anume: deciziile pronunțate în soluționarea unor recursuri în interesul legii de către completul specializat constituit în acest sens în structura ÎCCJ, respectiv hotărârile prealabile pentru dezlegarea unor probleme de drept, pronunțate de către Completul pentru dezlegarea unor probleme de drept din structura aceleiași instanțe supreme).

Numeroase soluții de dezincriminare a unor conduite anterior prevăzute și interzise de legea penală (dintre care, la aproape un deceniu de la momentul intrării în vigoare a noii legi penale generale, unele încep a fi re-incriminate...), alături de multiple (tot mai dese, în ultimii ani) modificări de conținut constitutiv (prin îmbogățire ori – mai rar – simplificare) a unor conținuturi infracționale, pe alocuri însoțite de re poziționări cu privire la unele instituții penale generale (spre exemplu: amplificarea tot mai accentuată a sferei infracțiunilor imprescriptibile sub aspectul răspunderii penale; modificări în regimul sancționator specific unor

² Este vorba despre noul Cod penal din 2004 – reprezentat de Legea nr. 301/2004, publicată în Monitorul Oficial al României, nr. 575/29.06.2004, abrogat(ă) (înainte de a intra în vigoare) prin art. 446 alin. 2 din noul Cod penal din 2009 – reprezentat de Legea nr. 286/2009, publicată în Monitorul Oficial nr. 510/24.07.2009, intrat(ă) în vigoare pe 1 februarie 2014.

forme ale pluralității de infracțiuni incidente în cazul infractorilor minori; introducerea și ulterior excluderea unei condiții generale suplimentare de existență a infracțiunii continuate – unitatea subiectului pasiv etc.) caracterizează în mod constant peisajul juridic (legislativ și / jurisprudențial – obligatoriu) penal din România contemporană. Ritmul de incidență al intruziunilor legislative tinde a se accentua în ultimii ani, după ce, pentru o scurtă perioadă de timp, posterior intrării în vigoare a Codului penal actual, încetinise. Astfel, dacă în perioada dintre activarea legii penale generale curente (1 feb. 2012) și anul 2020 (debutul restricțiilor pandemice determinate de virusul SarsCov2) au existat mai puțin de zece modificări, prin acte normative, ale Codului penal³ (mai precis: șase), în perioada următorilor doi ani (2020-2022) au apărut peste zece astfel de modificări⁴ (precis: 12 - unele repetitive, produse asupra aceleiași dispoziții legale); în anul curent, 2023, până la momentul elaborării prezentului material, există deja șapte legi de modificare a Codului penal⁵, din care cinci promulgate în decurs de doar (aproximativ) o lună, în perioada imediat anterioară debutului vacanței parlamentare (dintre acestea, majoritatea au intrat deja în vigoare, în timp ce una urmează a se activa de la 1 ianuarie 2024⁶).

Această dinamică impresionantă (pe alocuri bulversantă) este însoțită de un număr cel puțin la fel de ridicat (de regulă mult mai ridicat) de decizii obligatorii pronunțate de către CCR, ori de către ÎCCJ (RIL sau HP), ceea ce, desigur, are un impact semnificativ nu doar asupra practicii și teoriei (sub aspectul doctrinei și al activității de cercetare juridică), dar și (uneori – mai ales), asupra coerenței și stabilității predării și verificării / evaluării informației de specialitate către studenți, în cadrul învățământului superior de profil juridic.

Chestiunea analizată în cadrul de față impune și menționarea unui aspect suplimentar, legat de formele unei evaluări corespunzătoare, adaptate specificului studiului fenomenului juridic. Este de observat proliferarea tot mai

³ Anume: Legea nr. 159/4.12.2014 (M. Of. nr. 887/5.12.2014); O.U.G. nr. 18/18.05.2016 (M. Of. nr. 389/23.05.2016); Legea nr. 159/4.12.2014 (M. Of. nr. 887/5.12.2014); Legea nr. 151/2016 (M. Of. nr. 545/20.07.2016); Legea nr. 193/2017 (M. Of. nr. 598/25.07.2017); Legea nr. 49/2018 (M. Of. nr. 194/2.03.2018).

⁴ Este vorba despre: O.U.G. nr. 28/2020 (M. Of. nr. 228/20.03.2020); Legea nr. 217/2020 (M. Of. nr. 1012/30.10.2020); Legea nr. 228/2020 (M. Of. nr. 1019/2.11.2020); Legea nr. 233/2020 (M. Of. nr. 1036/5.11.2020); Legea nr. 274/2020 (M. Of. nr. 1144/26.11.2020); Legea nr. 146/2021 (M. Of. nr. 515/18.05.2021); Legea nr. 186/2021 (M. Of. nr. 657/2.07.2021); Legea nr. 207/2021 (M. Of. nr. 720/22.07.2021); Legea nr. 219/2021 (M. Of. nr. 739/28.07.2021); Legea nr. 8/2022 (M. Of. nr. 20/6.01.2022); Legea nr. 71/2022 (M. Of. nr. 531/30.05.2022); Legea nr. 170/2022 (M. Of. nr. 548/6.06.2022).

⁵ Anume: Legea 171 / 14.06.2023 (M. Of. 532 / 15.06.2023); Legea 200 / 5.07.2023 (M. Of. 616 / 6.07.2023); Legea 213 / 7.07.2023 (M. Of. 629 / 10.07.2023); Legea 214 / 7.07.2023 (M. Of. 634 / 11.07.2023); Legea 217 / 10.07.2023 (M. Of. 634 / 11.07.2023); Legea 248 / 20.07.2023 (M. Of. 673 / 21.07.2023); Legea 258 / 27.09.2023 (M. Of. 871 / 28.09.2023).

⁶ Este vorba despre majoritatea dispozițiilor cuprinse în Legea nr. 217/2023.

accentuată a modalităților de evaluare orientate spre gestionarea „în masă” a unui număr sporit de persoane evaluate, în forme tipizate, cu subiecte comune șablonizate (în special testele de tip „grilă”). Dincolo de unele avantaje evidente ale acestui tip de evaluare (sugerate deja în enumerarea anterioară, aspecte la care se poate adăuga sporirea obiectivității actului de evaluare și eficiența temporală sporită), există și incompatibilități profunde raportat la domeniul științelor socioumane (inclusiv – mai ales – cel juridic). Varietatea și importanța multiplelor nuanțe care se pot identifica în analiza unor situații concrete, punctuale, face sistemul de evaluare bazat pe asemenea exerciții impropriu (mai ales dacă evaluarea se realizează exclusiv astfel, prin intermediul lor) pentru domeniul Drept – unde este deosebit de importantă nu doar identificarea răspunsurilor corecte, ci și elaborarea / formularea lor, construirea acestora de la zero, verificarea corectitudinii exprimării tehnice de specialitate, efectuarea corelațiilor necesare etc. Or, aceste obiective nu pot fi atinse (deloc, ori cel puțin nu într-o manieră suficientă) prin intermediul unor asemenea forme de evaluare neadaptate specificului învățământului superior de profil juridic și nici realităților din activitatea practică la care vor trebui să se adapteze pe viitor studenții, odată deveniți practicieni.

Fără dubiu, utilizarea exercițiilor și evaluărilor întemeiate pe asemenea forme de testare este utilă până la un punct (asigură și o parcurgere rapidă a unui volum mare de materie), inclusiv în perspectiva faptului că în viitor vor exista concursuri și examinări în cadrul cărora cunoștințele celor evaluați vor fi testate astfel (examen de licență, examinări / concursuri de admitere în profesii juridice etc.). Cu certitudine însă ea nu ar trebui să fie exclusivă, căci riscă a conduce la o scădere periculoasă a standardului calitativ impus pentru promovare și la diminuarea nivelului elitist în vederea atingerii căruia ar trebui să tindă să își desfășoare activitatea facultățile de Drept (care pregătesc viitori profesioniști care urmează a se integra în poziții-cheie pentru normala funcționare a numeroase instituții publice, ori a întregului sistem juridic al statului).

În încheiere (fără a ne propune sub nicio formă a finaliza într-o manieră pesimistă), vom prelua o apreciere emisă în literatura juridică de specialitate cu ocazia analizei unora dintre cele mai recente dispoziții normative de modificare a Codului penal (intervenite în vara anului curent):

În concluzie, principala preocupare a Legii [*de modificare a Codului penal – Legea nr. 217/2023 – n.n.*] constă într-o nouă sporire a pedepselor în cazul infracțiunilor vizate, fără să existe, „în spate”, un studiu de criminologie juridică din care să rezulte o astfel de necesitate. Această „strategie” duce la prevederea unor pedepse aberante, atât „în sine”, cât și prin raportare la alte infracțiuni, (...). Inițiatorii Legii nu au avut nicio preocupare pentru o minimă informare de ordin științific. Din această cauză, unele modificări sau completări sunt inutile sau redundante, altele neclare, putând genera practică neuniformă, iar altele imprevizibile, punând serioase probleme de constituționalitate. În fine, acest „apetit necontrolat” pentru modificări va genera în practică numeroase probleme legate de aplicarea legii

penale mai favorabile. Vor putea exista situații în care instanță să fie nevoită să se raporteze la patru acte normative: Codul penal din 1969, Noul Cod penal, O.U.G. 18/2016 și Legea 217/2020. Nu este un pic cam mult?

P.S. Ceea ce nu înțelege „legiuitorul nostru” (printre altele) este că nu poți trata Codul penal ca pe o Carte de bucate unde, dacă la o nouă ediție, mai adaugi puțin piper la rețeta pentru sarmale, poți eventual să o strici pe aceasta, dar rețeta pentru fasole cu ciolan rămâne la fel de bună. În cazul legii penale, în general, și cu atât mai mult în cazul Codului penal, dacă pui „puțin piper în plus” într-un text (articol), nu riști să strici doar textul respectiv ci, poți altera multe alte texte, sau chiar principii...⁷

Într-o formulare care se dorește a fi de maxim impact și pentru cititorul neprofesionist în domeniul juridic, într-o exprimare care tinde a spune lucrurilor pe nume într-o formă care să răspundă limbajului neacademic în care adeseori „legiuitorul” se raportează, din păcate, la obiectul legiferării, citatul astfel reprodus exprimă o realitate neplăcută, dar în mare parte caracteristică pentru provocările și transformările reprezentative cărora trebuie să le facem față cu toții, deopotrivă teoreticieni și practicieni, încercând a asigura atât funcționalitatea de ansamblu a sistemului, cât și a întreține scânteia curiozității, a setei de cunoaștere și de informație pe care generațiile în formare o mai manifestă (încă). Un demers deloc ușor în contextul creionat, care implică multă răbdare, dinamism și dedicație – unelte veșnic asociate cu domeniul Dreptului și cu dascălii care îl diseminează !

⁷ Valerian Cioclei: „Despre modificarea Codului penal prin Legea nr. 217/2020 sau Codul penal ca o „Carte de bucate” – consultat online (18.10.2023) la: <https://www.juridice.ro/essentials/4420/despre-modificarea-codului-penal-prin-legea-nr-217-2020-sau-codul-penal-ca-o-carte-de-bucate>

EXIGENȚE ÎN PERFEȚIONAREA PROFESIONALISMULUI JURIDIC AL FUNCȚIONARILOR VAMALI

Sergiu BODLEV¹

Abstract: Abstract: With the entry into force of the Administrative Code of the Republic of Moldova (in 2018), the modernization of the Civil Code of the Republic of Moldova (in 2019), the adoption of the new Customs Code of the Republic of Moldova (in 2021) and the achievement by the Republic of Moldova of the status of candidate country for accession to the European Union, the main priority of research in the field of administrative liability in customs law is to identify the best ways and methods of applying the new legislative provisions linked to the best European practices in the field, improving the legal professionalism of customs officials.

Keywords: professionalism, customs official, European requirements, legal principles.

Evoluția istoriei a demonstrat o necesitate imperioasă a perfecționării continue a mecanismului legislativ, în strânsă legătură cu dezvoltarea economică și socială a societății, cu aprofundarea democrației și reorganizarea aparatului de stat.

Dreptul administrativ al Republicii Moldova a pus pe planul întâi, în actualele condiții istorice, o sarcină deosebit de complexă și de mare răspundere – protecția valorilor sociale și de drept. Însă, în realizarea ei, am înregistrat cele mai multe eșecuri, dacă luăm în considerare tendința de creștere a litigiilor care apar în sfera autorităților publice. După cum se știe, raportul dintre stat, în persoana instituțiilor sale, și subiectele de drept are un caracter complicat, îndeplinirea atribuțiilor autoritare de către organele de stat și persoanele cu funcții de răspundere din cadrul acestora, deseori, fiind însoțită de încălcarea drepturilor și libertăților cetățenilor.

Odată cu intrarea în vigoare a *Codului administrativ* al Republicii Moldova (2018), cu modernizarea *Codului civil* al Republicii Moldova (2019), cu adoptarea noului *Cod vamal* al Republicii Moldova (2021) și cu obținerea de către Republica Moldova a statutului de țară candidată pentru aderarea la Uniunea Europeană, principala prioritate a cercetării în domeniul răspunderii administrative în dreptul vamal este identificarea celor mai bune căi și metode de aplicare a noilor

¹ Asistent universitar, Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul, Republica Moldova, email: sergiubodlev@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-9903-8732.

prevederi legislative racordate la cele mai bune practici europene din domeniu, dar și perfecționarea profesionalismului juridic al funcționarilor vamali.

Obiectivele acestei cercetări constau în identificarea unor exigențe europene în perfecționarea profesionalismului juridic al funcționarilor vamali, analiza și relevarea răspunderii administrativ-disciplinare și administrativ-patrimoniale atât în legislația națională, cât și în cea internațională din domeniul vamal, prin prisma dreptului comparat, doctrinei juridice și legislației din domeniu; identificarea accepțiunilor teoretice legate de demarcarea răspunderii administrative disciplinare și patrimoniale de alte forme de răspundere juridică; prezentarea conceptului, expunerea concluziilor și recomandărilor prin analiza imperfecțiunilor legislative și a propunerilor de *lege ferenda*, care, în perspectivă, vor contribui la îmbunătățirea activității autorității vamale.

Răspunderea administrativă în domeniul vamal este o instituție distinctă în cadrul răspunderii juridice, ținând cont de mecanismul său de aplicare, având în vedere evaluarea prejudiciului material și social, cauzat de actele administrative ilegale ale autorităților vamale și ale funcționarilor vamali. Mai mult, problemele care intervin în cadrul răspunderii administrative în domeniul vamal au drept sursă lipsa mecanismelor de aplicare a actelor administrative, a contractelor administrative și a actelor administrative reale, inclusiv aplicarea dreptul discreționar al autorității vamale, care derivă, în primul rând, din lipsa clarității și exhaustivității reglementărilor din domeniu. În aceste condiții, este important de a analiza integral atât particularitățile actelor administrative, cât și ale răspunderii administrative în domeniul vamal. Anume instituția răspunderii administrative în domeniul vamal permite persoanelor fizice și agenților economici, participanți la relațiile economice externe, compensarea prejudiciului material și moral cauzat.

Un aspect important care trebuie evidențiat este faptul că, dacă în actuala doctrină juridică se regăsesc cercetări privind răspunderea disciplinară și materială ca instituție a dreptului civil, atunci răspunderea administrativă în domeniul vamal pentru activități administrative de natură să încalce un drept legitim sau o libertate stabilită prin lege reprezintă un teren mai puțin supus analizei. Respectiv, literatura de specialitate din domeniul dat este insuficientă. Cu toate acestea, răspunderea administrativă în domeniul vamal reprezintă cu siguranță o temă de cercetare actuală, novativă și multidimensională care deschide noi orizonturi de cercetare.

Un argument care justifică cercetarea realizată și relevă importanța acesteia este că lucrarea științifică are la bază un amplu studiu privind răspunderea administrativă în domeniul vamal efectuat prin prisma legislației Republicii Moldova și axat pe identificarea faptelor administrative specifice, reglementate de legislația națională administrativă (pentru neîndeplinirea îndatoririlor de serviciu, pentru încălcarea normelor de etică și conduită, pentru pagubele materiale pricinuite în timpul ori în legătură cu îndeplinirea obligațiilor

de serviciu), precum și definirea, delimitarea și caracterizarea acestora. Cercetarea aspectelor date prezintă interes, întrucât acestea pot constitui și fapte ilicite cauzatoare de prejudicii, ceea ce reprezintă o condiție esențială pentru aplicarea răspunderii administrative disciplinare și patrimoniale. De asemenea, aspectele privind prejudiciile cauzate prin activitate administrativă în domeniul dreptului vamal, care încalcă un drept legitim sau o libertate stabilită prin lege, necesită o abordare aparte, căci determinarea și evaluarea prejudiciului moral și al celui material cauzate constituie o sarcină complicată, dată fiind lipsa unor criterii clare de apreciere a acestora.

Pentru a atinge scopul cercetării, au fost utilizate mai multe metode, urmărindu-se reflectarea conținutului lucrării într-un mod comprehensibil și bine fundamentat. Dintre acestea vom menționa:

- metoda *istorică*, datorită căreia s-a reușit cercetarea evoluției reglementării normative a răspunderii administrative în domeniul dreptului vamal în legislația națională și în cea internațională;
- metoda *sistemică* a fost aplicată pentru analiza contribuțiilor referitoare la instituția răspunderii administrative în domeniul dreptului vamal, atât la nivel național, cât și internațional, luând în considerare cele trei aspecte principale ale acesteia;
- metoda *juridico-formală*, care ne-a ajutat să elucidăm particularitățile formelor concrete de răspundere administrativă în domeniul vamal;
- metoda *comparativă*, care ne-a ajutat să trasăm o paralelă între instituția răspunderii în domeniul vamal din Republica Moldova și instituții similare din alte țări.

Răspunderea funcționarului vamal pentru faptele comise, cât și conștientizarea ei constituie un element important al creșterii profesionalismului (inclusiv juridic). Din punct de vedere filosofic, răspunderea este o consecință a exercitării libertății, omul fiind responsabil de tot ceea ce face. Această viziune asupra răspunderii este în consonanță și cu preceptele morale și religioase conform cărora orice om este răspunzător pentru faptele sale, fiind supus atât răspunderii reglementate de legile omenești, cât mai ales judecății divine, care este infailibilă și de la care nu se poate sustrage. În acest sens, teologia distinge între sancțiunea pozitivă și recompense, atunci când fapta este în consens cu ordinea morală, și sancțiunea negativă sau pedeapsa, atunci când fapta încalcă ordinea morală. Astfel că nicio faptă a omului nu rămâne indiferentă Divinității: dacă este bună, se răsplătește, dacă este rea, se pedepsește².

Chiar dacă *omnis definitio in iure periculosa est*, noțiunea de răspundere juridică trebuie definită pentru a avea un reper *ab initio* în această materie. Desigur că față de definițiile existente în doctrina juridică este dificil de a propune o nouă alternativă, însă considerăm că definiția cea mai cuprinzătoare

² Vedinaș, V., *Drept administrativ*. București, Universul Juridic, 2009, pp. 167-172.

a acestei noțiuni este și cea mai simplă, exprimată de altfel în doctrina juridică, și anume aceea potrivit căreia *răspunderea juridică este obligația de a repara dauna cauzată altcuiva*.

Este importantă pentru studiul nostru concluzia academicianului cercetător constituționalist I. Guceac, conform căreia Constituția, documentul primar al țării, determină măsura libertății reciproce și a răspunderii reciproce dintre stat și persoană, stabilește limitele intervenției statului în sfera activităților sociale a individului, inclusiv limitele autonomiei individuale a persoanei și unele forme de manifestare a acesteia. În ceea ce privește drepturile și libertățile omului și ale cetățeanului abordate la scară socială largă, acestea constituie un important element al mecanismului de negociere și echilibrare a intereselor private cu cele publice și evoluează în calitate de „frâu” pentru legislator și mod de limitare a puterii publice instituite în societatea respectivă³.

Răspunderea administrativă este o formă specială de răspundere juridică care nu se încadrează în tiparele clasice ale răspunderii civile sau penale, întrucât ea intervine numai în sfera relațiilor dintre administrație și cei administrați, ca urmare a încălcării normelor de drept administrativ sau a săvârșirii de abateri administrative.

Din păcate, abaterile care atrag răspunderea administrativ-disciplinară a funcționarilor publici în Republica Moldova nu sunt prestabilite printr-o listă exhaustivă într-un anumit act normativ (după modelul faptelor contravenționale). Desigur, dacă funcționarul public săvârșește o contravenție în timpul și în legătură cu sarcinile de serviciu, el răspunde contravențional și este sancționat cu amendă contravențională; dacă el săvârșește o faptă ilicită penală în timpul serviciului sau în legătură cu atribuțiile funcției publice exercitate, răspunderea (ca și sancțiunea) este penală; dacă săvârșește o faptă ilicită civilă, prejudiciind patrimoniul unei persoane juridice sau fizice, unei autorități sau instituții publice, în timpul serviciului sau în legătură cu atribuțiile funcției publice exercitate, răspunderea lui (ca și sancțiunea) este civilă patrimonială.

În principiu (și fără nicio excepție), răspunderea administrativ-disciplinară a unui funcționar vama apare atunci când acesta comite o „eroare profesională”, printr-o conduită necorespunzătoare sau o omisiune (în cazul în care legea prevede acest lucru), care are ca efect periclitarea bunei funcționări a serviciului vama pe care îl servește. Prin urmare, este o condiție prealabilă pentru sancționarea disciplinară a funcționarului vama ca acesta să comită o abatere profesională în exercitarea sau în legătură cu atribuțiile sale.

Funcția publică reprezintă un element central al administrației publice și este esențială pentru funcționarea statului de drept. Funcționarii publici sunt agenții care acționează în numele statului și care au responsabilitatea de a pune

³ Guceac, I., *Solidaritatea socială – tendință constantă a constituționalismului*. În: *Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova*, 1 mai 2021, Chișinău, Tipografia Artpoligraf SRL, 2021, pp. 38-53.

în aplicare politici publice, de a furniza servicii publice, de a aplica legea și de a proteja interesele publice. Rolul funcționarilor publici este crucial în evoluția statelor lumii, deoarece aceștia au contribuit la dezvoltarea și la implementarea politicilor publice, la crearea și la menținerea instituțiilor statului și la promovarea valorilor și principiilor democratice. În același timp, funcționarii publici au reprezentat mereu resursele umane ale administrației publice, fiind responsabili pentru gestionarea și utilizarea eficientă a resurselor bănești și materiale ale statului. În acest context, trebuie să amintim o opinie recentă din literatura de specialitate⁴, pe care o împărtășim și noi, anume că există trei aspecte care ar trebui să preocupe statele în ceea ce privește funcționarii lor publici:

a) recrutarea în funcțiile publice a unor persoane care au pregătirea, experiența și comportamentul general care să le permită să își îndeplinească sarcinile în mod corespunzător;

b) asigurarea dreptului lor la avansare în carieră, garantându-le stabilitatea și protejându-i de interferențe politice în activitatea lor;

c) garantarea unui salariu adecvat pentru a asigura, după cum declarau autorii din perioada interbelică, atât subzistența zilnică, cât și demnitatea funcției, pentru a elimina astfel riscul de a recurge la alte mijloace, ilegale sau imorale, care stau la baza corupției. Felul în care aceste aspecte s-au reflectat în atitudinea statului față de funcționarii săi a fost, de asemenea, un factor important în ceea ce privește rezultatele activității acestora și calitatea vieții statului în ansamblu.

Considerăm că pentru cercetarea noastră prezintă un interes substanțial aceste trei aspecte, evidențiate de cercetătoarea V. Vedinaș, deoarece pe cât de strict statul va ține cont de ele, pe atât de eficiente se vor dovedi în exercitarea atribuțiilor de serviciu de către funcționarii săi.

După natura sa juridică, răspunderea administrativ-disciplinară în raporturile juridice din domeniul administrației publice nu este privată, dar este publică, fapt care în principial o deosebește de răspunderea disciplinară în raporturile de muncă, în care lipsește forța coercitivă a statului. Concomitent, nu este exclusă participarea statului (prin intermediul instanțelor de judecată) în relațiile de răspundere administrativ-patrimonială. Competențele autoritare ale angajatorului sunt limitate de granițele colectivului de muncă, și aplicarea măsurilor disciplinare este un drept, și nu o obligație. Abaterea disciplinară a funcționarului public poate cauza prejudicii raporturilor de administrare, intereselor și drepturilor legale ale cetățenilor. Statul, în calitate de angajator, „se impune” funcționarului public prin stabilirea și îndeplinirea cerințelor față de comportamentul funcționarilor săi, atribuindu-le obligația de a le respecta. Sancționarea

⁴ Trofimov, I., *Răspunderea civilă în dreptul mediului*: teză de doctor în drept [on-line] Chișinău, 2007. [citat 03.03.2023]. Disponibil: www.cnaa.md/files/theses/2007/5780/igor_trofimov_thesis.pdf, C.Z.U 349.6 (043.3).

disciplinară a funcționarului public are ca scop asigurarea ordinii de administrare și funcționare a organului de stat. Concomitent, pe lângă subiectul nemijlocit de aplicare a măsurilor disciplinare, poate aplica sancțiuni disciplinare și organul ierarhic superior. Neaplicarea măsurilor disciplinare coercitive față de funcționarul public poate reprezenta o încălcare a interesului public și, în astfel de cazuri, eliberarea de răspundere administrativ-disciplinară este imposibilă, spre deosebire de raporturile de muncă.

Cercetând actele normative din domeniul organelor publice, putem să identificăm următoarele particularități ale răspunderii administrativ-disciplinare:

- este o formă a răspunderii administrative;
- subiectul este funcționarul public;
- are un caracter strict personal;
- sancțiunile se aplică de organele administrative;
- este specifică relațiilor de muncă.

Ne alăturăm opiniei, exprimate și de către cercetătoarea V. Vedinaș, că răspunderea administrativ-disciplinară apare ca fiind acea situație juridică, prin care se concretizează raportul sancționator fără caracter contravențional, stabilit între subiectul activ al faptei (autorul abaterii administrativ-disciplinare) și subiectul activ al răspunderii (autoritatea care aplică sancțiunea), în cazul săvârșirii cu vinovăție de către primul a unei abaterii disciplinare⁵.

Din definiția dată, rezultă următoarele trăsături ale răspunderii administrativ-disciplinare:

- semnifică o situație juridică, adică un complex de drepturi și obligații corelative;
- reprezintă conținutul unui raport juridic sancționator fără caracter contravențional; abaterea administrativă, din punct de vedere al gradului de pericol social, se situează sub contravenție, care, la rândul ei, reprezintă un pericol social considerat mai mic decât infracțiunea;
- părțile răspunderii administrativ-disciplinare sunt, ca la orice tip de răspundere, subiectul activ și cel pasiv al acesteia, fiind vorba despre:
 - a) subiectul activ al răspunderii, administrativ-disciplinare, care este autoritatea publică, de a cărei competență ține sancționarea ilicitului administrativ săvârșit de făptuitor,
 - b) subiectul pasiv al răspunderii, care este autorul faptei ilicite, al abaterii administrative disciplinare⁶.

De asemenea, având în vedere că personalul Serviciului Vamal al Republicii Moldova este constituit din funcționari publici cu statut special, legiuitorul stabilește că, în cazul încălcării legislației vamale, acțiunile date se

⁵ Vedinaș, V., *Drept administrativ*, București, Universul Juridic, 2009. p. 285.

⁶ *Ibidem*, p. 287.

examinează prin prisma răspunderii administrativ-disciplinare prevăzute prin Legea nr.158/2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public. Aplicând prevederile Legii nr. 158/2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public la situația care afectează personalul din Serviciul Vamal, considerăm că răspunderea disciplinară a funcționarilor publici cu statut special din cadrul Serviciului Vamal se caracterizează prin următoarele trăsături:

- a) este o răspundere juridică de drept public, având în vedere apartenența dreptului vamal la categoria ramurii de drept public;
- b) se angajează numai pentru o abatere de la disciplina funcției publice cu statut special reglementată prin Legea cu privire la Serviciul Vamal nr. 302 din 21.12.2017 și care, desigur, poate să fie unică sau în concurs cu o faptă penală sau civilă;
- c) se angajează numai după o procedură specială prevăzută de lege (cum ar fi implicarea factorilor decizionali de la nivelul Ministerului Finanțelor);
- d) se înfăptuiește numai dacă nu există o cauză care să o împiedice (cazul fortuit, legitimă apărare etc.);
- e) se angajează pentru simpla încălcare a competenței funcționarului public cu statut special sau a interdicțiilor impuse de legiuitor prin stabilirea incompatibilităților funcției, indiferent dacă se cauzează un prejudiciu material sau moral.

Desigur, suntem în drept să afirmăm că enumerarea propusă mai sus este omisă în cadrul cercetărilor din domeniul dreptului vamal la nivel național.

Este important de remarcat modul în care practica Curții Constituționale tratează acest principiu. Curtea a aplicat testul de proporționalitate ca metodă logică care ajută la stabilirea unui echilibru corect între restricțiile impuse de măsura de suspendare din funcție și gradul de severitate a măsurii aplicate, analizând dacă dreptul la muncă a fost restrâns într-un mod care nu este în conformitate cu condițiile prevăzute de Constituție. De asemenea, Curtea a analizat dacă restricțiile dreptului la muncă impuse de legiuitor prin intermediul suspendării din funcție pentru presupuse fapte penale au fost proporționale și nu disproporționale în raport cu scopul urmărit. Potrivit testului de proporționalitate, măsura adoptată trebuie să fie adecvată (capabilă în mod obiectiv să atingă obiectivul), necesară (indispensabilă pentru atingerea obiectivului) și proporțională (un echilibru între diferitele interese) pentru a atinge obiectivul urmărit⁷.

Efectuând un studiu comparativ al prevederilor legislației Republicii Moldova și a prevederilor legale ale statelor membre ale Uniunii Europene privind răspunderea administrativ-disciplinară a funcționarilor publici (în

⁷ Hotărârea Curții Constituționale nr. 6, din 3 iunie 2016:

<https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=563&l=ro>.

special, a funcționarilor vamali), am ajuns la următoarea concluzie: la nivelul reglementărilor interne ale țărilor UE, funcționarul vamal este supus unor sancțiuni disciplinare mai severe în cazul nerespectării legislației decât funcționarilor vamali din Republica Moldova. La această concluzie am ajuns după efectuarea unei analize comparative a legislației din state precum: România, Spania, Italia, Grecia, Franța. În statele sus-menționate, normele legale prevăd răspunderea administrativ-disciplinară a funcționarilor vamali și, ca răspundere pecuniară, funcționarilor vamali li se poate reduce salariul, proporțional cu încălcarea comisă a legislației în caz de nerespectare a acesteia. În legislația română, care reglementează raporturile de răspundere administrativ-disciplinară a funcționarilor vamali, în mare parte se regăsesc cele din legislația din domeniu a Republicii Moldova, dar apare o sancțiune diferită de cea din Republica Moldova – diminuarea drepturilor salariale cu 5-20% pe o perioada de până la trei luni.

Protecția drepturilor și a libertăților omului împotriva abuzurilor vamale este, de asemenea, susținută de instrumentele internaționale privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Astfel, articolul 8 din *Declarația Universală a Drepturilor Omului* prevede: „Orice persoană are dreptul la o cale de atac efectivă, în fața instanțelor competente, împotriva actelor care încalcă drepturile fundamentale care îi sunt recunoscute prin Constituție sau prin lege”. În dezvoltarea acestor dispoziții, *Pactul* internațional cu privire la drepturile civile și politice, la articolul 2 alineatul (3) litera (a), prevede că statele se angajează să asigure oricărei persoane ale cărei drepturi sau libertăți, recunoscute în prezentul document, îi sunt încălcate că are dreptul la o cale de atac efectivă, chiar dacă încălcarea a fost comisă de persoane care acționează în exercițiul funcțiilor oficiale.

Un alt instrument internațional care garantează drepturile și libertățile fundamentale este *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, care prevede posibilitatea de a contesta actele administrative ilegale, prin intermediul procedurilor administrative. Cerințele care pot fi invocate sunt enumerate în mod clar în textul constituțional. Acestea constau în recunoașterea dreptului invocat, anularea actului juridic și despăgubiri. Modul în care aceste pretenții trebuie să fie revendicate și prezentate este clar, deoarece, fără recunoașterea dreptului și anularea actului prin care acesta a fost încălcat, este imposibil să se obțină o reparație. În formularea pretențiilor sale, reclamantul nu trebuie să dovedească vinovăția persoanei (autoritatea vamală) care a emis actul juridic sau care nu a satisfăcut cererea. În astfel de cazuri, sarcina probei revine autorității vamale care a emis actul administrativ. Reclamantul trebuie să își justifice dreptul și să dovedească faptul că a suferit un prejudiciu ca urmare a actului juridic emis de autoritatea respectivă. În ceea ce privește daunele, legiuitorul ia în considerare atât daunele patrimoniale, cât și cele morale. *Daunele patrimoniale* sunt definite

ca fiind costurile suportate sau suferite de partea vătămată pentru restabilirea dreptului încălcat, pierderea sau deteriorarea bunurilor sale (daune reale) și profiturile pierdute ca urmare a încălcării (venituri ratate).

Răspunderea administrativ-patrimonială apare atunci când un funcționar vamal, în îndeplinirea atribuțiilor sale, cauzează prejudicii materiale sau morale persoanelor fizice sau juridice care desfășoară activități economice externe, care traversează frontiera vamală, sunt implicate în derularea regimurilor vamale definitive și suspensive, precum și în autoritatea vamală în care acționează, atât în cazul îndeplinirii legale a atribuțiilor sale funcționale, cât și în cazul neîndeplinirii sau îndeplinirii lor necorespunzătoare. În primul caz, autoritatea vamală suportă prejudiciul, dar în celelalte cazuri, atunci când un funcționar vamal nu și-a îndeplinit atribuțiile sau le-a îndeplinit în mod necorespunzător, atât autoritatea vamală, cât și funcționarul în cauză răspund din punct de vedere administrativ și patrimonial. Răspunderea solidară se bazează atât pe vinovăția autorității de a nu fi selectat cele mai bune persoane capabile să îndeplinească sarcina publică atribuită, cât și pe vinovăția de a nu fi supravegheat suficient activitatea acestora prin intermediul supravegherii interne și al auditului intern.

Răspunderea administrativ-patrimonială a funcționarului vamal apare numai în caz de răspundere civilă delictuală; în acest caz, se poate vorbi de răspundere civilă și nu contractuală, deoarece relațiile juridice dintre funcționarul vamal și autoritatea vamală, în care lucrează, rezultă dintr-un act administrativ de numire (investire) și sunt relații administrative, și nu contractuale. Prejudiciul cauzat de un funcționar vamal autorității vamale pentru care lucrează sau unei persoane private rezultă dintr-o acțiune sau omisiune ilicită care a cauzat prejudiciul și se bazează pe articolul 2006 din *Codul civil*. Funcționarii vamali nu sunt răspunzători pentru daunele cauzate proprietății serviciului pentru care lucrează, cu excepția cazului în care acestea depășesc domeniul de aplicare al *Codului vamal*, al Legii privind serviciul vamal, al Codului de etică și conduită al funcționarilor vamali sau al reglementărilor interne, dacă se datorează unor cauze neprevăzute și inevitabile sau în alte cazuri în care daunele fac parte din riscul normal al serviciului sau sunt cauzate de forța majoră.

Prejudiciul cauzat printr-un act administrativ ilegal sau nesoluționarea în termen legal a unei cereri de către o autoritate vamală sau de către o persoană cu funcție de răspundere din cadrul ei se repară integral de autoritatea vamală⁸. Funcționarul public cu statut special din cadrul Serviciului Vamal va răspunde solidar în cazul intenției sau culpei grave, demonstrate și probate printr-o hotărâre irevocabilă a instanței de judecată.

Funcționarul vamal este, de asemenea, răspunzător din punct de vedere administrativ în următoarele cazuri:

⁸ *Codul civil al Republicii Moldova*, nr. 1107, din 6.06.2002. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75, din 1.03.2019., art. 2006.

- a cauzat cu vinovăție daune bunurilor autorității vamale în cadrul căreia lucrează;
- nu a restituit, în termenul prevăzut de lege, sumele care i-au fost plătite în mod necuvenit;
- daune cauzate unităților de transport în timpul efectuării controlului fizic;
- daunele cauzate persoanelor fizice sau juridice în timpul efectuării operațiunilor de evaluare vamală și al activităților de audit post-vămuire;
- eventuala expunere la raze X a mărfurilor în timpul controlului fizic (cu ajutorul aparatelor de control de tip Rapiscan etc.);
- reținerea nejustificată a unităților de transport, în cazuri de fraudă vamală;
- luarea deciziilor de regularizare prin prisma aprecierii juste a valorii în vamă;
- provocarea de daune morale etc.

Putem evidenția condițiile specifice și proprii ale răspunderii administrativ-patrimoniale a funcționarului vamal pentru fapta proprie:

a) În primul rând, persoana care a cauzat prejudiciul trebuie să fie un funcționar vamal al autorității vamale care a suferit prejudiciul, care are o relație de muncă cu autoritatea vamală și care are dreptul legal de a îndeplini această funcție.

b) În al doilea rând, chiar dacă legea nu prevede în mod expres acest lucru, fapta și prejudiciul trebuie să fi fost săvârșite în exercitarea atribuțiilor de serviciu sau în legătură cu exercitarea atribuțiilor sale, în caz contrar ar putea fi vorba de un delict care decurge din săvârșirea unei infracțiuni împotriva proprietății, cum ar fi furtul sau deturnarea de fonduri constatate prin sentința instanței penale. Prin urmare, este necesar să se stabilească cu exactitate care sunt atribuțiile de serviciu pe care persoana responsabilă le-a încălcat sau nu prin acte ilicite (comiterea) sau omisiuni (omisiunea de a acționa).

Trebuie să existe o legătură de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu, întrucât, dacă fapta nu a cauzat prejudiciu sau dacă prejudiciul a fost cauzat de o altă cauză, nu mai există răspundere delictuală, ci poate răspundere contractuală.

Conform prevederilor legislației, existența unei **legături cauzale** între fapta ilicită, comisă de către persoană, și însuși prejudiciul constituie o condiție a posibilității aplicării răspunderii, inclusiv în cadrul raporturilor de drept administrativ. Cu toate că în literatura de specialitate se menționează că raportul de cauzalitate la aplicarea răspunderii trebuie să aibă caracter direct sau obiectiv și sigur⁹, în raporturile de drept administrativ, oricum, apar probleme în legătură cu stabilirea raportului de cauzalitate.

⁹ Trofimov, I., *Răspunderea civilă în dreptul mediului*: teză de doctor în drept. [on-line] Chișinău, 2007. [citat 3.03.2023]. Disponibil: www.cnaa.md/files/theses/2007/5780/igor_trofimov_thesis.pdf, C.Z.U 349.6 (043.3); p. 49,

În cele din urmă, vinovăția persoanei, numită și *culpă* în dreptul civil, trebuie să preia forma a ceea ce în dreptul civil se numește *intenție* (directă sau indirectă) sau *culpă* (cu sau fără previziune), adică imprudență și neglijență.

Rezultatele obținute urmează a fi realizate în cursurile de drept vamal din cadrul studiilor universitare și postuniversitare, de pregătire a funcționarilor vamali, precum și pentru sporirea nivelului lor profesional.

În urma cercetării efectuate, a realizării scopului și obiectivelor formulate, următoarele **concluzii** se impun:

1. Orice formă a răspunderii juridice reprezintă reacția statului la comiterea unui tip concret de ilicit prin aplicarea față de autorul acestuia a unei anumite sancțiuni prevăzute de lege și în modul stabilit de lege. Deci formele răspunderii juridice, subiecții activi și cei pasivi ai acestora sunt condiționați de tipul ilicitului.

2. Considerăm, că ilicitul administrativ urmează a fi divizat nu în trei categorii, ci *în patru*, după cum urmează:

- ilicitul administrativ propriu-zis;
- ilicitul administrativ-disciplinar;
- ilicitul administrativ-contravențional (începând cu 31 mai 2009 – ilicit contravențional);
- ilicitul administrativ-patrimonial.

Fiecărei categorii de ilicit îi corespunde o forma de răspundere, respectiv:

- Ilicitul administrativ propriu-zis atrage antrenarea răspunderii administrative. Subiectul pasiv al răspunderii este statul, în temeiul art. 1 din Legea nr. 1545, din 25.02.1998, cu modificările ulterioare, care prevede că: *prezenta lege constituie actul legislativ de bază care reglementează cazurile, modul și condițiile de răspundere patrimonială a statului pentru prejudiciul cauzat prin acțiunile ilicite comise în procesele penale și contravenționale de organele de urmărire penală, de procuratură și de instanțele judecătorești*. Subiectul activ al acestei forme de răspundere este instanța de nivel internațional.

- Ilicitul administrativ-patrimonial (cauzarea prejudiciului printr-un anumit ilicit) este temeiul răspunderii administrativ-patrimoniale. Subiect pasiv al acestei forme de răspundere poate fi atât persoana juridică (autoritatea vamală), cât și persoana fizică (funcționarul Serviciului Vamal). Subiect activ este fie instanța de contencios administrativ, fie autoritatea vamală în care activează funcționarul sancționat.

- Ilicitul administrativ-contravențional condiționează aplicarea răspunderii administrativ-contravenționale (începând cu 31 mai 2009 – *răspunderii contravenționale*). Subiecți pasivi ai răspunderii contravenționale pot fi atât persoane fizice (art. 16, din Codul contravențional al RM), cât și juridice (art. 17, din Cod contravențional al RM). Subiect activ al răspunderii contravenționale este statul prin intermediul organelor împuternicite prin lege (art. 393, din Codul contravențional al RM);

- Ilicitul administrativ-disciplinar atrage după sine aplicarea răspunderii administrativ-disciplinare. Subiect pasiv al acestei forme de răspundere poate fi numai funcționarul Serviciului Vamal cu statut special. Subiect activ este instanța în care autorul ilicitului își exercită atribuțiile.

Cercetările în perspectivă sunt direcționate spre:

- a) identificarea unor mecanisme noi de perfecționare a profesionalismului juridic al funcționarilor vamali în activitatea de serviciu, inclusiv la nivel internațional;
- b) cercetarea aspectelor și limitelor dreptului discreționar al autorității publice, în vederea asigurării securității statului, drepturilor și libertăților persoanei;
- c) studierea în continuare a impactului și efectelor adoptării actelor reale și contractelor administrative, actelor administrative individuale (*acte favorabile și acte defavorabile*), actelor administrative normative de către autoritatea vamală, precum și a răspunderii în domeniul vamal a participanților la relațiile economice externe, problema încasării plăților vamale la bugetul de stat etc.

Studii speciale de drept național și internațional

MODIFICAREA ÎNVINUIRII DE CĂTRE PROCUROR ÎN INSTANȚA DE APEL

Dumitru CALENDARI¹, Oxana CIUDIN²

Abstract: In the present article was carried out the analysis of the legal norms and judicial practice regarding the amending of the charge by the prosecutor during the appeal trial. The prosecutor can change the charge during the appeal, in sense of mitigation or concretizing the accusation. The presented problem consists in the scientific substantiation and practical regarding of the way of applying the legal provisions in towards the change of accusation in the court of appeal. Through this study, we want to provoke further analysis and discussion on this topic.

Keywords: criminal process, appeal, prosecutor, change of charge.

„La ora actuală procesul judiciar penal servește drept garanție pentru stabilirea adevărului, datorită principiului contradictorialității, adică al confruntării a două părți opuse prin polemică, argumente când fiecare circumstanță se examinează, iar fiecare probă se verifică atât prin prisma acuzării, cât și a apărării”³.

Activitatea procurorului de reprezentare a învinuirii în numele statului (din art. 124 Constituția RM⁴, art. 53 alin. (1) pct.1) și 8) CPP RM⁵) „urmează a fi desfășurată la un înalt nivel profesional, contribuind real și eficient la justa examinare a cauzelor penale, în scopul protejării persoanei, societății și statului de atentatele criminale, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie condamnată”⁶.

¹ Lector universitar doctor, Catedra Drept, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul.

² Asistent universitar, Catedra Drept, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul.

³ Serbinov, I., Catana, E., Chirtoaca, E., *et al.*, *Ghidul acuzatorului de stat*. Chișinău, Editura „Cartier”, 2005, p. 11.

⁴ *Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994*. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 78/140, din 29.03.2016.

⁵ *Codul de procedură penală nr. 122-XV din 14.03.2003*. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 248-251/699, din 5.11.2013.

⁶ Serbinov, I., Catana, E., Chirtoaca, E., *et al.*, *op. cit.*, p. 11.

Astfel, „procurorul prezintă învinuirea în toate cauzele penale în numele statului. La exercitarea atribuțiilor sale în față instanței de apel, procurorul este independent și se supune numai legii. Acesta este obligat de a avea un rol activ în procesul de judecare a cauzei și prezintă în ședința de judecată probele învinuirii, poate prezenta noi probe, participă la examinarea probelor prezentate de partea apărării, face demersuri și își expune părerea asupra chestiunilor ce apar în ședința instanței de apel, expune opinia în timpul dezbaterilor referitor la aplicarea legii penale și a pedepsei față de inculpat pentru fapta comisă”⁷.

Totodată, și în instanța de apel este necesar ca procurorul să verifice corectitudinea înaintării învinuirii, ca ordonanța de punere sub învinuire și rechizitoriu să corespundă cerințelor din art. 281 alin. (2) și (3) CPP RM⁸ și art. 296 CPP RM. În legătură cu aceasta, procurorul participant în instanța de apel poate modifica învinuirea, în sensul atenuării, sau concretizării învinuirii.

⁷ Calendari, D., *Unele aspecte privind participarea procurorului la examinarea cauzelor penale în instanța de apel*. În: *Buletinul Științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul*. Seria Științe Sociale. №2 (6), 2017, p. 123-130.

⁸ Într-o speță, prin ordonanța procurorului, inculpatului T.I. i-a fost înaintată învinuirea în baza art. 287 alin. (2) lit. b) CP RM. Ulterior, procurorul i-a înaintat o nouă învinuire în comiterea aceleiași fapte constatate de huliganism, însă în mod greșit a indicat încadrarea juridică în baza art. 264¹ alin. (4) CP. În rechizitoriu, procurorul a formulat aceeași învinuire, cu încadrarea juridică în baza art. 287 alin. (2) lit. b) CP. Prima instanță a pronunțat o sentință de condamnare pentru comiterea infracțiunii incriminate în baza art. 287 alin. (2) lit. b) CP. Sentința a fost atacată de către partea apărării, solicitând achitarea lui T.I., în temeiul art. 390 alin. (1) pct.3) CPP RM. Instanța de apel a considerat că au fost încălcate prevederile art. 281 CPP RM și cerințele art. 6 CEDO, ceea ce atrage, conform art. 251 alin. (2) și (3) CPP RM, nulitatea ordonanței a doua, iar prin rechizitoriu, conform art. 296 CPP RM, procurorul nu este în drept să modifice învinuirea înaintată, și a încetat procesul penal în temeiul art. 391 alin. (1) pct.6) CPP RM. Instanța de recurs a restituit cauza la rejudecare, menționând că instanța de apel nu a pătruns în esența problemei de fapt și de drept, nu a verificat dacă prin ordonanța de punere sub învinuire procurorul a admis o eroare materială indicând art. 264¹ CP, de asemenea nu a pus în discuția părților posibilitatea corectării ei conform prevederilor art. 249-250 CPP, precum și faptul dacă această eroare a încălcat cumva drepturile inculpatului la apărare de învinuirea formulată la adresa lui. Din cuprinsul apelului declarat, rezultă că inculpatului nu i s-a încălcat acest drept la judecarea cazului în instanța de fond. La rejudecarea cauzei în instanța de apel, procurorul a precizat învinuirea cu încadrarea juridică în baza art. 287 alin. (2) lit. b) CP RM, prin emiterea ordonanței în temeiul art. 283, 325 CPP RM. Instanța de apel a menținut sentința de condamnare (*Decizia Colegiului Penal lărgit al Curții Supreme de Justiție a RM din 25.02.2014. Dosarul nr.1ra-210/2014*. [Citat 27.07.2023] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=1603; *Decizia Curții de Apel Cahul din 18.12.2014. Dosarul nr.05-1a-716-25062014*. [Citat 27.07.2023] https://cach.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/953adf92-4f9d-e411-a92e-005056a5fb1a; *Dosarul nr. 1-150/2012*. Arhiva Judecătorei Comrat, sediul central).

Într-o cauză penală, potrivit rechizitoriului, G.O. a fost învinuit de comiterea unei infracțiuni prevăzute de art. 362 alin. (1) CP RM, conform indicilor: trecerea ilegală a frontierei de stat a Republicii Moldova. Însă, reieșind din fabula învinuirii formulate, nu era indicat concret locul trecerii ilegale a frontierei de stat a RM și nu erau arătate semnele calificative pentru încadrarea juridică a faptei comise potrivit alin. (1) art. 362 CP RM, deși se indica că G.O. a comis trecerea ilegală a frontierei de stat a RM. Astfel, procurorul a considerat că este necesar să modifice învinuirea, cu concretizarea locului trecerii ilegale a frontierei de stat și corectarea semnelor calificative pentru încadrarea juridică a faptei comise de către inculpat, ceea ce nu agrava situația inculpatului, formulând o învinuire modificată cu precizarea indicilor calificativi, și anume: trecerea frontierei de stat a Republicii Moldova prin eludarea de la controlul efectuat la trecerea acesteia. Instanța de apel a admis modificarea învinuirii cu pronunțarea unei decizii de condamnare⁹.

Pe baza analizei probelor examinate în instanța de apel și a prognozării deciziei instanței de apel, în corespundere cu art. 326 alin. (2) CPP RM, procurorul este în drept să modifice sau să completeze prima învinuire în temeiul altor articole din CP RM.

Instanțele de judecată naționale respectă condiția neagravării situației inculpatului la reîncadrarea juridică a faptei, însă nu în toate cazurile ele țin cont și de cealaltă cerință impusă de legiuitor – cea potrivit căreia noua încadrare juridică nu trebuie să-i lezeze acuzatului dreptul la apărare¹⁰. Această concluzie se bazează pe practica judiciară care a fost analizată de către unii autori, inclusiv și în baza practicii CtEDO.

Prezentând cu titlu de exemplu speța *Adrian Constantin c. României* (hot. CtEDO din 12.04.2011), T. Vizdoagă și A. Eșanu consideră că, „dacă actul de învinuire reține în sarcina inculpatului o infracțiune intenționată, de ex., omor intenționat (art. 145 alin. (1) CP RM), iar cu ocazia examinării cauzei instanța de judecată ajunge la concluzia că, de fapt, lipsirea de viață a victimei a fost comisă din imprudență, lucru care nu a fost dezbătut de către părțile în proces, și în timpul deliberării dă o nouă apreciere aspectului factual descris în rechizitoriul, recalificând astfel faptele inculpatului din art. 145 alin. (1) CP RM în art. 149 alin. (1) CP RM, în realitate este lezat dreptul inculpatului de a fi informat în mod detaliat cu privire la natura și cauza acuzației aduse împotriva sa, precum și

⁹ Decizia Curții de Apel Cahul din 30.09.2013. Dosarul nr. 05-1a-280-15032013. [Citat 28.11.2020] Disponibil: https://cach.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/9a421f31-d24d-e311-966a-005056a5fb1a.

¹⁰ Vizdoagă, T., Eșanu, A., *Reîncadrarea juridică a faptei inculpatului în sensul atenuării: problemele de drept penal material și procesual*. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2016, № 1(36), p. 23.

dreptul său de a dispune de timpul și facilitățile necesare pregătirii apărării sale”¹¹.

Totodată, practica hotărârii privind modificarea încadrării juridice numai odată cu adoptarea soluției pe cauza penală limitează inculpatul și apărătorul lui la posibilitatea prezentării concluziilor alternative în dezbateri judiciare în corespundere cu acordul sau dezacordul cu noua încadrarea juridică¹².

„Modificarea învinuirii, chiar și în scopul atenuării încadrării, în temeiul art. 325 alin. (2) CPP RM, la propunerea procurorului, la momentul judecării cauzelor penale în ordinea de apel, poate preîntâmpina încălcarea dreptului la apărare. Este foarte important să fie asigurată apărării un timp corespunzător și materialele dosarului pentru pregătirea potrivit noii învinuiri. În hotărârea pe cauza *Pelissier și Sassi c. Franței* (nr. 25444/94, hot. din 25.03.1999, §. 62, 63), CtEDO a constatat că din dosar reiese că reclamanții nu au avut timp să-și pregătească apărarea conform noilor schimbări în acuzare, dat fiind că aceștia au aflat despre recalificarea faptelor numai din hotărârea Curții de Apel”¹³.

„Dacă procurorul în apel solicită reîncadrarea acțiunilor inculpatului fără a concretiza pedeapsa, acest fapt nu va influența asupra hotărârii, întrucât pedepsirea celui vinovat constituie o prerogativă a instanței”¹⁴.

Modificarea calificării infracțiunii, în sensul atenuării, poate fi făcută și fără ordonanța procurorului, or, „calificarea oficială a infracțiunii se efectuează la toate etapele procedurii penale de către persoanele care efectuează urmărirea penală și de către judecători” (art. 113 alin. (2) CP RM). Totodată, în oricare situație este necesar să se solicite instanței de apel să i se acorde părții apărării un termen necesar de a pregăti poziția sa în legătură cu învinuirea modificată.

Cu privire la modificarea de către procuror a învinuirii în sensul agravării. „În cadrul judecării apelului, procurorul nu poate modifica acuzarea în sensul agravării ei, din motiv că aceasta ar leza substanțial dreptul inculpatului la un proces echitabil (învinuirea respectivă nu parcurge triplul grad de jurisdicție, luând în considerare faptul că este formulată în instanța de apel). Totodată, art. 326 CPP RM stipulează posibilitatea modificării acuzării în sensul agravării ei dacă în cadrul judecării cauzei în prima instanță a fost inițiată de către procuror, dar nu a fost acceptată și ulterior a fost indicat acest motiv în cererea de apel. Aceeași regulă se răsfrânge și asupra cazurilor de conexare a

¹¹ Vizdoagă, T., și Eșanu, A., *op. cit.*, p. 25.

¹² *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție a RM din 21.07.2020. Dosarul nr. 1ra-1408/2020*, p. 12. [Citat 22.08.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=16470.

¹³ Dolea, I., *Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Comentariu aplicativ*. Chișinău, Cartea juridică, 2016, p. 886-887.

¹⁴ *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la unele chestiuni ce vizează participarea procurorului la judecarea cauzei penale, nr. 12 din 24.12.2012*, pct. 15. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2013, nr. 6, p. 20.

dosarelor în instanța de apel. Urmează a se evita cazurile când prin conexare în instanța de apel s-ar agrava situația inculpatului (art. 6 din CEDO). CtEDO recunoaște că o instanță de apel are dreptul incontestabil de a recalifica faptele, însă ca această recalificare să fie compatibilă cu Convenția, acuzatului trebuie să-i fie acordată posibilitatea de a-și exercita drepturile la apărare în mod concret, efectiv și în timp util și numai în cazul când acesta o face procurorul care a cerut această modificare în prima instanță și a concretizat în apel această situație de drept¹⁵.

Totodată, există și altă practică judiciară în ceea ce privește modificarea învinuirii în instanța de apel, din care rezultă că, în cadrul judecării apelului, procurorul nu poate modifica acuzarea în sensul agravării ei, din motiv că aceasta ar leza substanțial dreptul inculpatului la un proces echitabil (*învinuirea respectivă nu parcurge triplul grad de jurisdicție, luând în considerare faptul că este formulată în instanța de apel*)¹⁶.

Astfel, Plenul Curții Supreme de Justiție a atenționat instanțele de apel că „în cadrul judecării apelului procurorul nu poate modifica acuzarea în sensul agravării ei, din motiv că aceasta ar leza substanțial dreptul inculpatului la un proces echitabil (învinuirea respectivă nu parcurge triplul grad de jurisdicție, reieșind din faptul că este formulată în instanța de apel)”. Și o astfel de recalificare poate avea loc „numai în cazul când aceasta o face procurorul care a cerut această modificare în prima instanță și a concretizat în apel această situație de drept (hot. Pelissier și Sassi c. Franța, nr. 25444/94 din 25.03.1999, §. 62)”¹⁷.

Într-o speță, prin sentința Judecătorei Nisporeni din 3.12.2014, procesul penal intentat pe art. 361 alin. (1) CP RM, în privința lui P.R., a încetat, pe motiv de expirare a termenului de prescripție. Împotriva sentinței, procurorul a declarat apel, solicitând casarea sentinței și pronunțarea unei noi hotărâri de

¹⁵ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a RM „Cu privire la practica judecării cauzelor penale în ordine de apel” nr. 22 din 12.12.2005, pct. 21.1; Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a RM „Cu privire la unele chestiuni ce vizează participarea procurorului la judecarea cauzei penale”, nr. 12 din 24.12.2012, pct. 15. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2013, nr. 6, p. 20; Hotărâre CtEDO Pelissier și Sassi c. Franța, nr. 25444/94 din 25.03.1999, §62. [Citat 13.09.2023] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58226>.

¹⁶ Decizia Curții de Apel Cahul din 29.05.2013. Dosarul nr. 05-1a-85-29012013. [Citat 13.09.2023] Disponibil: https://cach.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/da1b237d-bedf-e211-9cad-005056a5fb1a și Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție a RM din 20.11.2013. Dosarul nr. 1ra-1068/2013. [Citat 13.09.2023] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=1021.

¹⁷ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a RM „Cu privire la practica judecării cauzelor penale în ordine de apel” nr. 22 din 12.12.2005, pct. 21.1.; Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a RM „Cu privire la unele chestiuni ce vizează participarea procurorului la judecarea cauzei penale”, nr. 12 din 24.12.2012, pct. 15. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, nr. 6, 2013, p. 20.

condamnare. A fost depus de către procuror și un apel suplimentar. În ședința instanței de apel, procurorul a înaintat o ordonanță privind modificarea învinuirii, în sensul agravării, în baza art. 361 alin. (2) lit. c) CP. Prin decizia Curții de Apel Chișinău, din 8.05.2015, a fost admis apelul procurorului raionului Nisporeni, G.M., și apelul suplimentar al procurorului în procuratura de la nivelul Curții de Apel Chișinău, C.S., de a casa sentința Judecătoreiei Nisporeni din 3.12.2014 și de a pronunța o nouă hotărâre, potrivit ordinii stabilite pentru prima instanță, prin care P.R. a fost recunoscută vinovată de comiterea infracțiunii prevăzută de art. 361 alin. (2) lit. c) CP al RM și i-a fost stabilită pedeapsă sub formă de amendă¹⁸.

Concluzii

Instituția apelului nu este una nouă, având originea în dreptul roman. Necesitatea verificării unei hotărâri judecătorești a existat și există, fiind una obiectivă, și este o metodă necesară în vederea corectării erorilor, iar apelul este unul din instituturile procesuale create de legiuitor pentru depistarea la timp și efectivă a erorilor judiciare și corectarea lor.

Procurorul, participant în instanța de apel, trebuie din timp să elaboreze o tactică la judecarea cauzei în instanța de apel. Tactica susținerii învinuirii la judecarea apelului penal în Republica Moldova și modificarea învinuirii în apelul penal nu sunt practic analizate și descrise în literatură de specialitate.

Procurorul, fiind partea acuzării, are aceleași drepturi ca și apărarea, dar dispune de mai multe obligații. În instanța de apel, cauza penală poate fi supusă unei noi judecări în fapt și în drept, iar procurorul este un acuzator de stat, reprezintă învinuirea de stat și susține acuzare prin toate mijloacele posibile acordate prin lege, inclusiv prin aplicarea instituției modificării învinuirii. Ca și în instanța de fond, procurorul apare ca un garant al drepturilor și obligațiilor inculpatului, dar și al celorlalți participanți în proces și cetățenilor, implicați în procesul penal, prin care exercită funcția de ocrotire a drepturilor persoanei. Apelul este o etapă independentă a procesului penal, iar procurorul care participă la această etapă are un statut independent de procurorul participant la o altă etapă a procesului penal și este în drept să modifice învinuirea.

¹⁸ *Decizia Curții de Apel Chișinău din 8.05.2015. Dosarul nr. 1a-2307/2014.* [Citat 13.09.2023] Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/18183d07-2213-e511-b888-005056a5d154.

PUTEREA JUDECĂTOREASCĂ – GARANT AL ÎNFĂPTUIRII JUSTIȚIEI ÎNTR-UN STAT DE DREPT

Aliona CORCENCO¹, Stanislav CEBOTARI²

Abstract: In a democratic state, power is exercised by special bodies that represent three branches of this power: legislative, executive and judicial. The separation of these powers is provided for by the constitutions of all contemporary democratic states. But in different states the separation of powers has its own specificity. However, common to all states is the rule, according to which the three branches of power cannot act separately, cannot make definitive decisions, nor can they unite under the leadership of one of them.

Keywords: democratic state, justice reform, separation of powers, vetting and prevetting, integrity.

Așa cum, în universul fizic, există un singur element cu natură duală – lumina, care este, în același timp, și undă și corpuscul –, și în viața socială există un singur element cu natură duală – dreptul –, care este, în același timp, știință și sistem, afirmă Jean Andrei [4, p. 11].

În țările cu regim democratic, toate problemele ce țin de organizarea și activitatea instanțelor judiciare sunt reflectate, într-o măsură mai mare sau mai mică, în constituțiile acestor țări. Cadrul reglementării constituționale permite, în primul rând, determinarea locului care îi revine, conform teoriei separării puterilor³, uneia dintre ramurile puterii (puterea judiciară) în sfera activității de

¹ Lector univ. dr., Facultatea de Drept și Științe Sociale, Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți.

² Student, Facultatea de Drept și Științe Sociale, Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți.

³ Prima formulare doctrinară expresă a teoriei separației puterilor, cu evocarea importanței acestei separări pentru garantarea libertăților individuale, îi aparține filosofului englez John Locke. În concepția lui Locke, puterea legislativă trebuie să aparțină Parlamentului fiind considerată puterea supremă. Puterea executivă, limitată la aplicarea legilor și la rezolvarea unor cazuri care nu puteau fi prevăzute și determinate prin lege, urma să fie încredințată monarhului, iar puterea federativă trebuia să fie îndreptată, în opinia lui Locke, spre asigurarea securității societății în relațiile externe. Deși acesta distinge trei funcții separate în activitatea de ansamblu a statului, el nu cere în schimb ca fiecare dintre ele să fie încredințată unor organe separate. În opinia lui, numai funcția legislativă și cea executivă trebuie să fie exercitate de titulari distincți și independenți. Hobbes, de exemplu, a remarcat de asemenea importanța diferențierii

stat. Odată ce omenirea s-a dezis de răfuiala fără judecată (linșarea), judecătoriile au devenit instituții de stat.

Din punct de vedere istoric, separarea puterii judiciare ca domeniu (ramură) independent al reglementării de stat a justiției a fost o dovadă a gradului de dezvoltare și a locului unui stat sau altul în procesul general de civilizare. Odată cu apariția în sec. XVIII a primelor acte constituționale, judecătoriile se desprind de organele puterii executive cu care, practic, se contopiseră. Din acel moment, devine legitimă însăși noțiunea de *putere judiciară*. „*Specificul în care a evoluat teoria separației puterilor în stat în diferite sisteme constituționale a generat o diversitate de termeni prin care această putere este consacrată în constituții ori dezvăluite în textele unor lucrări de specialitate. Această noțiune, sub diferite forme (putere judecătorească; autoritate judecătorească; putere judiciară; funcțiune judecătorească), figurează, astăzi, în Constituția S.U.A. din anul 1787 și în constituțiile statelor din componența acestei țări, în Constituția Republicii Franceze din 1858, în Constituția Republicii Italiene din 1947, în Legea Fundamentală a R.F.G. din 1949, precum și în Constituția Republicii Moldova din 1994. Însă, volumul reglementării constituționale a organizării și a funcționării puterii judiciare este diferit [3, p. 35-36].*

Imaginat ca o stavilă împotriva absolutismului monarhic, cu scopul de a limita abuzul de putere al decidenților, separația puterilor reprezintă una dintre premisele fundamentale ale democrației, regăsindu-se formulată explicit sau implicit în majoritatea constituțiilor. Fundamentat de Montesquieu înainte de Revoluția Franceză din 1789, principiul are drept scop limitarea puterii prin putere, astfel cele trei funcții (executivă, legislativă și judecătorească), până atunci deținute de aceeași persoană, vor fi atribuite unor autorități statale distincte, care colaborează între ele, pentru a evita însăși ruperea puterii statului,

formelor de activitate statală, dar a pledat pentru unificarea tuturor împuternicirilor statale în mâinile unui monarh. În epoca revoluțiilor din 1640-1660, cerințele de separație a puterilor au fost încadrate în programele politice ale partidelor. Era susținută afirmația conform căreia nesepararea puterii, concentrarea ei absolută în mâinile monarhului, care de unul singur elabora legile și dispunea de constrângere pentru ca acestea să fie executate, duce la destrămarea societății. De aceea, în scopul limitării puterii regelui și consolidării independenței corespunzătoare a Parlamentului, a fost înaintată ideea formării unui sistem de balanțe și contrabalanțe care trebuia să funcționeze în cazul în care monarhul ar depăși limitele împuternicirilor sale. Mai târziu, în condițiile conducerii republicane, a fost propusă ideea unui sistem de balanțe și contrabalanțe, care ar limita și puterea Parlamentului. Toate aceste idei privind separația puterilor au avut ca punct de plecare concepția lui Locke. Gânditorul tindea spre rezolvarea unei probleme foarte importante – menținerea puterii de stat în anumite limite, care ar asigura securitatea dezvoltării societății, constituirea unui mecanism politic, unde organele centrale ale puterii de stat vor fi lipsite de posibilitatea de a deține puterea absolută și de a depăși limitele competenței lor, care ar încălca drepturile și interesele individului. A se vedea Jecev Ion, *Esența teoriei separației puterilor în opera lui J. Locke*, pp. 194-195.

care, prin natura sa, nu poate fi decât unică, chiar dacă se manifestă în modalități și forme diferite. Principiul lui Montesquieu, deși a cunoscut o aplicare practică de peste două secole, nu și-a pierdut actualitatea, devenind o *dogmă* a fiecărei democrații constituționale. Toate regimurile politice cunosc astăzi o abordare proprie a teoriei separației puterilor, o diviziune a acestora, precum și mecanismul de interferență și colaborare dintre acestea, iar succesul constă în modul în care arhitectura constituțională consfințește acest lucru.

Există opinii potrivit cărora separarea puterilor este, în realitate, o justificare ideologică a unui scop politic concret: slăbirea puterii guvernanților în ansamblu, limitându-i unii pe alții. Trebuie însă adăugat că, de fapt, separația puterilor nu înseamnă numai diviziune, ci și independența autorităților guvernamentale. Se consideră, de asemenea, că separația puterilor comportă două aspecte bine conturate: separația Parlamentului vis-à-vis de guvern și separația jurisdicțională, în raport cu guvernanții, fapt ce permite acestora controlul prin judecători independenți [1, p. 277].

Orice proces de conducere social-politic, care se desfășoară în vederea realizării unor obiective de interes general sau prin care se urmărește binele comun al națiunii, presupune specializarea activităților statale, instituindu-se, în acest scop, organisme învestite cu autoritate, capabile să desfășoare continuu același tip de activități și practici. Realizarea efectivă a acestor deziderate se concretizează în principiul separării puterilor de stat, consfințite ca un principiu fundamental al Constituției. Prin urmare, vom menționa că separația puterilor în stat este, cu siguranță, una dintre acele mari idei, concepții sau teorii care au avut un impact semnificativ în desfășurarea istoriei. Faptul că acest principiu a reprezentat una dintre principalele revendicări ale Revoluției Franceze – într-o asemenea măsură, încât art. 16 din *Declarația drepturilor omului și cetățeanului*, proclamată la 26 august 1789, afirmă că „orice societate care nu asigură garanția drepturilor și nu statornicește separarea puterilor este lipsită de constituție” – este suficient pentru a susține afirmația de mai sus. Cred că principala problemă cu care tinde să se confrunte o astfel de mare idee este riscul căderii în abstract; invocarea repetată – deseori lipsită, voit sau nevoit, de discernământ intelectual – poate conduce la *banalizarea* unei astfel de idei sau, în termeni mai riguroși, la pierderea sensului ori conținutului său real, intim, efectiv – care, cu siguranță, este veritabilă sursă de numeroase implicații practice.

În Republica Moldova, conform Constituției, puterile se identifică astfel: puterea legislativă – cu Parlamentul, organ reprezentativ suprem și legislativ (art. 60-art. 76 Constituția R. Moldova); puterea executivă – cu președintele Republicii Moldova (aflat în fruntea puterii executive, dar nu și în cea de șef al guvernului), guvernul și administrația publică (art. 77-art. 103; art. 107-art. 113 Constituția R. Moldova); puterea judecătorească – cu autoritățile judecătorești, reprezentate de Curtea Supremă de Justiție, curțile de apel și judecătoriile de drept comun sau specializate (art. 114-art. 121 Constituția R. Moldova). Între

puterile menționate, trebuie să existe un echilibru, care reprezintă o condiție a armoniei sociale și o garanție a libertății, un impediment al acaparării întregii puteri de stat și al abuzului de ea. Echilibrul se realizează prin stabilirea atribuțiilor fiecărei puteri și separația lor strictă, prin înzestrarea fiecăreia cu mijloace eficiente de control asupra celorlalte. Prin urmare, autonomia puterilor este relativă, între ele existând o interdependență [2, p. 43].

Un sistem judiciar independent și eficient este fundația statului de drept⁴. Prin urmare, obiectivul oricărui sistem judiciar trebuie să fie acela de a asigura judecarea corectă și imparțială a disputelor juridice, prin care să protejeze drepturile și libertățile tuturor persoanelor care contribuie la realizarea dreptului. Pentru atingerea acestui obiectiv, în fiecare caz, instanța trebuie să constate faptele relevante printr-o procedură justă, să aplice legea și să prevadă remedieri eficiente. În cazurile penale, sistemul judiciar are obligația să decidă în mod imparțial și independent dacă și în ce mod anumite acțiuni merită să fie pedepsite. Prin urmare, ajungem la concluzia că o putere judecătorească independentă asigură posibilitatea de a trage la răspundere guvernele pentru acțiunile lor, supuse justiției, și are responsabilitatea să se asigure că legile adoptate sunt aplicate corect.

Prin urmare, este important să punctez că *autoritatea judecătorească*, conform teoriei separării puterilor în stat, reprezintă prin sine sistemul organelor judiciare ale statului, ce înfăptuiesc justiția. Aceasta își are organele sale proprii și specifice, care, spre deosebire de instituțiile de drept, nu reglează relații sociale, ci determină formele organizării, structurii și activității autorității judecătorești, formele realizării justiției ș.a.

Referindu-ne la funcțiile autorității judecătorești, menționăm că funcția de bază este înfăptuirea justiției. Dar, pe lângă aceasta, autoritatea judecătorească realizează o multitudine de alte funcții, fapt ce se explică prin particularitățile sistemului judecătorec, a cărei structură constă din organe, diferite după statutul lor, care îndeplinesc diferite roluri social-juridice, soluționând diverse cauze. Subiectele autorității judecătorești (Curtea Supremă de Justiție, judecătorii ș.a.) realizează următoarele funcții: examinează și soluționează, în limitele competenței lor, litigii civile, penale, administrative ș.a., privind menținerea ordinii de drept, protecția diferitelor forme de proprietate, asigurarea protecției judiciare a drepturilor politice, sociale, economice, civile ș.a., educația

⁴ Se spune că „statul de drept” înfăptuiește „domnia legii” („rule of law”) în întreaga lui activitate, în raporturile cu cetățenii. Utilizată în acest sens, noțiunea *stat de drept* este întâlnită și în unele texte constituționale, cum este art. 28 al Constituției R.F. Germane, art. 11 al actualei Constituții spaniole sau art. 1 alin. (3) al Constituției Republicii Moldova din 1994, prin care se arată că „statul de drept” presupune existența unei așezări politice bazată pe separația puterilor statului, adică pe un sistem de „frâne și contragreutăți”, capabil să împiedice organele publice să abuzeze de atribuțiile cu care au fost investite.

culturii juridice, respectul față de normele moralei sociale și față de valorilor umane [2].

Autoritatea judecătorească înfăptuiește justiția în scopul apărării și realizării drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor și ale asociațiilor acestora, ale întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor. Instanțele judecă toate cauzele privind raporturile juridice civile, administrative și penale, precum și orice alte cauze pentru care legea nu stabilește o altă competență. În făptuind justiția, instanțele judecătorești apără orânduirea statală și constituțională a Republicii Moldova de orice atentat.

În vederea asigurării unui sistem de drept care să-și exercite onest atribuțiile și să realizeze justiția în forma sa superioară, este necesar să fundamentăm atât formarea inițială a procurorilor și judecătorilor, cât și formarea continuă a acestora.

Dicționarul Explicativ al Limbii Române definește noțiunea *formare* ca fiind acțiunea de a educa, a crește, a pregăti, a instrui, a crea ceva. Noțiunea *inițial* este definită de aceeași sursă ca ceva care este la început, începător.

Noțiunile *educare* și *instruire* sunt elementele definitorii cu ajutorul cărora legiuitorul moldav explică termenul *învățământ*. Art. 12 din Legea Republicii Moldova nr. 547 din 21.07.1995, cu privire la învățământ, enunță structura sistemului de învățământ în Republica Moldova și enumeră șase niveluri ale acestuia: învățământ preșcolar, primar, secundar, mediu de specialitate, superior și, în final, postuniversitar. Încercarea de a identifica locul formării inițiale a judecătorilor și procurorilor în sistemul respectiv ne va pune în încurcătură, acest exercițiu fiind imposibil.

Formarea inițială a judecătorilor și procurorilor nu este prevăzută și nici nu poate fi dedusă nici din Legea Republicii Moldova cu privire la învățământ și nici din prevederile *Cartei Sociale Europene Revizuite*⁵. Cu toate acestea, noțiunea respectivă este prevăzută de legea cu privire la Institutul Național al Justiției. Conform art. 12 din această lege, formarea inițială reprezintă instruirea specialiștilor cu studii juridice superioare și este, după caz, una din condițiile obligatorii pentru numirea în funcția de judecător sau de procuror. Mai multe acte interne ale Institutului Național al Justiției conțin această noțiune. Or, conform pct.1.2 din Regulamentul privind formarea inițială și absolvire, formarea inițială a candidaților la funcțiile de judecător și procuror (în continuare – audienți) constituie garanția supremației legii și a aplicării ei uniforme, înfăptuirii justiției în mod independent, imparțial și profesional.

⁵ La 28.09.2001, Republica Moldova a adoptat Legea nr. 484 pentru ratificarea parțială a *Cartei Sociale Europene Revizuite*. Art. 10 al acestui act internațional impune statelor semnatare obligația de a garanta dreptul la formare profesională. Conform interpretărilor făcute de Comitetul European pentru Drepturile Sociale, noțiunea *formare profesională* înglobează noțiunile *formare inițială*, *învățământ secundar*, *învățământ general* și *profesional*.

În contextul în care elaborarea mecanismului național de formare inițială a judecătorilor și procurorilor a fost puternic influențat de modelul francez al Școlii Naționale de Magistratură, este important de menționat că legislația franceză, referitor la Școala Națională de Magistratură și formarea profesională, a fost supusă pe parcurs unor reforme. Așa cum este și normal, orice activitate poate derula doar atunci când știm exact ce vrem să realizăm și mai știm cum să o facem. Pentru aceasta, sunt fixate scopurile pe termen scurt sau lung. În cazul formării inițiale a judecătorilor și procurorilor este la fel. Astfel, scopul pe termen lung al Școlii Naționale de Magistratură este obținerea de către auditorii de justiție a competențelor fundamentale profesiei de magistrat. Acest directiv este abordat pe etape, astfel încât: scopul concursului de admitere este de a evalua capacitățile candidaților de a acumula pe viitor competențe; formarea inițială are scopul de a permite acumularea acestor competențe; evaluarea și examenul final au scopul de a verifica acumularea competențelor respective; formarea continuă are scopul de a actualiza aceste competențe ș.a.

Considerăm că prin acest mecanism se evită defavorizarea în cadrul concursului a persoanelor încadrate în practică sau a celor care s-au specializat într-un anumit domeniu. Or, treptat, ajungem la concluzia că scopul concursului de admitere este descoperirea capacităților de asimilare a calităților fundamentale ale magistratului, și nu verificarea capacității memoriei acestuia. [9].

O trăsătură distinctă a autorității judecătorești o reprezintă participarea reprezentanților poporului la înfăptuirea justiției. Astfel, în Constituția Republicii Moldova, e stipulat caracterul public al dezbaterilor judiciare: *În toate instanțele judecătorești ședințele de judecată sunt publice. Judecarea proceselor în ședință închisă se admite numai în cazurile stabilite prin lege, cu respectarea tuturor regulilor de procedură*⁶.

O caracteristică obligatorie a autorității judecătorești o reprezintă caracterul autoritar al împuternicirilor instanțelor de judecată. Aceasta se manifestă prin faptul că ordinele și dispozițiile emise de instanțe la îndeplinirea împuternicirilor lor sunt obligatorii, fără excepție, pentru toate organele de stat, organizații, persoane juridice și fizice. Executarea ordinelor judecătorești și realizarea hotărârilor lor este garantată prin puterea de stat.

⁶ Articolul 117 din Constituția Republicii Moldova: Caracterul public al dezbaterilor judiciare. „În toate instanțele judecătorești ședințele de judecată sunt publice. Judecarea proceselor în ședință închisă se admite numai în cazurile stabilite prin lege, cu respectarea tuturor regulilor de procedură.” Principiul publicității constituie un element esențial al dreptului la un proces echitabil. Consacrând publicitatea ședinței de judecată ca un principiu constituțional, art. 117 admite judecarea proceselor în ședință închisă, însă cazurile și condițiile se stabilesc prin lege și este necesar să fie respectate toate regulile de procedură. Prevederile art. 117 din Constituție derivă din normele tratatelor internaționale privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care Republica Moldova este parte.

Independența autorității judecătorești presupune că instanțele de judecată activează de sine stătător (fără vreun amestec din exterior și fără a fi supuse), cu puterile sale, dispunând spre înfăptuirea funcțiilor sale de toate împuternicirile necesare, atribuite prin lege. Hotărârea instanței de judecată nu necesită vreo confirmare. Sentința sau hotărârea judecătorească concretă, ce capătă putere de lege, este obligatorie de executat. Potrivit art. 13⁷ din Legea nr. 514, cu privire la organizarea judecătorească, orice imixtitudine în înfăptuirea justiției este interzisă. Caracterul obligatoriu al sentințelor și al altor hotărâri judecătorești definitive este specificat în art. 120 al Constituției Republicii Moldova: „Este obligatorie respectarea sentințelor și a altor hotărâri definitive ale instanțelor judecătorești, precum și colaborarea solicitată de acestea în timpul procesului, al executării sentințelor și a altor hotărâri judecătorești definitive”⁸.

Activitatea judiciară se întemeiază pe anumite principii fundamentale de organizare și funcționare a justiției, menite să asigure caracterul unitar și coerent al hotărârilor judecătorești definitive (irevocabile) și să garanteze drepturile și interesele legitime ale celor implicați în actul de justiție. Or, plenitudinea sistemului judiciar este determinată de volumul său, de caracterul obligatoriu al hotărârilor judecătorești definitive și irevocabile și de necesitatea de a fi respectate de către toate organele puterii de stat, ale administrației publice locale, întreprinderile, organizațiile, instituțiile, persoanele cu funcții de răspundere, cetățeni și formațiunile lor, și executate necondiționat pe întreg teritoriul Republicii Moldova, fără excepții. Obligatorivitatea respectării hotărârilor judecătorești include și obligativitatea executării lor. Aceasta, la rândul său, solicită colaborarea organelor atât în procesul examinării, cât și în cel al executării sentințelor și a altor hotărâri judecătorești definitive. Caracterul obligatoriu al hotărârilor judecătorești definitive este prevăzut și de art. 20 din Legea privind

⁷ Prevederile art. 13 din Legea nr. 514, cu privire la organizarea judecătorească, stipulează expres în alin. (1) că „Imixtiunea în înfăptuirea justiției este interzisă”. De altfel, alin. (2) al aceluiași articol, pune în evidență faptul că „exercitarea de presiune asupra judecătorilor cu scopul de a împiedica judecarea completă și obiectivă a cauzei sau de a influența emiterea hotărârii judiciare atrage răspundere contravențională sau penală conform legii”. Totodată, legiuitorul stipulează în alin. (3) al art. 13 din Legea nr. 514 că „Mitingurile, demonstrațiile și alte acțiuni desfășurate la o distanță mai mică de 25 metri de localul în care se înfăptuiește justiția, dacă se fac cu scopul de a exercita presiune asupra judecătorilor, se califică drept imixtiune în activitatea lor”.

⁸ Trebuie menționat faptul că prevederile constituționale ale art. 120 privind caracterul obligatoriu al sentințelor și al altor hotărâri judecătorești definitive este aplicabil și procedurilor de recunoaștere și executare a hotărârilor instanțelor străine, în conformitate cu actele internaționale de asistență juridică, la care Republica Moldova este parte. Republica Moldova, ratificând Convenția Europeană, în baza art. 46 al Convenției, s-a angajat să respecte hotărârile definitive ale Curții în orice dosar în care este parte. Hotărârile CEDO, odată adoptate, capătă autoritatea de lucru judecat, având caracter definitiv și obligatoriu.

organizarea judecătorească: „hotărârile instanței judecătorești sunt obligatorii și neexecutarea lor atrage răspundere, conform legii”, precum și de legislația procedurală ca principiu general.

Caracterul obligatoriu al hotărârilor judecătorești, respectarea și executarea lor sunt asigurate prin:

- procedura de punere în executare;
- existența unor organe specializate învestite cu atribuții de executare;
- posibilitatea de a aplica sancțiuni în cazurile prevăzute de lege pentru încălcarea legislației care ține de executare.

În particular, neexecutarea hotărârii judecătorești definitive și irevocabile, a cerințelor și dispozițiilor judecătorilor, imixtiunea în activitatea legală a judecătorilor și a personalului instanțelor atrage răspundere atât contravențională (manifestarea lipsei de respect față de instanța de judecată – art. 317 CC, neexecutarea hotărârii instanței de judecată – art. 318 CC, neexecutarea obligațiilor prevăzute de Codul de executare – art. 319 CC), cât și penală (amestecul în înfăptuirea justiției – art. 303 CP, eschivarea de la executarea pedepsei cu închisoarea – art. 319 CP, neexecutarea hotărârii instanței de judecată – art. 320 CP) [2, p. 451].

Conform Constituției Republicii Moldova, Legii nr. 544 cu privire la statutul judecătorului⁹ și altor acte normative, judecătorii instanțelor judecătorești sunt independenți, imparțiali și inamovibili, conform prevederilor art. 1, alin. (3), alin. (4). Ei sunt numiți în funcție de președintele Republicii Moldova, la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii (CSM). Președintele și judecătorii CSJ sunt numiți în funcție de către Parlament, la propunerea CSM.

Judecătorul este persoana investită constituțional cu atribuții de înfăptuire a justiției, pe care le execută pe bază profesională. Pentru înfăptuirea justiției, judecătorii au împuterniciri plenipotențiare, stabilite de legislație. Cerințele și dispozițiile judecătorilor legate de înfăptuirea activității judecătorești sunt obligatorii pentru toate persoanele fizice și juridice. Neîndeplinirea lor atrage răspunderea prevăzută de lege. Fiind personajul-cheie într-un stat de drept, judecătorul este chemat să decidă dacă autoritatea a acționat pe baza unui statut

⁹ Legea nr. 544, cu privire la statutul judecătorului, stipulează expres în art. 1 „Judecătorul, purtător al puterii judecătorești”, alin. (1), că „Puterea judecătorească se exercită numai prin instanța judecătorească în persoana judecătorului, unicul purtător al acestei puteri”. Totodată, legiuitorul prevede că (2) „Judecătorul este persoana investită constituțional cu atribuții de înfăptuire a justiției, pe care le execută în baza legii”. Alineatele (3) și (4) ale aceluiași articol, stipulează: „(3) Judecătorii instanțelor judecătorești sunt independenți, imparțiali și inamovibili și se supun numai legii; (4) Judecătorii iau decizii în mod independent și imparțial și acționează fără nici un fel de restricții, influențe, presiuni, amenințări sau intervenții, directe sau indirecte, din partea oricărei autorități, inclusiv judiciare. Organizarea ierarhică a jurisdicțiilor nu poate aduce atingere independenței individuale a judecătorului”.

juridic și în limitele recunoscute de lege, precum și dacă persoanele fizice și morale și-au întemeiat activitatea lor pe drepturi subiective sau pe interese legitime protejate.

Independența judecătorilor presupune un nivel profesional de responsabilitate și un nivel moral înalt al judecătorului. Ea nu este și nu trebuie să fie un privilegiu personal, ci o garanție pentru cetățeni. În acest sens, independența și imparțialitatea judecătorului trebuie să fie asigurate de către stat atât *de jure*, cât și *de facto*. Un judecător nu este independent, dacă promovarea sa, drepturile, necesitățile materiale și social-culturale ale lui, precum și compensațiile financiare sunt supuse voinței discreționare al altor puteri ale statului.

Funcția de judecător este incompatibilă cu orice altă funcție publică sau privată, cu excepția activității didactice și științifice. De asemenea, judecătorul – persoana asimilată acestuia – nu poate fi deputat în Parlament sau consilier în autoritatea administrației publice locale, să facă parte din partide și din alte organizații social-politice sau să desfășoare activități cu caracter politic, precum și activități de întreprinzător. Aceste prevederi asigură suplimentar independența judecătorilor și previn conflictul dintre interesele private și cele publice [6]. Gândirea critică și integritatea¹⁰ sunt competențe pe care judecătorul trebuie să și le dezvolte până la nivelul la care, prin ele, să poată susține independența sistemului de drept; de aceea, sunt recunoscute ca valori pe care judecătorul trebuie să le dovedească nemijlocit, direct și continuu pe întreg parcursul carierei profesionale.

Noțiunile *integritate instituțională*¹¹ și *integritate profesională*, definite de Legea integrității, nr. 82 din 25.05.2017, au fost preluate și adaptate situației judecătorilor în *Ghidul integrității*, adoptat prin Hotărârea CSM nr. 318/16 din 3.07.20181, și presupune: integritate instituțională a instanței de judecată – integritatea profesională a tuturor judecătorilor și a celorlalți agenți publici din cadrul instanței de judecată, cultivată, controlată și consolidată de către Consiliul Superior al Magistraturii, precum și toleranță zero la incidentele de integritate admise de judecători și celelalte categorii de agenți publici.

Evaluarea și verificarea integrității judecătorilor ține de competența și responsabilitatea a trei structuri din subordinea Consiliului Superior al

¹⁰ Potrivit *Dicționarului explicativ al limbii române*: „INTEGRITĂTE – Caracter integru; sentiment al demnității, dreptății și conștiincozității, care servește drept călăuză în conduita omului; onestitate; cinste; probitate, incoruptibilitate”.

¹¹ Integritate profesională a judecătorului reprezintă capacitatea acestuia de a-și desfășura activitatea profesională în mod etic, liber de influențe necorespunzătoare și manifestări de corupție, cu respectarea interesului public, a supremației Constituției Republicii Moldova și a legii. Unicul act normativ care oferă o interpretare mai largă noțiunii *integritate a judecătorului* este Regulamentul privind criteriile, indicatorii și procedura de evaluare a performanțelor judecătorilor, în care sunt indicate criteriile de evaluare a integrității acestora.

Magistraturii: Colegiul de Evaluare a performanțelor judecătorilor, Colegiul disciplinar și Inspekția Judiciară. Colegiul de Evaluare a performanțelor judecătorilor evaluează judecătorii o dată la trei ani, în baza a trei criterii principale: *eficiența activității, calitatea activității și integritatea lor profesională*. Totodată, judecătorii pot fi supuși unei evaluări extraordinare, la inițiativa membrilor Consiliului Superior al Magistraturii, la propunerea Inspekției Judiciare sau a președintelui instanței judecătorești în care activează judecătorul, cu indicarea motivelor pentru care este necesară evaluarea. Criteriile de evaluare a integrității aplicate de Colegiul de Evaluare sunt: respectarea eticii profesionale; reputația profesională; prezența abaterilor disciplinare; existența violărilor CEDO, constatate de CtEDO cu privire la hotărâri judecătorești adoptate în ultimii 6 ani [7].

Actualmente, în Republica Moldova, în vederea asigurării integrității judecătorilor și procurorilor și a sporirii încrederii societății în justiție, Parlamentul a adoptat o lege privind evaluarea externă a judecătorilor și procurorilor¹², prin care se reglementează raporturile juridice aferente procedurii de evaluare externă a integrității etice și financiare a judecătorilor, procurorilor și altor subiecți menționați în prezenta lege.

Pre-Vettingul, în sensul activității Comisie de evaluare, este procesul de verificare a integrității judecătorilor și procurorilor care aspiră la funcții în Consiliul Superior al Magistraturii(CSM) și în Consiliul Superior al Procurorilor (CSP) - pilonii puterii judecătorești -, de către un organ format din experți naționali și străini, care nu fac parte din sistemul judiciar moldovenesc și care analizează și stabilesc dacă candidații au avut un comportament compatibil cu etica profesională pe parcursul activității, dacă au adoptat sau nu acte arbitrare, dacă au admis conflicte de interese, dacă au declarat în mod corespunzător averea și dacă aceasta corespunde veniturilor lor. În temeiul Legii nr. 26¹³ din 10.03.2022 privind unele măsuri aferente selectării candidaților la funcțiile de membri în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor, Comisia de evaluare a integrității viitorilor lideri din justiție este alcătuită din șase membri, dintre care trei au fost numiți de către Parlament, fiind respectat

¹² A se vedea proiectul de lege privind evaluarea externă a judecătorilor și procurorilor. Disponibil: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/11-20230630-pl-vetting-pt-guve...%2064a79396216ad.pdf>.

¹³ Legea nr. 26 privind unele măsuri aferente selectării candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor, la art. 1, prevede că obiectul reglementării îl constituie raporturile juridice aferente procedurii de evaluare a integrității candidaților la funcția de membru al Consiliului Superior al Magistraturii, al Consiliului Superior al Procurorilor, precum și a candidaților la funcția de membru în organele specializate ale acestora, ca etapă obligatorie a procesului de selectare a candidaților și de alegere sau numire a acestora în funcțiile respective.

principiul de proporționalitate între majoritate și opoziție, reieșind din numărul de mandate obținute, iar ceilalți trei au fost propuși de partenerii de dezvoltare.

Potrivit legislației Republicii Moldova, Pre-Vetting-ul include următoarele etape:

1. Inițierea procedurii de evaluare – candidații pentru ocuparea funcțiilor în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor depun, la Comisie, un chestionar de etică completat, declarații de proprietate și interese pentru ultimii cinci ani, precum și lista persoanelor apropiate, care activează sau au activat în ultimii 5 ani în sistemul judecătoresc, al procuraturii și în serviciul public. În paralel, Comisia va solicita informații despre candidați de la agențiile guvernamentale, companii private și bănci, pentru a formula un tablou general al profilului acestora.

2. Acumularea informației și aprecierea acesteia – comisia analizează și verifică informațiile despre activele candidaților și ale rudelor apropiate ale acestora, precum și veniturile și cheltuielile. În temeiul legii, comisia are acces direct la bazele de date informaționale, putând obține informații de la orice persoană, inclusiv să solicite explicații suplimentare de la candidat.

3. Audierea candidaților în ședință publică, moment înregistrat prin mijloace audio/video.

4. Emiterea deciziilor motivate privind promovarea sau nepromovarea evaluării de către candidați. În caz de nepromovare a evaluării, persoana nu va putea candida la funcții în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor. Concluziile comisiei pot servi temei pentru anchete penale contra celor respinși, dacă se constată discrepanțe între veniturile declarate și averea reală.

5. Contestarea deciziei Comisiei de evaluare. Candidații descalificați pot contesta decizia Comisiei de evaluare în termen de 5 zile de la data recepționării deciziei motivate [8].

Trebuie să menționăm că sistemul judecătoresc acceptă cu greu această reformă, deși a fost implicat plenar, începând cu anul 2021, în toate procesele de consultare și elaborare a legislației care se referă la mecanismul de evaluare. Așadar, în februarie 2023, din totalul de 25 de judecători ai CSJ, 20 și-au anunțat demisia, ceea ce a creat un blocaj sistemic la nivel național. Pe de altă parte, e important să menționăm că condițiile în baza cărora se poate promova comisia de pre-vetting nu sunt suficient de concrete și bine definite, fapt confirmat și printr-un caz recent, când undă dintre candidați, cu calitatea procesual-penală de învinuit într-un dosar penal de corupție, a trecut comisia de pre-vetting și comisia juridică, fiind munit de Parlament în CSM.

În concluzie, constatăm că situația din țara noastră în ceea ce privește organizarea puterii de stat în baza separării ei poate fi caracterizată prin faptul că, aflându-se într-o perioadă de tranziție, organizarea statală include organe noi pe lângă organele vechi, care nu pot fi substituite atât de rapid. Fiind componenta

principală a tranziției de la sistemul administrativ de comandă la statul de drept, reforma justiției și a cadrului legal în Republica Moldova a demarat în lipsa unor tradiții corespunzătoare. Or, după cum este bine știut, un sistem de justiție nu poate apărea din nimic, ci doar având la bază o seamă de obiceiuri, tradiții și precedente.

În acest sens, devine evident faptul că edificarea unei justiții independente, renovarea cardinală a dreptului intern pentru a-l face conform cu actele internaționale la care Moldova este parte, conturarea unor soluții optime de protecție a drepturilor omului, de afirmare a ființei umane ca valoare supremă necesită o contribuție masivă a democrațiilor occidentale.

REPREZENTAREA SUCCESORALĂ CA INSTITUȚIE DE DREPT CIVIL ÎN NOUA REGLEMENTARE A CODULUI CIVIL AL REPUBLICII MOLDOVA

Vladimir CHIRONACHI¹

Abstract: The successional transmission is based on the traditional principle of the blood relationship, which exists between members of the same family. The adoption of this system is based on the presumptive affection of the bequeather towards his closest relatives. The circle of people called to collect the patrimony of the bequeather. This procedure is also called legal successional devolution, the main element of which is the determination of the sphere of persons called to collect the inheritance. Legal successional devolution is based on kinship ties, marriage relations between the eventual heirs and the bequeather.

Keywords: heir, inheritance capacity, classes of heirs, degree of kinship, vacancy, descendants.

De la principiul potrivit căruia în interiorul aceleiași clase rudele de grad mai îndepărtat vor fi înlăturate de la moștenire de rudele de grad mai apropiat, se conturează excepția reprezentării succesoriale. Reprezentarea succesorală constituie un beneficiu al legii în virtutea căruia un succesibil de un grad de rudenie mai îndepărtat urcă în locul și gradul ascendentului său precedat la data deschiderii moștenirii, pentru a culege partea de moștenire legală ce s-ar fi cuvenit celui pe care îl reprezintă² (ascendentul, dacă s-ar fi aflat în viață).

Ascendentul precedat se numește *reprezentat*, în timp ce persoana care vine la moștenire prin reprezentare se numește *reprezentant*. Reprezentarea succesorală constituie un procedeu utilizat de legiuitor pentru a preîntâmpina ca ordinea de moștenire pe care a stabilit-o să nu fie bulversată prin decesele contrare ordinii naturale (de exemplu, cazul fiului decedat înaintea tatălui), un procedeu destinat corijării consecințelor hazardului care perturbă ordinea normală a deceselor.

După cum afirmă autorul Gîsca V., normele dreptului succesoral din actualul Cod civil al Republicii Moldova stipulează un șir de reguli de ordin

¹ Asistent universitar, Catedra de de Drept, Facultatea de Drept și Administrație Publică, Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul.

² Vasilescu P., *Introducere în dreptul civil*, Sfera juridică, Cluj-Napoca, 2008, p. 101.

successoral care, având, la prima vedere, unele aspecte comune cu cele stipulate în legislația României, se tratează uneori în practică incorect. Reprezentarea succesorală constituie un procedeu utilizat de legiuitor pentru a preveni ca ordinea de moștenire pe care a stabilit-o să nu fie bulversată prin decesele contrare ordinii naturale (de exemplu, cazul fiului decedat înaintea tatălui), un procedeu destinat corijării consecințelor hazardului care perturbă ordinea normală a deceselor. Reprezentarea succesorală se fundamentează pe ideea de echitate, însă legiuitorul nu o poate admite într-o manieră generală, fiindcă ea poate duce la mărirea excesivă a numărului celor chemați la moștenire și la fărâmițarea până la infinit a moștenirii.³

Reprezentarea succesorală se fundamentează pe ideea de echitate, însă legiuitorul nu o poate admite într-o manieră generală fiind-că ea poate duce la mărirea excesivă a numărului celor chemați la moștenire și la fărâmițarea până la infinit a moștenirii.

Instituția reprezentării este cunoscută încă din dreptul roman. De exemplu, în epoca Principatului, două *senatus-consulte* au acordat un drept de succesiune reciproc între mamă și copil. Astfel, un *senatus-consult Tertullian* din epoca lui Hadrian (117-138) acorda mamei care avea *ius liberorum* un drept de succesiune legitim la bunurile copiilor ei. Astfel, mama venea la succesiune după copiii defunctului, după tată și frații consanguini ai acestuia, la concurență cu surorile ei consanguine. Un *senatus-consult Orfitian* din 178 chema pe copiii la succesiunea mamei lor înaintea tuturor agnaților.⁴

Ulterior, restrânsă la început la clasa descendenților în linie dreaptă, ea a fost extinsă, sub Justinian și la clasa fraților și surorilor în beneficiul descendenților acestora. De exemplu, prin novelele 118 (544) și 127 (548), împăratul Justinian a consacrat definitiv succesiunea pe linie cognatică, înlăturând orice urme ale vechii succesiuni agnatice. Clasele de moștenitori s-au modificat:⁵

- în primul rând, veneau la succesiune, cu părți egale, *descendenții* defunctului pe capete sau pe tulpină, după cum aceștia erau de același grad sau de grade diferite.
- în a doua clasă de moștenitori intrau ascendenți – părinții, bunicii, străbunicii –, frații și surorile lor bune (născuți din aceiași părinți) și copiii acestora. Dacă veneau la succesiune doar ascendenți, ascendenții mai apropiați în grad îi înlăturau pe cei mai îndepărtați -de ex. părintele îl înlătura pe bunic. Dacă erau chemați la succesiune doar colateralii, moștenirea se împărțea în fracțiuni egale pe capete. Dacă veneau la succesiune atât ascendenții, cât și colateralii, succesiunea se împărțea în

³ Gîsca V., *Reglementarea juridică a instituției reprezentării succesoriale. Studiu comparativ*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 5, p.19.

⁴ Guțan M., *Drept Privat Roman*. Ediția a III-a. București, Universul juridic, 2013, p. 155.

⁵ Hurbean A., *Drept Privat Roman. Note de curs*, București, Editura Pro Universitaria, 2018, p. 110.

fracțiuni egale pe capete între aceștia. Copiii fraților și surorilor precedeați veneau la moștenirea fracțiunii părintelui lor pe tulpină.

- în a treia clasă erau chemați la moștenire, pe capete sau tulpină, frații și surorile vitregi și copiii acestora.
- în ultima clasă veneau restul colateralilor, probabil până la gradul șase sau șapte.
- în lipsa tuturor acestor clase de moștenitori, venea la moștenire soțul supraviețuitor.

Francisc Deak face trimitere la faptul că reprezentarea succesorală constituie un beneficiu al legii în virtutea căruia un moștenitor legal (sau mai mulți) de un grad mai îndepărtat, numit *reprezentant*, urcă în gradul, locul și drepturile ascendentului său numit *reprezentat*, care este decedat la deschiderea moștenirii, pentru a culege partea ce i s-ar fi cuvenit acestuia, dacă s-ar mai fi aflat în viață. Autorul Bănărescu I.⁶ vine să precizeze că instituția reprezentării succesorale este cunoscută încă din dreptul privat roman, fiind la început restrânsă la clasa descendenților în linie dreaptă și extinsă apoi de Iustian la frații și surorile defunctului în beneficiul descendenților acestuia.

Reprezentarea succesorală este o instituție juridică aparte care, afară de rezonanța comună a denumirii, nu are nimic de a face nici cu reprezentarea convențională a mandantului, nici cu reprezentarea legală.⁷ În cazul reprezentării convenționale și legale, este vorba despre aplicarea acesteia la încheierea actelor juridice de către reprezentanți în numele și pentru cei reprezentați, pe când, în cazul reprezentării succesorale, reprezentantul dobândește drepturi succesorale proprii, care-i conferă posibilitatea de a urca în locul și în gradul reprezentantului pentru a culege moștenirea ce i s-ar fi cuvenit acestuia dacă ar fi fost în viață la momentul deschiderii succesiunii.

Reprezentarea succesorală este excepția a două principii ale moștenirii:

a) în primul rând, este o excepție de la *principiul proximității gradului de rudenie*, cu rolul de a proteja rudele de grad mai îndepărtat de consecințele nefaste ale unor evenimente imprevizibile și neimputabile lor. În temeiul său, moștenitori de grad mai îndepărtat vor fi chemați la moștenire împreună cu moștenitori mai apropiați în grad, culegând cu drepturi egale bunurile care au aparținut defunctului. Când spunem că între moștenitori drepturile sunt egale, nu ne referim neapărat la partea de moștenire pe care o vor culege efectiv, ci la aplicarea acelorași norme legale, fără deosebire, atât în privința fondului, cât și a procedurilor aplicabile. Astfel, nu se va pune nicicum problema unui tratament

⁶ Bănărescu Iu., *Fundamentul dreptului de moștenire și teoriile doctrinare*. În: Studii juridice în onoarea prof. univ. dr. Gheorghe Chibac, Ediție specială, Chișinău, CEP USM, 2013, p. 44.

⁷ Chibac Gh., Băieșu A., Rotari Al. et al, *Drept civil. Contracte și succesiuni*. Ediția a III-a, revăzută și completată. Chișinău, Cartier, 2010, p. 108.

inegal față de rudele de gradul 2, 3 sau 4, venite la moștenire în temeiul reprezentării, în raport cu moștenitorii de gradul 1, veniți la moștenire în nume propriu. Principiul proximității gradului de rudenie se respectă, totuși, pe fond, în raport de rudele de gradul cel mai apropiat care vin la moștenire și care determină numărul tulpinilor în care se împarte moștenirea;

b) în al doilea rând, este o excepție de la *principiul împărțirii moștenirii în părți egale între moștenitorii de grad egal*, cu rolul de a echilibra situația și tratamentul acordat moștenitorilor unui defunct în situația specială a aplicării reprezentării succesorală. Astfel, așa cum vom analiza ulterior, atunci când intervine reprezentarea, moștenirea se împarte pe tulpini, în funcție de numărul de moștenitori de grad mai apropiat cu defunctul. Dacă sunt întrunite condițiile reprezentării și pentru moștenitorii din gradele următoare, moștenirea se va împărți în subtulpini. În urma acestui procedeu, dacă un defunct are mai mulți moștenitori care pot fi reprezentați, iar aceștia, la rândul lor, au număr inegal de descendenți, se va ajunge la situația în care moștenitori de grad egal să împartă moștenirea în părți inegale. Principiul împărțirii în părți egale între moștenitorii de același grad se respectă, totuși, pe fond, întrucât tulpinile care se alcătuiesc, dacă există vocația egalității, se formează în mod egal.

Utilitatea reprezentării constă în faptul că prin efectele pe care le produce, înlătură unele consecințe ale principiului egalității între rudele de același grad.⁸ În dreptul Republicii Moldova, ținând cont de prevederile articolului 2178 alin 3 din CC modernizat prin Legea nr. 133 din 15.11.2018⁹, instituția reprezentării succesorală este de natură a mări cercul moștenitorilor legali. Astfel, conform acestui temei, legiuitorul prevede că locul descendentului decedat la momentul deschiderii moștenirii îl ocupă descendenții acestuia (reprezentarea succesorală).

Pentru înțelegerea rațiunii acestei instituții succesorală, să examinăm un exemplu. Să ne imaginăm că un părinte are doi fii, iar unul dintre aceștia a predecedat, lăsând în urma sa doi copii (nepoți ai defunctului). Dacă am aplica principiul egalității între rudele de același grad, moștenirea ar urma să fie culeasă de fiul în viață al defunctului. Însă această soluție ar fi inechitabilă; legiuitorul a reglementat instituția reprezentării succesorală pentru a permite și nepoților să vină la succesiune în gradul părintelui să culeagă partea de moștenire ce i s-ar fi convenit acestuia dacă ar fi fost în viață la momentul deschiderii succesiunii.

Moștenirea se va împărți în felul următor: A va culege $\frac{1}{2}$ din moștenire, în timp ce nepoții de fiu ai defunctului B1 și B2 urcă în locul și gradul tatălui lor predecedat B, culegând partea ce i s-ar fi convenit acestuia dacă ar fi fost în viață, adică $\frac{1}{2}$ din moștenire, pe care o vor împărți între ei în părți egale, câte $\frac{1}{4}$ din

⁸ Nicolaescu C., Dumitrache B., Nicolae M., *Discuții privitoare la reprezentarea succesorală*. În: *Dreptul*, 2009, nr.2, p. 18.

⁹ Legea nr. 133 din 15.11.2018 privind modernizarea Codului civil și modificarea unor acte legislative. Publicată în: *Monitorul Oficial nr.467-479/784* din 14.12.2018. În vigoare 14.01.2019.

moștenire fiecăruia. Tot astfel, dacă ambii copii ai defunctului ar fi decedat la momentul deschiderii moștenirii și unul ar fi lăsat un copil, iar ceilalți trei copii, cei patru nepoți ai defunctului vor împărți moștenirea nu în mod egal, potrivit principiului egalității, ci fiind admisă reprezentarea primul va culege jumătate din moștenire, iar ceilalți trei a doua jumătate din moștenire, adică atât cât ar fi cules părinții lor dacă ar fi fost în viață.

Exemplul de mai sus demonstrează că de nu ar fi operat reprezentarea succesorală, moștenirea s-ar fi împărțit egal între cei 4 nepoți, fiecare primind câte $\frac{1}{4}$ din masa succesorală. Anume din această cauză, în doctrină s-a menționat că nu întotdeauna reprezentarea este favorabilă pentru toți reprezentanții.

Fundamentul reglementării reprezentării succesorală se regăsește, pe de o parte, în ideea de a sustrage succesiunea hazardului unei cronologii accidentale a deceselor, contrare celei firești (copii care decedează înaintea părinților)¹⁰, iar, pe de altă parte, în asigurarea respectului egalității tulpinilor, pornind de la ideea că afecțiunea lui *de cuius*¹¹ față de succesorii săi, ca și sentimental de datorie față de tulpina pe care fiecare dintre acestea o formează împreună cu descendenții săi.

Reprezentarea, după cum afirmă autorul B. Slipenskii, nu este o ficțiune, ci un beneficiu legal acordat exclusiv numai în clasa descendenților și în clasa colateralilor privilegiați, care permite copiilor și descendenților unui fiu sau frate (sau soră) predecedat să împrumute gradul și dreptul succesoral al părintelui său predecedat spre a veni la moștenirea *de cuiusului* în concurs cu rudele din aceeași clasă în grad mai apropiat cu *de cuiusul*, rude care fără beneficiul reprezentării l-ar exclude. Această definiție care corespunde cu însăși rațiunea de a fi a reprezentării, constând în a corecta, întrucât privește transmiterea patrimoniului către rudele cele mai apropiate, nedreptatea și jignirea sentimentelor familiale rezultând din forțele oarbe ale naturii, arată că nu se reprezintă decât moștenitori predecedați, adică decedați în timpul vieții *de cuiusului*, și că niciuna dintre urmările reprezentației nu poate să fie invocată urmașilor unui fiu sau unui frate (soră) care, fiind în viață la deschiderea moștenirii, a fost exclus ca nevrednic sau a renunțat la moștenire. În ambele clase în care e admisă, reprezentarea are loc la infinit, ceea ce implică neapărat că au fost mai multe generații succesive de moștenitori predecedați.¹²

În continuare vom menționa că, conform noii reglementări a CC al RM, modernizat prin Legea nr. 133 din 15.11.2018, există cinci clase-categorii de moștenitori prevăzute expres de lege, care beneficiază de reprezentare, și anume:

¹⁰ Волкова Н. А., Алексий П.В., Эриашвили Н.Д. и другие. *Наследственное право*, Москва, ЮНИТИ-ДАНА, 2012, p. 44.

¹¹ Chirică D., *Drept civil. Succesiuni și testamente*, București, ALL, 2010, p. 69.

¹² Слипенский Б. Порядок оформления права на наследство. În: Закон и жизнь, 2011 г., N 10, с. 23.

- *Clasa întâi de moștenitori legali.* Fac parte din clasa întâi de moștenitori legali descendenții defunctului.
- *Clasa a doua de moștenitori legali.* Fac parte din clasa a doua de moștenitori legali părinții defunctului și descendenții acestora.
- *Clasa a treia de moștenitori legali.* Fac parte din clasa a treia de moștenitori legali bunicii și bunicile defunctului și descendenții acestora.
- *Clasa a patra de moștenitori legali.* Fac parte din clasa a patra de moștenitori legali străbunicii defunctului și descendenții acestora.
- *Clasa a cincea de moștenitori legali.* Fac parte din clasa a cincea de moștenitori legali strămoșii mai îndepărtați ai defunctului și descendenții acestora.

Spre deosebire de noul text legal intrat în vigoare în luna martie a anului 2019, textul inițial al CC al RM din 06.06.2002 prevedea că existau trei categorii de moștenitori prevăzute expres de lege, care beneficiază de reprezentare, și anume: *descendenții în linie dreaptă ai defunctului până la infinit* (nepoții, strănepoții etc.); Potrivit art. 2230 alin. 3 lit. a) din Codul civil al R. Moldova, se aplică reprezentarea descendenților la infinit. Considerăm că această dispoziție trebuie interpretată în sensul că:¹³ descendenții de gradul II reprezintă pe descendenții de gradul I, descendenții de gradul III reprezintă pe descendenții de gradul II, descendenții de gradul IV reprezintă pe descendenții de gradul III, – și așa mai departe, fără limite de grade.

Totuși, la momentul actual, avem situația unde reprezentarea are loc atât în cazul în care există succesibili în viață în grad de rudenie mai apropiat cu defunctul (cum este, spre exemplu, cazul fiului care vine la moștenirea tatălui său împreună cu fiii fratelui său predecedat, nepoții defunctului), cât și în cazul în care nu există asemenea succesibili, fiind cu toții predecedați, la moștenire venind rude de același grad (cum este, spre exemplu, cazul în care la moștenirea defunctului vin trei nepoți ai săi, unul, fiul unui fiu al său predecedat, iar ceilalți doi fiii unui alt fiu al său predecedat).

Deci fiecare grupă de reprezentanți primește doar partea care ar fi cuvenit părintelui lor predecedat, dacă acesta ar fi fost în viață la data deschiderii succesiunii, parte care se va împărți între ei în părți egale, adică pe capete.

Reieșind din cele expuse mai sus, conchidem pe marginea prezentului paragraf că reprezentarea nu poate să aibă loc pe sărite, ci trebuie să fie continuă, suindu-se din spiță în spiță, trecând prin toate gradele intermediare, astfel, pentru a veni la succesiunea străbunicilor, trebuie să reprezinte pe tată și pe bunic. Prin urmare, regulile reprezentării successorale nu pot fi modificate prin voința defunctului, iar voința reprezentanților poate influența regulile renunțării

¹³ Mămăligă S., *Dreptul de autor și drepturile conexe*. Legea nr.293-XII/1994 comentată. Chișinău, Arc, 2011, pag 115.

la moștenire, dar nu și prin faptul acceptării acesteia cu efecte parțiale sau cu condiție.

Modul de operarea a reprezentării succesorale

Reprezentarea succesorală derogă de la principiile devoluțiunii legale a moștenirii, iar dispozițiile care o prevăd sunt de strictă interpretare, în consecință nici o altă persoană nu poate beneficia de ea. Pentru a activa instituția de reprezentare, trebuie de urmat trei condiții de bază de către descendenții copiilor defunctului și descendenții din frați și surori. Aceste trei condiții constau din două condiții în persoana celui reprezentat și una în persoana reprezentantului:¹⁴

- 1) Cel reprezentat să fie decedat la data deschiderii moștenirii (locul trebuie să fie vacant);
- 2) Locul celui reprezentat să fie un loc util;
- 3) Reprezentantul să îndeplinească toate condițiile necesare pentru a culege moștenirea lăsată de defunct.

În privința primei condiții, legea prevede că nu se reprezintă decât persoanele moarte. Deci o persoană în viață la data deschiderii moștenirii nu poate fi reprezentată. Subliniem că această dispoziție nu trebuie să fie interpretată în sens de predeces¹⁵, căci o asemenea formulare ar atrage după sine imposibilitatea reprezentării comorienților și a persoanelor decedate în același timp, fiindcă în asemenea cazuri nu ar fi posibilă stabilirea unei ordini precise a deceselor.

De exemplu, tatăl și unul dintre cei doi fii ai săi decedază în urma unei catastrofe aeriene. Dacă descendenții fiului decedat nu ar putea veni prin reprezentare la moștenirea bunicului, fiindcă nu se poate dovedi predecesul, această moștenire prin ipoteză ar urma să fie culeasă integral de celălalt fiu rămas în viață, în virtutea principiului proximității gradului de rudenie, ceea ce ar fi o soluție profund inechitabilă. În realitate, la deschiderea moștenirii tatălui, acesta poate fi reprezentat, deoarece se poate dovedi existența lui, iar dacă e declarat dispărut printr-o hotărâre declarativă, atunci nicidecum nu poate fi reprezentat, până va fi dată o hotărâre declarativă de moarte rămasă definitivă.

În cea de a doua condiție a reprezentării se spune că reprezentarea succesorală se admite numai în cazul în care cel reprezentat, dacă ar fi fost în viață la data deschiderii moștenirii, ar fi avut vocația succesorală concretă la moștenire, adică ar fi putut moșteni. Deci singurul impediment pentru care nu poate moșteni este că nu mai este în viață la data deschiderii moștenirii (nu are capacitate succesorală).

¹⁴ Manoliu J, *Dreptul civil. Succesiuni*, Iași, Editura Fundației „Chemarea”, 1995, p. 18.

¹⁵ Stoica V., *Drept civil*. București, Editura Lumina Lex, 1999, p. 288.

Aici explicăm că, conform art. 2167 din CC al RM modernizat, capacitatea succesorală este aptitudinea unei persoane de a moșteni. Orice persoană care are capacitate de folosință are și capacitate succesorală. Dacă legea nu prevede altfel, pot fi moștenitori doar persoanele fizice care sunt în viață la momentul deschiderii moștenirii sau persoanele juridice care există la momentul deschiderii moștenirii. Copilul născut viu după deschiderea moștenirii se consideră că are capacitate succesorală la momentul deschiderii moștenirii dacă a fost conceput înainte de momentul deschiderii moștenirii.

Referitor la alineatul de mai sus, vom face referire la premisele capacității succesoriale din perspectiva claselor de moștenitori:

Clasa întâi de moștenitori legali – fac parte din clasa întâi de moștenitori legali descendenții defunctului. Descendentul care este în viață la momentul deschiderii moștenirii îi exclude de la moștenire pe ceilalți descendenți care se află în relații de rudenie cu defunctul prin intermediul celui dintâi. Locul descendentului decedat la momentul deschiderii moștenirii îl ocupă descendenții acestuia (reprezentarea succesorală).

Clasa a doua de moștenitori legali. Fac parte din clasa a doua de moștenitori legali părinții defunctului și descendenții acestora. Dacă la momentul deschiderii moștenirii, părinții defunctului sunt în viață, moștenesc numai ei, în cote succesoriale egale. Dacă, la momentul deschiderii moștenirii, nu este în viață unul dintre părinții defunctului, în locul părintelui celui decedat sunt chemați la moștenire descendenții lui în conformitate cu regulile aplicabile pentru moștenitorii de clasa întâi. În cazul în care părintele decedat nu are descendenți, unic moștenitor devine părintele supraviețuitor.

Clasa a treia de moștenitori legali. Fac parte din clasa a treia de moștenitori legali bunicii și bunicile defunctului și descendenții acestora. Dacă la momentul deschiderii moștenirii, bunicul și bunica sunt în viață, moștenesc numai ei, în cote succesoriale egale. Dacă, la momentul deschiderii moștenirii, unul dintre bunici dintr-o pereche nu este în viață, locul bunicului (bunicii) decedat(e) este ocupat de descendenții acestuia. Dacă bunicul (bunica) decedat(ă) nu are descendenți, cota succesorală a acestuia trece la celălalt bunic din perechea respectivă, iar, dacă acesta nu este în viață, la descendenții acestuia din urmă. Dacă la momentul deschiderii moștenirii o pereche de bunici nu este în viață și dacă aceștia nu au descendenți, atunci moștenesc ceilalți bunici care sunt în viață, iar dacă aceștia nu sunt în viață, descendenții acestora. În măsura în care descendenții ocupă locul părinților lor sau al ascendenților mai îndepărtați, se aplică în mod corespunzător dispozițiile legale cu privire la moștenitorii de clasa întâi.

Clasa a patra de moștenitori legali. Fac parte din clasa a patra de moștenitori legali străbunicii defunctului și descendenții acestora. Dacă, la momentul deschiderii moștenirii, străbunicul și/sau străbunica sunt în viață, moștenesc numai ei. Dacă sunt mai mulți, ei moștenesc în cote succesoriale egale, indiferent de faptul dacă aparțin aceleiași linii sau liniilor diferite. Dacă la momentul

deschiderii moștenirii străbunicii și străbunicele nu sunt în viață, moștenește acela dintre descendenți care se află într-un grad de rudenie mai apropiat cu defunctul. În cazul în care mai multe persoane se află în același grad de rudenie, aceștia moștenesc în cote succesorale egale.

Clasa a cincea de moștenitori legali. Fac parte din clasa a cincea de moștenitori legali strămoșii mai îndepărtați ai defunctului și descendenții acestora.

Singura concluzie pe care o putem deduce este că, în momentul deschiderii moștenirii, locul nedemnului decedat nu este util și, deci, în sistemul criticabil al Codului civil al Republicii Moldova copilul lui nu îl poate reprezenta.¹⁶

La fel, locul nu este util dacă cel reprezentat este un frate (soră) al defunctului, decedat la data deschiderii moștenirii, care însă a fost înlăturat de la moștenire prin dezmoștenirea testamentară. În schimb, dacă dezmoștenirea privește un descendent al defunctului (de exemplu, un copil), reprezentarea va putea avea loc, pentru că descendenții sunt moștenitori rezervatari și deci locul este util în privința părții de moștenire care este rezerva.

În cea de a treia condiție a reprezentării, reprezentantul trebuie să îndeplinească toate condițiile necesare pentru a culege moștenirea lăsată de defunct. Este necesar ca reprezentantul să posede aptitudinea, să îndeplinească toate condițiile pentru a putea veni la moștenirea legală a defunctului, având nevoie să împrumute, în acest scop, nu numai locul și gradul mai apropiat al ascendentului său.

Aceste condiții sunt:

- Să aibă capacitate succesorală – spre deosebire de cel reprezentat, el nu poate fi comorient sau persoană decedată în același timp cu defunctul.
- Să aibă vocație succesorală generală proprie la moștenirea lăsată de defunct, fiindcă o persoană care nu ar putea moșteni în nume propriu nu poate culege moștenirea nici prin reprezentare. Această vocație succesorală generală urmează să se transforme în vocație concretă prin reprezentare.
- Să nu fie nedemn față de defunct, să nu fi renunțat la moștenirea acestuia, să nu fi fost dezmoștenit, adică reprezentantul trebuie să îndeplinească condițiile necesare pentru a-l moșteni pe cel reprezentat.¹⁷

Efectele reprezentării succesorale

După cum afirmă autorul Gisca V., în toate cazurile în care reprezentarea este admisă, partajul se face pe tulpină, astfel că reprezentanții unei persoane, indiferent de numărul lor, vor lua parte la moștenire, ce s-ar fi cuvenit

¹⁶ Eliescu M., *Curs de succesiuni*, București, Ed. Humanitas, 1997, p. 96.

¹⁷ Deak F., *Moștenirea testamentară, transmiterea și împărțeala moștenirii*, (note de curs), București, Editura Actami, 1996, p. 487.

ascendentului reprezentat, dacă ar fi fost în viață la deschiderea moștenirii. Moștenitorii nu pot pretinde mai mult, dar nici să fie obligați să ia mai puțin (cu excepția dispozițiilor testamentare contrare).¹⁸

În cazul reprezentării a două sau mai multe persoane decedate la data deschiderii moștenirii, reprezentanții lor vor împărți moștenirea, dar nu pe capete, ci pe tulpini. De exemplu, defunctul a avut doi copii, precedeați, unul avea un singur copil, iar cel de al doilea avea doi copii; acești copii sunt nepoți ai defunctului și ei vor moșteni nu în părți egale.

Reprezentarea succesorală produce efecte constând în plasarea reprezentantului în locul reprezentatului și împărțirea succesiunii pe tulpini. În cazurile când sunt întrunite condițiile cerute de lege, reprezentarea operează de drept:

1. Ca efect al reprezentării, reprezentantul va fi plasat în locul reprezentatului, culegând partea ce ar fi revenit acestuia din moștenire dacă ar fi fost în viață. Astfel, art. 2178 alin. (3) CC al RM, modernizat, precizează că locul descendentului decedat la momentul deschiderii moștenirii îl ocupă descendenții acestuia (reprezentarea succesorală). Aceasta nu înseamnă însă că reprezentantul moștenește pentru reprezentat, el moștenește pentru sine, dar dobândește drepturile și obligațiile care ar fi revenit reprezentatului dacă acesta ar fi fost în viață la data deschiderii moștenirii. Ea permite reprezentantului să se prevaleze la rangul celui reprezentat.

2. Împărțirea moștenirii pe tulpini presupune împărțirea ei în atâtea părți câți copii (descendenți de rangul întâi) sau frați și surori a avut defunctul, care vin efectiv la moștenire sau care, fiind precedeați, sunt reprezentați de descendenții lor, iar nu pe capete, indiferent dacă moștenitorii care culeg succesiunea sunt în ranguri diferite sau egale de rudenie cu defunctul (Anexa I).

Dacă o tulpină a produs mai multe ramuri, subdiviziunea se face pe fiecare ramură din tulpină, partea cuvenită descendenților din aceeași ramură împărțindu-se în mod egal. De exemplu, defunctul D a avut doi fii, A și B, ambii precedeați. A a avut doi fii, A1 și A2, primul în viață la deschiderea moștenirii, iar al doilea precedat, lăsând la rândul său doi fii, A3 și A4, în viață la deschiderea moștenirii. B a lăsat un fiu, B1, în viață la deschiderea moștenirii. În acest caz moștenirea se va împărți conform Anexei II.

În interiorul fiecărei tulpini partajul părții ce revine acesteia se va face pe capete (în funcție de numărul moștenitorilor făcând parte din aceasta). Orice succesibil este liber să accepte sau nu o moștenire, după cum crede de cuviință. Odată însă acceptată moștenirea, reprezentarea succesorală operează de drept, adică în temeiul legii fără a fi necesară vreo manifestare de voință din partea reprezentantului.

¹⁸ Gîscă, V., *Reglementarea juridică a instituției reprezentării succesoriale. Studii comparative*. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 5, p. 19.

Moștenitorul dobândește drepturile patrimoniale și obligațiile defunctului, cu excepția celor care, prin natura lor, sunt legate în mod inseparabil de persoana defunctului sau care, potrivit legii, nu se pot transmite de la o persoană la alta (art. 2162 alin. (3) CC al RM).

Reprezentarea succesorală operează doar în cadrul moștenirii legale, nu și al celei testamentare, de aceea nu se poate pune problema modificării regulilor reprezentării prin voința defunctului, în sensul de a le aplica și în alte cazuri decât în acele prevăzute de lege ori de a modifica cotele de moștenire revenind moștenitorilor ca urmare a acesteia¹⁹. Desigur, în limitele respectării drepturilor moștenitorilor rezervatari, actele de dispoziție *mortis causa* făcute de defunct sunt valabile, inclusiv cele prin care s-ar deroga de la regulile reprezentării, numai că acestea, în realitate, nu sunt modificări ale regimului legal al reprezentării succesorală, ci acte de dispoziție testamentară (de exemplu, exheredare) care exced sfera moștenirii legale.²⁰

¹⁹ Chirică D., *Drept civil. Succesiuni și testamente*, București, Rosetii, 2003, p. 82.

²⁰ Deak F., *Moștenirea legală*, București, Actami, 1966, p. 97.

CONVENȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI ȘI PROTECȚIA MEDIULUI

Ion DĂNOI¹

Abstract: From the jurisprudence of the European Court of Human Rights it emerges more and more clearly that there is a connection, almost imperceptible, but real, between the environment and the respect of fundamental rights. In this regard, from now the environment occupies a central place in reality and in the imagination of the citizen. It is known about the Convention that it is not an immovable instrument. Convention it is a living instrument, which must be interpreted in the light of the current living conditions and, in particular, in the light of the conceptions that prevail in democratic societies.

Keywords: law, human rights, environment, pollution, environmental risks.

În contextul unei analize regionale a drepturilor omului și a protecției dreptului la un mediu sănătos, sistemul european al drepturilor omului iese în evidență, așa cum este propagat în Convenția Europeană privind drepturile omului. În primul rând, fiind adoptată în 1950, Convenția însăși nu are nimic de spus despre mediu sau despre drepturile de mediu așa cum au ajuns fie înțelese. Spre deosebire de instrumentele privind drepturile omului din în alte regiuni, Convenția Europeană nu a fost modificată pentru a include în mod expres prevederi de mediu. În al doilea rând, această tăcere nu a împiedicat, însă, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, însărcinată cu interpretarea Convenției, la dezvoltarea unei bogate jurisprudențe care să implice în mod complex conceptul de daune cauzate mediului și riscurile de mediu. Acest angajament judiciar s-a dezvoltat, de-a lungul timpului, într-un corp autonom de jurisprudență care relevă, în primul rând, voința Curții de a interpreta prevederile relevante ale Convenției într-o direcție care sugerează atenție la preocupările moderne cu privire la protecția mediului².

În contextul aducerii drepturilor de mediu înaintea Curții Europene a Drepturilor Omului, este, poate oarecum evident, că Curtea este o instanță pentru drepturile omului. Adică, Curtea audiază contestațiile, la acțiunile sau

¹ Conferențiar universitar dr., Facultatea de Drept și Științe Sociale, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, email: danoiion@gmail.com

² Cauza *Tătar v. Romania*, Hotărârea CtEDO din 27 ianuarie 2009 ((Cererea nr. 67021/01), <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Cauza-Tatar-impotriva-Romaniei.pdf>).

inacțiunile statelor părți la Convenție, întemeiate pe norme de drept. Importanța acestui lucru este de a evidenția faptul că, fiind un Tribunalul internațional pentru drepturile omului, Curtea acceptă doar pretenții de mediu în măsura în care acestea sunt relevante și legate de drepturile fundamentale ale omului consacrate de Convenție. Aceasta înseamnă că reclamațiile de mediu sunt condiționate și derivate din prevederile existente în convenție. După cum a observat Curtea în cauza *Kyrtatos v. Grecia*: „Nici articolul 8 și nici oricare dintre celelalte articole ale convenției nu sunt în mod specific concepute pentru a asigura protecția generală a mediului ca atare; în acest sens, alte instrumente internaționale și legislația națională sunt mai pertinente în abordarea acestui aspect particular”³ și, mai departe, în cauza *Jugheli v. Georgia*: „nu există niciun drept explicit în Convenția pentru un mediu curat și liniștit.”⁴ Cu alte cuvinte, angajamentul Curții cu revendicări de mediu nu este doar subsidiar față de cel al instrumentelor primare vizate de protecția mediului, dar și sub rezerva unui prejudiciu specific este legat de prevederile „non-mediu” din Convenție.

Implicarea drepturilor de mediu în Convenție este, așadar, parțial accidentală, în măsura în care nu daunele asupra mediului în sine sunt cele care declanșează aplicarea Convenției. Este faptul că circumstanțele unui caz anume sunt asociate cu un drept material recunoscut de Convenție care declanșează aplicarea regimului Convenției în contexte de mediu.

Principalele dispoziții ale Convenției în contextul revendicărilor de mediu au fost articolele 2 (dreptul la viață) și 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie). În plus, articolul 1 din Protocolul 1 (protecția proprietății) a jucat un rol important în contextul problemelor de mediu, deși într-un mod ușor mod diferit. Întrucât articolele 2 și 8 au fost folosite în principal ca „sabie” în încercarea reclamanților de a forța o acțiune executivă în contextul daunelor și riscurilor de mediu, articolul 1 din Protocolul 1 a fost folosit cel mai frecvent de către solicitanți pentru a ataca acțiunile guvernamentale care vizează urmărirea a ceea ce poate fi descris în linii mari drept obiective de protecție a mediului.⁵ În mod similar, articolul 6 (dreptul la un proces echitabil) a fost utilizat în încercarea de a restricționa acțiunile executive întreprinse în conformitate cu prevederile

³ Cauza *Kyrtatos v. Greece*, Hotărârea CtEDO din 22.05.2003, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22002-4866%22%7D>

⁴ Cauza *Jugheli v. Georgia*, Hotărârea CtEDO din 13 iulie 2017, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-175153&filename=CASE%20OF%20JUGHELI%20AND%20OTHERS%20v.%20GEORGIA.docx&logEvent=False>

⁵ Cauza *FIERCOLECT IMPEX S.R.L. v. România*, Hotărârea CtEDO din 13 December 2016, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-169468&filename=CASE%20OF%20S.C.%20FIERCOLECT%20IMPEX%20S.R.L.%20v.%20ROMANIA.docx&logEvent=False>

interne de mediu⁶, iar articolul 10 (dreptul la libertatea de exprimare) a fost folosit de militanții pentru mediu pentru apărarea acțiunilor de mediu.⁷ Această dihotomie nu numai subliniază natura variată a judecății privind drepturile de mediu în fața Curții, dar aceasta subliniază, de asemenea, că judecarea de mediu în fața Curții este efectuată pe fondul normelor privind drepturile omului și nu neapărat printr-o dorință de a dezvolta o doctrină a protecției mediului în sine.

Articolele 2 și 8 din Convenție au ajuns, de-a lungul timpului, să servească drept principale dispoziții pentru promovarea cererilor de mediu în fața Curții. Cu toate că articolele servesc pentru obiective destul de diferite, Curtea a ajuns din ce în ce mai mult să constate că, pentru scopurile de protecție a mediului, „în contextul activităților periculoase, domeniul de aplicare al obligațiilor pozitive în temeiul articolului 2 din Convenție se suprapune în mare măsură cu cel prevăzute de Articolul 8.”⁸ În consecință, Curtea a constatat că activitățile industriale, provocând prejudicii sănătății și bunăstării unui solicitant și a familiei sale poate declanșa aplicarea articolului 8.⁹ Pentru ca această ingerință să declanșeze aplicarea articolului 8, aceasta, în primul rând, trebuie să aibă un impact negativ asupra condițiilor de trai ale solicitantului și asupra calității private și viața de familie și, în al doilea rând, trebuie să depășească un anumit nivel minim, depășind ceea ce ar trebui să acceptăm în mod obișnuit ca „neplăceri zilnice”.¹⁰ În evaluarea interacțiunii dintre acești factori, contextul specific și circumstanțele sunt determinante. Curtea a subliniat recent că „aprecierea nivelului minim este relativă și depinde de toate circumstanțele cazului, cum ar fi, intensitatea și durata prejudiciilor cauzate și efectele sale fizice sau psihice. Contextul general al mediului ar trebui de asemenea luat în considerare.”¹¹ Adică, ca și în cadrul procedurii de control judiciar intern, fiecare cerere va fi examinată pe fond și în lumina particularităților sale, și circumstanțelor interne cu care se confruntă reclamantul.

⁶ Cauza *Zander v. Suedia*, Hotărârea CtEDO din 25 noiembrie 1993, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57862&filename=CASE%20OF%20ZANDER%20v.%20SWEDEN.docx&logEvent=False>

⁷ Cauza *Steel and Morris v. United Kingdom*, Hotărârea CtEDO din 15 februarie 2005, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-22808&filename=STEEL%20and%20MORRIS%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM.pdf&logEvent=False>

⁸ Cauza *Budayeva și alții v. Russia*, Hotărârea CtEDO din 20 martie 2008, [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22001-85436%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22001-85436%22]%7D)

⁹ Cauza *Lopez Ostra v. Spania*, Hotărârea CtEDO din 9 decembrie 1994, [https://hudoc.echr.coe.int/FRE#%7B%22itemid%22:\[%22001-57905%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/FRE#%7B%22itemid%22:[%22001-57905%22]%7D)

¹⁰ Cauza *Ivan Atanasov v. Bulgaria*, Hotărârea CtEDO din 2 decembrie 2010, <https://www.eufje.org/images/docConf/buc2016/CASE%20OF%20IVAN%20ATANASOV%20v.%20BULGARIA.pdf>

¹¹ Cauza *Dzemyuk v. Ucraina*, Hotărârea CtEDO din 4 septembrie 2014.

În plus, un element central care ajută adesea Curtea să stabilească dacă a avut loc o încălcare nu este neapărat starea mediului, ci starea regimului de reglementare care vizează asigurarea protecției mediului în statul respondent. Astfel, acolo unde autoritățile naționale nu au reușit să implementeze sistemele interne de reglementare, Curtea folosește adesea acest lucru ca mijloc decisiv în constatarea unei încălcări a Convenției.¹² Cu alte cuvinte, o mare parte din jurisprudența de mediu a Curții are un puternic impact asupra statului de drept, în măsura în care Curtea urmărește să asigure o executare efectivă a normelor legislative interne și deciziilor judiciare interne. Un element central în Decizia *Taşkin v. Turciei*, referitoare la operațiunile miniere de aur care emit niveluri ridicate de substanțe periculoase gaze, a fost astfel nesocotirea de către autoritățile turce a hotărârilor judecătorești, care ordonau închiderea activităților miniere.¹³ Exemple similare includ situații în care autoritățile naționale nu au reușit să ia măsuri rezonabile împotriva activităților dăunătoare, de obicei care operează cu încălcarea prevederilor interne de mediu, având ca scop minimizarea daune cauzate mediului.¹⁴

Important este că Curtea a stabilit că aplicarea art. 2 și 8 poate fi declanșată nu doar atunci când s-a cauzat un anumit prejudiciu și a avut ca rezultat o vătămare a solicitantului, dar și atunci când există un risc material de expunere la un asemenea prejudiciu. Aceasta include riscurile care decurg din dezastrele naturale, precum și riscuri care provin din industria poluantă.¹⁵ Această obligație pozitivă ce revine statelor membre este văzută în lumina dispozițiilor articolului 2 pentru a proteja viața celor aflați sub jurisdicția statului.¹⁶

În pofida afirmației potrivit căreia: Curtea își extinde jurisprudența de mediu dincolo de sfera imediată a Convenției prin aplicarea acesteia înainte de producerea anumitor riscuri de mediu, Curtea a subliniat în repetate rânduri că revizuirea reglementărilor interne de mediu reprezintă o necesitate. Adică, în cazul acțiunilor de mediu Curtea a considerat că nu îi revine sarcina „să se substituie evaluării autorităților naționale”.¹⁷

¹² Pedersen OW, *The Ties that Bind: The Environment, the European Convention on Human Rights and the Rule of Law*, (2009) 16(4) European Public Law 571.

¹³ Cauza *Taşkin și alții v. Turcia*, Hotărârea CtEDO din 10 noiembrie 2004, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-67401&filename=001-67401.pdf&TID>

¹⁴ Cauza *Moreno Gomez v. Spania*, Hotărârea CtEDO din 16 noiembrie 2004, <https://hudoc.echr.coe.int/Eng#%22itemid%22:%22001-67478%22>

¹⁵ Cauza *Tătar v. România*, Hotărârea CtEDO din 27 ianuarie 2009.

¹⁶ Cauza *Budayeva și alții v. Rusia*, Hotărârea CtEDO din 20 martie 2008.

¹⁷ Cauza *Powell și Rayner v. United Kingdom*, Hotărârea CtEDO din 21 februarie 1990, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57622&filename=CASE%20OF%20POWELL%20AND%20RAYNER%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM.docx&logEvent=False>

Acest lucru dă naștere la două probleme. În primul rând, în contextul luării deciziilor legate de legislația mediului, statele părți se bucură de o marjă largă de apreciere în ceea ce privește deciziile și opțiunile politice.¹⁸ Acest lucru este în contrast cu alte domenii în care marja de apreciere nu este neapărat considerată a fi foarte largă. Statele se bucură inevitabil de o mare libertate în ceea ce privește identificarea riscurilor specifice care urmează să fie reglementate. În al doilea rând, marja de apreciere este relevantă și atunci când vine vorba de libertatea de care se bucură statele la adoptarea și implementarea unor instrumente de reglementare specifice elaborate ca răspuns la riscuri specifice. După cum s-a menționat mai sus, în cazul în care Curtea a stabilit că a prejudiciul sau riscul depășește pragul minim și declanșează aplicarea Convenției, statul este obligat să pună în aplicare măsuri de reglementare menite să salveze viețile indivizilor. În elaborarea acestor măsuri, un stat care răspunde în mod necesar se bucură o anumită marjă de apreciere, adică libertate de reglementare. Astfel, în cauza *Fadeyeva*, Curtea a remarcat că „nu este sarcina Curții să stabilească ce anume ar fi trebuit făcut în situația actuală pentru a reduce poluarea într-un mod mai eficient”.¹⁹ Acest al doilea aspect a marjei de apreciere ocupă o poziție deosebit de proeminentă când vine vorba de detalierea obligațiilor ce decurg din jurisprudență.

Pentru a stabili dacă un stat, în temeiul Convenției, și-a îndeplinit obligațiile de a proteja persoanele de activitățile periculoase de mediu, Curtea identifică două cerințe. În primul rând, după cum sa menționat deja, acolo unde se cauzează un anumit prejudiciu sau risc în aplicarea Convenției, statul are obligația de a organiza controlul activităților periculoase și să adopte reglementări privind acordarea de licențe, pornirea, operarea și controlul a activității periculoase.²⁰ Această obligație, totuși, trebuie interpretată în raport cu marja de apreciere, cu consecința că Curtea nu explică exact parametrii obligației. Cu alte cuvinte, „statul se bucură de o anumită marjă de apreciere în determinarea pașilor care trebuie întreprinși pentru asigurarea conformității”.²¹ Un exemplu este decizia lui *Hardy și Maile*²² în care argumentul a fost, oarecum neconvențional, nu că statul nu a reușit să pună în aplicare reglementările, dar că sistemul de reglementare destul de extins existent în Marea Britanie pentru

¹⁸ Cauza *Hatton and others v. United Kingdom*, Hotărârea CtEDO din 8 iulie 2003, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61188%22%7D>

¹⁹ Cauza *Fadeyeva v. Russia*, Hotărârea CtEDO din 9 iunie 2005, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-69315&filename=CASE%20F%20FADEYEVA%20v.%20RUSSIA.docx&logEvent=False>

²⁰ Cauza *Tătar v. Romania*, Hotărârea CtEDO din 27 ianuarie 2009 (88).

²¹ Cauza *Jugheli v. Georgia*, Hotărârea CtEDO din 13 iulie 2017 (64).

²² Cauza *Hardy and Maile v. United Kingdom*, Hotărârea CtEDO din 14 februarie 2012, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-109072&filename=001-109072.pdf>

atenuarea riscurilor asociate transportului și depozitării gazelor naturale lichefiate (GNL) a fost incoerent și lipsit de măsurile generale de evaluare a riscurilor. Confruntat cu reglementările care impuneau efectuarea mai multor autorizații și evaluări ale riscurilor, Curtea a considerat că natura cuprinzătoare a sistemului de reglementare a îndeplinit în mod clar obligațiile Convenției.

A doua cerință identificată de Curte cu privire la respectarea reglementărilor interne rezultă din ceea ce Curtea însăși numește „obligațiile procedurale” ale articolelor 2 și 8.²³ Această obligație este strâns legată de prevederile din Convenția Aarhus privind accesul la informație, participarea publicului și accesul la justiție în probleme de mediu și Curtea a identificat în mod expres caracteristicile calitative care trebuie îndeplinite de sistemul de reglementare intern, inclusiv de „sondaje și studii, permițând publicului să evalueze riscurile și efectele asociate activităților relevante pentru mediu”.²⁴ În plus, reclamantul trebuie să aibă acces la proceduri judiciare sau administrative, permițând ca aceste studii și constatări să fie analizate în mod independent.²⁵ În plus, Curtea a subliniat că în implementarea acestor proceduri, sarcina revine statului să dovedească că a luat în considerare toate considerentele relevante, inclusiv justificarea motivului pentru care anumiți indivizi suportă un risc deosebit de mare.²⁶

Ceea ce reiese din această scurtă prezentare a obligațiilor centrale ale jurisprudenței este că obligația de a pune în aplicare reglementările de mediu atunci când se confruntă cu prejudicii grave, care impune statului să ia măsuri pentru a minimiza un anumit risc. Acolo unde există un sistem de reglementare și acesta nu a fost evident ocolit sau ignorat, Curtea este adesea reticentă în a examina detaliile mai fine ale sistemului de mediu. Adesea, însă, Curtea compensează acest lucru examinând în detaliu procedura de funcționare a unui regim de reglementare în ceea ce privește măsura în care permite participarea publicului și accesul la revizuirea deciziilor de mediu.

²³ Cauza *Di Sarno v. Italia*, Hotărârea CtEDO din 10 ianuarie 2012 (107).

²⁴ Cauza *Tătar v. Romania*, Hotărârea CtEDO din 27 ianuarie 2009 (88).

²⁵ *Idem*, (113).

²⁶ Cauza *Fadeyeva v. Russia*, Hotărârea CtEDO din 9 iunie 2005, (128).

UNELE REFLECȚII PRIVIND PARTICULARITĂȚILE MINORULUI ACTOR AL ACTULUI CRIMINAL (CAZUL REPUBLICII MOLDOVA)

**Anatolie FAIGHER¹, Sergiu CERNOMOREȚ²,
Andrei NASTAS³**

Abstract: Propose for analysis the personality of the minor in both its poses - victim and perpetrator, in the context of the mechanism of the criminal act. The approach to the minor's personality is relevant for the social control of juvenile delinquency, on the one hand, and for victimological prevention, on the other. The study uses the empirical basis of the Republic of Moldova (criminal legislation, statistical data, judicial practice, etc.).

Keywords: minor, victim, personality, criminal act, criminality, age.

Actul criminal reprezintă, în esență, expresia concretă a unui ansamblu de fapte (acțiuni și inacțiuni) care intră în conflict cu normele penale prin care sunt protejate cele mai importante valori sociale referitoare la viața și integritatea individului, familiei, societății și statului per ansamblu.

Actorii a actului criminal, care sunt parte componentă a obiectului de cercetare criminologică sunt: victima infracțiunii și personalitatea infractorului, în cazul de față – minorul.

Pentru criminologie, prezintă un interes deosebit personalitatea victimei minore, personalitatea infractorului minor, respectiv – criminalitatea minorilor, a cărei pericolozitate socială este crescută și a cărei profilaxie trebuie să stea în centrul politicii penale a fiecărui stat.⁴

¹ Doctor în drept, conf. univ., Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți, e-mail: anatolie.faigher@usarb.md

² Doctor în drept, conf. univ., Academia de Poliție „Ștefan cel Mare”, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, e-mail: sergiu.cernomoret@ugal.ro, <https://orcid.org/0000-0003-0172-0491>

³ dr. în drept, conf. univ., Academia de Poliție „Ștefan cel Mare”, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, e-mail: nastas.andrei@ugal.ro <https://orcid.org/0000-0001-7317-769X>

⁴ <https://administrare.info/domenii/drept/19640-personalitatea-infractorului-minor>

Minorul este victima „ideală”. Prin forța sa fizică și intelectuală redusă, prin teama lui conștientă sau neconștientă de adulți care îl pot vătăma, el devine anxios și sentimentul său de inferioritate îl paralizează de așa manieră, încât nici nu încearcă să se apere, iar după comiterea faptei nu se destăinuie.⁵

Minorii sunt mai lejer supuse riscului de a deveni victime ale infracțiunii. Fiind fără experiență și cu un fizic mai slab, inclusiv un psihic încă nestatornicit, minorii fac parte din categoria persoanelor cu victimitate sporită, grație următoarelor particularități:

- capacitate redusă de înțelegere a actelor și a previzibilității lor;
- capacitate redusă de discernământ;
- grad mai înalt de naivitate și sinceritate;
- lipsa experienței sociale.

Astfel, ei pot fi nu doar instigați sau determinați la comiterea unor fapte, dar, în același timp, manevrați sau ademeniți la comiterea unor acțiuni în care tot ei vor fi victime.

De regulă, minorii nu încearcă să se apere de agresori, iar psihicul lor rămâne traumatizat după infracțiune. Toate acestea îi pot distorsiona comportamentul, evoluția normală a personalității lor, să le creeze anumite complexe, fobii.

Minorii fac parte din categoria persoanelor cu o vulnerabilitate victimală crescută, datorită particularităților psiho-comportamentale și de vârstă specifice, printre care evidențiem:

- lipsit aproape complet de posibilități fizice și psihice de apărare;
- capacitate redusă de anticipare a unor acte comportamentale proprii sau ale altora, în special ale adulților;
- capacitate redusă de a înțelege efectele, consecințele unor acțiuni proprii sau ale altor persoane;
- capacitate redusă empatică;
- incapacitatea de a discerne între intențiile bune și cele rele ale altor persoane;
- nivelul înalt de sugestibilitate și credulitate;
- sinceritate și puritatea sentimentelor, gândurilor și intențiilor etc.

Datorită acestor caracteristici, minorul poate fi ușor antrenat în acțiuni victimizante pentru el, poate fi manevrat, mințit, determinat să comită acte ale căror consecințe negative pentru alții și pentru el nu poate să le prevadă. Forme foarte grave de victimizare a minorului se întâlnesc și în cadrul familiei, cum ar

⁵ Gladchi, Gh., *Criminologie*, Chișinău, Ed. Tipogr. Acad. „Ștefan cel Mare” a MAI, 2019, p.24.

fi bătaia și incestul, cu consecințe extrem de nefavorabile asupra procesului de dezvoltare și maturizare psiho-comportamentală a acestuia.⁶

Minorul, fiind lipsit de experiența socială, este dependent de temperament. Formarea cunoștințelor despre ansamblul actelor agresionale este posibilă numai în acele cazuri în care raporturile existente cu diferiți agresori, în perioada anterioară, au generat o formă de raționare perceptibilă în comportamentul victimei. Educația este condiția necesară pentru a putea preveni fenomenul victimal în rândul minorilor.⁷

Victimele minore ale actelor antisociale ce constituie infracțiuni pot fi clasificate de asemenea manieră, încât investigatorul să aibă în vedere traumele psihologice și cele fizice ce se reverberează în fiecare dintre cazuri. Astfel, victimele abuzurilor fizice și emoționale la care au fost supuse în cadrul intra-familial sunt, în general, apatice, stăpânite de frică, cu o mare instabilitate emoțională și o empatie față de adulți redusă. Victimele infracțiunilor privitoare la viața sexuală sunt, în general, afectate pe plan fizic, dar mai ales psihic pe termen lung, contactul cu ele făcându-se cu mare greutate datorită faptului că își pierd încrederea în orice adult pe care îl substituie agresorului lor. Ei sunt rușinați, se autoculpabilizează, însă foarte rar se resemnează și au tendințe auto-agresive și chiar suicidare. Percepția lor asupra vieții este total deformată, sexualitatea invazivă la vârste foarte fragede având efectul distorsionării relațiilor normale dintre adulți și dintre ei și adulți. Victimele celorlalte acte antisociale ce pot să apară în fața autorităților judiciare în calitate de persoane vătămate nu prezintă particularități diferite din punct de vedere psihologic față de alți copii, fiind ușor abordabile. Aceste trăsături psihologice necesită a fi cunoscute de către persoanele care audiază minori pentru a-și putea structura interviul, ținând seama de aceste caracteristici.⁸

Fiind vulnerabili fizic și emoțional, minorii pot deveni cu ușurință victime ale violenței în familie, traficului de copii, infracțiunii cu caracter sexual, infracțiunii contra patrimoniului etc.⁹, un exemplu elocvent în acest sens ar putea servi următoarea speță din practica judiciară a Republicii Moldova: *prin sentința Judecătoriei Bălți sediul Fălești din 07.04.2022, C. A. a fost recunoscut vinovat de comiterea infracțiunii prevăzute de art. 171 alin. (3) lit. b) CP RM. În fapt, C. A., la 15 ianuarie 2022, aproximativ în jurul orelor 20.30, aflându-se pe terenul sportiv din*

⁶ Z. Trandafirescu, *Considerații generale privind victimizarea intrafamilială*. În: Phoenix, an.IV, 2004, nr.1-6, p.4 În:<https://muhaz.org/universitatea-de-stat-din-moldova-v4.html?page=7>

⁷ <https://old.criminology.md/suport/sup30.pdf>

⁸ *Ghid de practici instituționale în instrumentarea cauzelor cu minori*. Sub red. N. Giurgiu, L. Iacob. Iași, Asociația Alternative Sociale, 2005, p. 29.

⁹ Țurcan A., *Ghid practic pentru evaluare psihologică și audierea copilului aflat în contact cu sistemul de justiție*. În: https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/919/Ghid_de_audiere_CNAJGS_2015_v2.pdf

s. F., r-nul F., intenționat, urmărind scopul satisfacerii poftelor sexuale în formă obișnuită, profitând de starea de neputință a victimei Y., de a se apăra și a conștientiza cele întâmplate, generată de vârsta fragedă, cunoscând cu certitudine că, aceasta este minoră și are o vârstă de până la 14 ani, a aplicat o constrângere fizică și psihică asupra acesteia, exprimată prin aplicarea unei piedici, ca rezultat al căreia ultima a căzut jos, după care i-a imobilizat corpul prin apucarea de mâini și urcarea deasupra corpului victimei, ca metodă de învingere a rezistenței opuse de aceasta, mai apoi a dezbrăcat-o de haine și în mod forțat a introdus membrul său genital în vaginul acesteia, întreținând astfel un contact sexual în formă obișnuită împotriva voinței victimei.¹⁰

În cazul minorilor, comportamentul lor este influențat puternic de așa particularități adulte ca sugestionarea, supunerea autorității unei persoane adulte, încrederea excesivă, lipsa anticipării și experienței de viață în combinație cu caracterul zburdalnic al intereselor, curiozitatea și setea de cunoaștere, care trezesc în minori interesul de a cerceta lucruri necunoscute, inclusiv în domeniul relațiilor sexuale. Comportamentul copilului este mult determinat de atmosfera din familie, de cercul de prieteni. Astfel, un minor dorind să imite prietena, ruda mai în vârstă se îmbracă și se comportă necorespunzător vârstei, putând deveni ușor victimă. Pe de altă parte, victime pot deveni și minorii timizi, slabi sub aspect biologic, pentru că agresorul vizează și acei copii mai firavi, care nu pot opune rezistență corespunzătoare.¹¹

În cadrul actului infracțional, victima reprezintă un subiect activ al procesului de criminalizare, având frecvent un comportament neatent, amoral, ilegal, contribuind astfel la crearea situațiilor criminogene.

Autorul I. Ciobanu, în urma cercetărilor victimologice realizate a stabilit că în mecanismul actului infracțional, comportamentul victimei, inclusiv minore, poate avea un rol diferit:

- poate împiedica săvârșirea infracțiunii;
- poate fi neutru, nici nu împiedică și nici nu favorizează comiterea infracțiunii;
- poate contribui la săvârșirea infracțiunii, fiind neatent, neprevăzător, riscant sau ușuratic, astfel, devenind cauza infracțiunii.¹²

Cu cât rolul comportamentului victimei în geneza infracțiunii este mai semnificativ, cu atât este mai puțin intensivă orientarea antisocială a

¹⁰ Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 27.09.2022. Dosarul nr.1a-499/22. În: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/5EB4FE9B-456A-47A8-B70D-7F28AA968D80

¹¹ Railean D., *Comportamentul victimal al minorului în mecanismul infracțiunilor contra inviolabilității sexuale, săvârșite prin violență*. În: Revista Națională de Drept, nr.5, 2012, p. 72.

¹² Ciobanu Ig., *Criminologie*. Chișinău, 2011, p. 337; Bîrgău M., *Criminologie* (Curs universitar). Ed. a 2-a rev. și compl. Chișinău, 2010, p. 159.

infractorului. În infracțiunile împotriva personalității, această corelație este mai evidentă, deoarece în mecanismul comiterii infracțiunii un rol important au emoțiile infractorului, ajungând până la nivelul de afect, deoarece influența victimei este percepută de infractor prin prisma semnificației personale.

În cadrul comportamentului pre-infracțional, comportamentul neutru al victimelor minore se caracterizează prin aceea că, în multe situații, comportamentul lor nici într-un mod nu influențează acțiunile făptuitorului, nu le înlesnește și nu le împiedică. Victimele date sunt victime aleatorii, care se află la momentul nepotrivit în locul nepotrivit.

Autoarea Daniela Railean evidențiază următoarele categorii de victime:

- victime care nu contează pentru infractor, infractorul fiind singurul creator al situației periculoase și personajul principal al acțiunii;
- victimele necunoscute cu infractorii, ne referim la atacurile în stradă, în afara domiciliului, în transport și în alte locuri, rolul victimelor, având în vedere finalitatea lor, fiind neutru.¹³

Reieșind din cele menționate, considerăm că, prin „*victima minoră*” a infracțiunii”, înțelegem persoana fizică, indiferent de genul acesteia, cu vârsta de până la 18 ani, careia prin comiterea faptei, ce cade sub incidența conținutului normativ al infracțiunii, i-au fost aduse prejudicii de ordin: moral, material sau fizic.

Într-un alt aspect, personalității infractorului minor îi sunt caracteristice un șir de calități, caracteristici, însușiri, care îl determină ca persoană care a săvârșit o infracțiune.

Personalitatea infractorului minor reprezintă o sinteză a tuturor trăsăturilor bio-psiho-sociale, care au un înalt grad de stabilitate și atribuie o identitate de sine individului delincent.¹⁴

Delincentul minor este acea ființă umană care, fără să fi atins majoratul (18 ani) și fiind responsabil penal, a comis o faptă prevăzută de legea penală.¹⁵

Autorul V. Grati menționează că în termeni strict juridici, infractorul minor este acea persoană, care a comis o infracțiune cu vinovăție sau la care a participat în calitate de autor, complice sau instigator și care, la momentul săvârșirii infracțiunii, nu a atins vârsta majoratului.¹⁶

Minorii fac parte din categoria de persoane cu un risc sporit de a se încadra în domeniul criminal, fiind ușor influențați de factorii socio-culturali, fiind cei

¹³ Railean D., *Comportamentul victimal al minorului în mecanismul infracțiunilor contra inviolabilității sexuale, săvârșite prin violență*. În: Revista Națională de Drept, nr. 5, 2012, p. 73.

¹⁴ <https://muhaz.org/universitatea-de-stat-din-moldova-v4.html?page=2>

¹⁵ Paraschiv, G., Paraschiv, D.-Ș., Paraschiv, E., *Criminologie: evoluția cercetărilor privind cauzalitatea și prevenirea infracțiunilor*. București, 2014, p. 113

¹⁶ Grati V., *Personalitatea infractorului minor*. În: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/154-159_9.pdf

mai vulnerabili subiecți vis-a-vis de problemele psihologice, economice și sociale. Astfel, sunt expuși pericolului de a săvârși fapte nechibzuite, ca rezultat riscând să fie sancționați la o vârstă fragedă cu privațiune de libertate, care, inevitabil, va conduce la limitarea dezvoltării personalității.¹⁷

Luând în considerare faptul că majoritatea tulburărilor fizice și comportamentale ale delincventilor își au originea în perioada copilăriei, numeroși specialiști au încercat să evidențieze caracteristicile personalității delincventului minor.

Astfel, P. Neveanu a stabilit profilul psihologic al infractorului minor, caracterizat prin:

- predispoziția (latentă sau manifestă) spre agresivitate, bazată pe un fond de negare a valorilor socialmente acceptate;
- instabilitatea emoțională, generată de carențe educaționale și, în ultimă instanță, de fragilitatea eului;
- inadaptarea socială, datorată exacerbării sentimentului de insecuritate;
- duplicitatea conduitei, manifestată în discordanță între comportamentul tainic, intim în care individul pregătește infracțiunea și comportamentul sau în societate (prin care individul își tradează, de cele mai multe ori, caracterul delincvent);
- dezechilibrul existențial, exprimat prin vicii, patimi, perversiuni etc.¹⁸

R. K. Merton consideră că minorul delincvent este „acel nevârstnic ale cărui necesități biologice, afective, intelectuale, educative și sociale nu au fost satisfăcute la timp și în mod corespunzător normelor culturale existente”.¹⁹

Soții Sheldon și Eleanor Gluek, în urma unui studiu efectuat asupra unui lot de 500 de minori delincvenți și 500 de minori nedelincvenți (cu același sex, etnie, statut socio-economic, mediu de proveniență) au evidențiat câteva caracteristici mai importante ale minorului delincvent:

- constituție fizică mezomorfică (solizi, cu o mare forță musculară etc);
- temperamental sunt energici, impulsivi, agresivi, extravertit, instabili emoțional;
- au atitudini ostile, sfidătoare, sunt plini de suspiciuni și resentimente, sunt încăpățânați, neconvenționali, egocentri, nu au spirit autocritic, sau puțin cam nerealiști;

¹⁷ Pasca, M. *Infractorul minor și reintegrarea sa în comunitate*, Târgu Mureș, 2005, p. 58; http://dspace.usm.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/8860/_V%C3%AElran%20Petru.pdf?sequence=1

¹⁸ Neveanu P., *Dictionar de psihologie*, Editura Albatros, 1978, p. 180.

¹⁹ <https://www.scribgroup.com/educatie/sociologie/PERSONALITATEA-DELINCVENTULUI-32368.php>

- cu toate că în minoritate, nu au un nivel extrem de scăzut de inteligență, totuși nu se exprimă cu ușurință, adoptând alternativa unei forme de exprimare concretă și directă, lipsită de simboluri sau abstractizări;
- socio-cultural provin, în proporție mai mare decât minorii nedelinquenți, din familii carentate socio-afectiv și moral.²⁰

J. Pinatel afirma că personalitatea criminală care determină concretizarea aptitudinii infracționale a individului în actul infracțional propriu-zis este caracterizată de prezența a patru trăsături principale:

- egocentrismul (individul acționează după „instinct” și nu după normele și valorile sociale),
- agresivitatea, apărută ca urmare a necesităților artificiale create de societate (ritmul de viața și muncă etc.),
- labilitatea, concretizată în imprezibilitatea comportamentului, în absența inhibiției, în abandonul în fața impresiilor momentului etc.,
- indiferența afectivă, caracterizată de absența emoțiilor, a inclinațiilor altruiste și simpatetice.²¹

Sintetizând concepțiile diferiților autori, se poate afirma că personalitatea delinquentului minor prezintă numeroase disfuncții.

Autorul M. Bîrgău menționează că sub aspect criminologic, persoana infractorului minor are trăsături biologice și psihologice specifice. Dintre acestea, în viziunea acestuia fac parte:

- lipsa experienței de viață;
- formarea nedefinitivă a orientării sociale;
- gradul de influență sportiv;
- orientarea spre grupurile neformale, dorința de autoafirmare în cadrul acestora;
- tendința de demonstrare a independenței;
- atitudinea sfidătoare față de normele morale și juridice;
- „romantismul” infracțional, predispoziția de a-și atribui vina altora;
- supunerea totală autorității recidiviștilor;
- iresponsabilitatea față de acțiunile proprii, orientarea spre satisfacția de moment.²²

²⁰ Gluek S., Gluek E., *Delinquants en Herbe: sur les voies de la prevention*, Animus et Anima, Lyon-Paris, 1956, p. 226-230.

²¹ Pinatel J., *La societate criminogena*, Edit Calmanu-Levy, Paris, 1971, p. 67.

²² Bîrgău, M. *Criminologie*, Ed. a 2-a rev. și compl. Chișinău: „Print-Caro” SRL, 2010, p. 346.

Majoritatea delincvenților minori își încep „cariera” infracțională pornind de la performanțe școlare slabe, absenteism școlar, eroziunea afectivă în familie, vagobandaj, agresiunile verbale sau fizice etc.²³

Persoanele ce comit delikte la o vârstă precoce se supun mai greu corectării și reeducării și în consecință alcătuiesc „rezerva” principală a criminalității recidive. Anume din aceste considerente, cu cât mai timpuriu sunt aplicate măsurile profilactice față de minorii ce săvârșesc delikte neînsemnate, cu atât șansele de suprimare a orientării criminale sunt mai mari.²⁴

Autoarea I.-C. Zeca menționează că personalitatea delicventului juvenil se caracterizează printr-o stare amorfă a acesteia, lipsa de ambiție, a ecuației adecvate, starea morală deficitară, familiile dezorganizate sau monoparentale, toate acestea sunt, sau pot constitui factori generatori a stării de risc pentru o eventuală delicvență.²⁵

Încercând să stabilească portretul psihologic al minorului și tendințele acestuia autorul Ig. Ciobanu, evidențiază următoarele: înclinația spre agresivitate, ostilitatea față de normele împărtășite în societate, instabilitate afectivă, inadaptare socială, sentiment de incertitudine, dezechilibru sufletesc etc.²⁶

Profilul psihologic al criminalului minor este conturat de unii autori români, astfel: înclinație către agresivitate, bazată pe un fond de ostilitate, de teribilism și de negare a valorilor socialmente acceptate; inadaptarea socială, provenită din sentimentul de insecuritate pe care minorul încearcă să-l suprimă; dezechilibrul existențial al minorului, exprimat prin pasiuni, prin vicii ori perversiuni; instabilitate emoțională, generată de fragilitatea și de carențele educaționale ale minorului.²⁷

Personalitatea infractorului, precum și celui minor se formează în aceleași sfere ale vieții sociale – familie, școală, loc de muncă, microgrupuri.

Drept consecință, cercetările criminologice au stabilit, că un număr impunător de infractori minori provin din familii, unde persistă stările conflictuale între membrii ei, manifestate prin certuri, injurii, acte de violență etc. Drept premise favorizante ale formării personalității infractorului minor, evidențiem modul parazitărilor de viață al părinților, consumul excesiv de alcool, de

²³ Paraschiv, G., Paraschiv, D.-Ș., Paraschiv, E., *Criminologie: evoluția cercetărilor privind cauzalitatea și prevenirea infracțiunilor*, București, 2014, p. 115.

²⁴ Bîrgău, M., *Criminologie*, Ed. a 2-a rev. și compl. Chișinău, „Print-Caro” SRL, 2010, p. 344.

²⁵ Zeca I.-C., *Personalitatea infractorului: aspecte criminologice*. Teza de doctor în drept. Chișinău, 2015, p. 120.

²⁶ Ciobanu Ig., *Criminologie*, Chișinău, 2011, p. 317.

²⁷ Dogaru L. *Criminologie*, București, Pro Universitaria, 2017, p. 166-167.

substanțe narcotice și psihotrope sau care manifestă constant brutalitate, lăcomie, egocentrism.²⁸

Un alt factor de importanță pentru formarea personalității minorului îl reprezintă școala cu rolul ei deosebit în educarea și dezvoltarea unor aptitudini și cunoștințe morale, etice și profesionale. Școala, spre deosebire de familie, utilizează un sistem variat de modalități, metode și mijloace de formare a personalității minorului prin dezvoltarea și fundamentarea unor atitudini și convingeri etice și morale durabile, care facilitează integrarea acestuia în familie și societate.

Nivelul redus de pregătire școlară, manifestat prin nivelul precar al cunoștințelor acumulate, absența deprinderilor de a munci constant și ordonat, de a-și îndeplini obligațiile sociale și profesionale, favorizează modele de personalitate cu înclinații spre o viață parazitară, antisocială sau delinvențială. Totodată, pregătirea școlară insuficientă este influențată și de o serie de factori obiectivi de ordin economic și social (numărul insuficient de instituții de învățământ, fluxul mare de elevi, dotarea materială insuficientă), cât și de factorii subiectivi – individualitatea și personalitatea cadrelor didactice, gradul de pregătire a acestora, precum și superficialitatea lucrului educativ exercitat.²⁹

Formarea personalității infractorului minor nu se realizează întâmplător, ci reprezintă un proces de durată de receptare și asimilare a informațiilor, în baza cărora se sedimentează însuși comportamentul deviant sau antisocial. Personalitatea deviantă se constituie datorită influenței mediului psihosocial pe parcursul acumulării experienței de viață, prin influența negativă a unor persoane, îndeosebi a grupului său de anturaj. „Asimilarea” comportamentului ilicit de către minorul infractor se realizează și prin intermediul celorlalte forme de influență a personalității, altele decât cele de ordin social, cum ar fi: frustrarea, inadaptarea, alienarea etc.

Statistica, în cazul infractorilor minori, stabilește preponderența infracțiunilor, care vădesc forța, nesăbuița, temeritatea, lipsa de experiență, fiind frecvente actele de violență, sustragerile, vagabondajul, cerșitul și prostituția.

Printre factorii care facilitează și stimulează comiterea crimelor de către minori, pot fi menționate³⁰:

- decalajul substanțial între oferta de produse alimentare, îmbrăcăminte, servicii necesare minorilor și posibilitățile reduse de cumpărare datorită crizei economice generale care a dus la pauperizarea multor familii;
- imposibilitatea încadrării în câmpul muncii pentru obținerea unui venit licit, satisfăcător și constant;

²⁸ Bădina O., Basiliade G., *Cunoașterea personalității infractorului minor și strategia cercetării delincvenței juvenile*, București, Editura Ministerului de Interne, 1970, p. 39.

²⁹ Grati V., Personalitatea infractorului minor, p. 156. În: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/154-159_9.pdf

³⁰ Ciobanu Ig., *Criminologie*. Chișinău, 2011, p. 315-316.

- școlarizarea redusă;
- accesul relativ ușor la alcool și stupefiante. Fiecare al șaptelea minor a săvârșit infracțiunea în stare de ebrietate; crește și implicația minorilor la traficul și distribuirea drogurilor, care sunt desfăcute în locurile de concentrare în masă a tineretului: la cluburi de noapte, în școli, colegii, instituții superioare de învățământ. Numărul minorilor narcomani s-a mărit de 3 ori, comparativ cu anul 1991;
- nivelul scăzut al activității organelor abilitate cu combaterea criminalității minorilor;
- influența negativă asupra formării personalității minorilor a propagandei informaționale la TV și în mass-media a scenelor sadice, pornografice, pline de cruzime etc. Acestei propagande nu i se contrapune un sistem bine pus la punct de măsuri educaționale din partea familiei, școlii, mass-mediei;
- modificarea sistemului de valori al minorilor. Pentru mulți au devenit valori profitul obținut ușor, deseori prin mijloace ilicite, cu aplicarea violenței pentru atingerea scopului propus etc.

Printre tendințele comportamentale, se înscriu reacțiile de:

- lips de atenție din partea adulților, sau invers, interdicțiile abuzive, care pot provoca o stare de înstrăinare, tendința de a părăsi domiciliul, vagabondajul etc.;
- imitare a unei persoane concrete, sau a unui erou dintr-o anumită operă, lucru care duce la influența unor persoane cu comportamente antisociale asupra minorilor;
- negare a modelului propus de adulți;
- emancipare, de eliberare de standardele, impuse de adulți, într-o formă radicală, manifestându-se în negarea valorilor și a normelor cu caracter social;
- aderare la grupuri de minori;
- pasiune față de un anumit domeniu, care duce la formarea unei subculturi specifice a adolescenților.³¹

Personalitatea delinventului minor se caracterizează și printr-o imaturitate caracterologică manifestată prin: impulsivitate și agresivitate, subestimarea caracterului nociv al actelor antisociale comise, tendințe egocentrice etc.

Egocentrismul, una dintre trăsăturile cele mai pregnante ale caracterului minorilor delincvenți, este determinat, în mare măsură, de experiența trăită de copil în cadrul familiei (modelul parental de satisfacere a dorințelor fără autocontrol etc.). Egocentrismul face ca orice acțiune care îl determină pe individ să amâne o satisfacție să dobândească semnificația unei agresiuni îndreptată împotriva sa. De aceea, delinventul minor are un prag scăzut de toleranță la

³¹ Ciobanu Ig., *Criminologie*, Chișinău, 2011, p. 317.

frustrație, în sensul că el nu acceptă nicio atitudine prohibitivă, autoritară sau punitivă (chiar dacă ea aparține unei instanțe de control social).³²

Astfel, în anul 2019, de către minori sau cu participarea acestora au fost comise 664 infracțiuni, ceea ce reprezintă 2,1% din totalul de infracțiuni înregistrate. Comparativ cu anul 2018, se remarcă o reducere cu 3,5% a infracțiunilor săvârșite de minori, în special a infracțiunilor contra patrimoniului. La 100 mii minori în vârstă de până la 18 ani, revin circa 113 infracțiuni comise de minori, comparativ cu 165 infracțiuni în anul 2015, când a fost înregistrat cel mai mare nivel al ratei infracționalității juvenile din ultimii 5 ani. Minorii, cel mai frecvent, erau implicați în săvârșirea furturilor – 63%, după care urmează jafurile – 6,1% și huliganismul – 4,3%.³³

Conform datelor statistice ale Administrației Naționale ale Penitenciarelor, la 01.04.2020, numărul total de minori care exercită pedeapsa închisorii era de 41 de persoane, dintre care: 40 de gen masculin și 1 de gen feminin; 14 minori execută pedeapsa închisorii pentru infracțiuni grave; 19 minori pentru infracțiuni deosebit de grave și 8 pentru infracțiuni mai puțin grave; dintre care, doar 22 de minori execută pedeapsa închisorii pentru prima dată.³⁴

Conform datelor statistice furnizate de MAI, pe parcursul a 12 luni ale anului 2022, în Republica Moldova au fost săvârșite 25208 infracțiuni, comparativ cu 25398, înregistrate în perioada analogă a anului 2021, ceea ce constituie o descreștere cu 0,75 %. În perioada de referință, de către minori și cu participarea acestora au fost săvârșite 705 (695 – în anul 2021) infracțiuni, ceea ce constituie creștere cu 1,44 %, față de perioada analogică a anului 2021. Astfel, 2,79 % (2,73% – în anul 2021) din numărul total al infracțiunilor înregistrate pe teritoriul Republicii Moldova sunt săvârșite de către minori sau cu participarea acestora. Din numărul total de 705 (695 – în anul 2021) cauze penale pornite, urmărirea penală a fost finalizată în 658 (663 – în anul 2021) cauze penale, dintre care: 537 (530 – în anul 2021) cauze penale au fost trimise spre examinare către instanța de judecată, 117 (130 – în anul 2021) cauze penale au fost încetate, 3 (3 – în anul 2021) cauze penale au fost clasate, 1 (0 – în anul 2021) cauză penală urmărirea penală a fost suspendată condiționat. Analiza tactică a infracționalității a reflectat că fenomenul infracțional în rândul minorilor este dominat de infracțiunile mai puțin grave, la comiterea cărora au participat 771 (888 – în anul 2021) minori, urmat de infracțiunile grave, la comiterea cărora au participat 188 (192 – în anul 2021) minori și ușoare, la comiterea acestui gen de infracțiuni au participat 74 (69 – în anul 2021) minori, 3 (8 – în anul 2021) minori

³² <https://www.scripgroup.com/educatie/sociologie/PERSONALITATEA-DELIN-CVENTULUI-32368.php>

³³ <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6595>

³⁴ Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2019. În: https://drive.google.com/file/d/1VwhMq9G4iILqyrXcYLQHyKBa_0YLKxZZO/view

au comis infracțiuni excepțional de grave și 3 (6 – în anul 2021) minori au comis infracțiuni deosebit de grave.³⁵

Potrivit criteriului de divizare regională a provenienței minorilor, care au comis infracțiuni, se atestă că fenomenul infracțional în mediul minorilor este centrat în mediul urban – 593 minori (678 – în anul 2021), comparativ cu mediul rural 446 (485 – în anul 2021) minori, coraportul fiind: urban afectat de 57,07 %, iar rural de 42,93 %.

Divizarea ratei criminalității, după principiul zonal și numărul minorilor cu vârsta cuprinsă între 10-18 ani (conform sursei Biroului National de Statistica pentru anul 2022), atestă următoarele: mun. Chișinău a înregistrat 268 (230 – în anul 2021) infracțiuni săvârșite de către minorii sau cu participarea acestora, cu o densitate a populației de 63195 de minori; zona Nord a înregistrat 214 (235 – în anul 2021) infracțiuni săvârșite de către minorii sau cu participarea acestora, cu o densitate a populației de 91236 de minori; zona Centru a înregistrat 171 (163 – în anul 2021) infracțiuni săvârșite de către minori sau cu participarea acestora, cu o densitate a populației de 110019 de minori; zona Sud a înregistrat 46 (51 – în anul 2021) infracțiuni săvârșite de către minori sau cu participarea acestora, cu o densitate a populației de 54619 de minori.

Analiza aspectului criminalității juvenile, pentru perioada a 12 luni ale anului 2022, denotă următoarele categorii de infracțiuni comise de către minori sau cu participarea acestora:

- Infracțiuni contra vieții și sănătății – 6 infracțiuni: omor – 2 infracțiuni; vătămări intenționate a integrității corporale: 4 infracțiuni;
- Infracțiuni privind viața sexuală: 11 infracțiuni;
- Infracțiuni patrimoniale – 515 infracțiuni, dintre care: tâlhării – 9 infracțiuni; jafuri – 84 infracțiuni; furturi – 422 infracțiuni;
- Infracțiuni contra securității publice: huliganism – 32 infracțiuni;
- Infracțiuni contra sănătății publice: infracțiuni legate cu droguri – 9 infracțiuni;
- Infracțiuni în sfera relațiilor familiare – 1 infracțiune;
- Altele – 148 infracțiuni.

Totodată, distingem că, 106 infracțiuni au fost săvârșite în grup, 35 – în stare de ebrietate și 95 – repetat.³⁶

Urmare analizei datelor statistice, s-a constatat că, la comiterea a 705 (545 – în anul 2021) infracțiuni înregistrate în perioada anului 2022, au participat 1039 (851 – în anul 2021) minori, dintre care 974 (1087 – a.2021) băieți și 67 (76 – a.2021) fete. Dintre ei, 728 minori (70,07%) au fost atrași la răspundere penală.

³⁵ https://www.politia.md/sites/default/files/nota_informativa_privind_starea_delic_ventei_juvenile_si_activitatea_pe_domeniul_siguranta_copii_pe_parcursul_a_12_luni_2022.pdf.

³⁶ *Ibidem*.

După aspectul de vârstă al minorilor care au participat la comiterea infracțiunilor în anul 2022, distingem că: 345 minori sunt cu vârsta de 17 ani; 19 minori sunt cu vârsta de 13 ani; 353 minori sunt cu vârsta de 16 ani; 15 minori sunt cu vârsta de 12 ani; 167 minori sunt cu vârsta de 15 ani; 6 minori sunt cu vârsta de 11 ani; 125 minori sunt cu vârsta de 14 ani; 9 minori sunt cu vârsta de 10 ani și mai mici.

Cu referire la statutul social al minorilor implicați în săvârșirea infracțiunilor pe parcursul anului 2022: 497 minori – fac parte din familii complete; 171 minori – fac parte din familii incomplete; 78 minori – sunt separați de părinți; 29 minori – sunt fără domiciliu.

Analizând mediul de domiciliere, se constată că: 593 minori sunt din mediul urban și 446 minori sunt din mediul rural. Este de menționat că: 1013 minori au săvârșit infracțiuni pentru prima dată; 26 minori au săvârșit infracțiuni repetat.

Din numărul total de 1039 minori implicați în săvârșirea/participarea infracțiunilor, 328 minori sunt neîncadrați în muncă și studii, 424 minori cu studii (cu studii speciale 33 minori, elevi total 9, elevi ai școlilor medii 6, studenți ai instituțiilor superioare și medii speciale 2 minori), 17 minori sunt condamnați condiționat, 47 minori erau în stare de ebrietate alcoolică și în stare de ebrietate narcotică.³⁷

Subdiviziunile Poliției în perioada 3 luni ale anului 2022 au înregistrat 5001 infracțiuni, dintre care 34% revenind municipiului Chișinău. Fenomenul infracțional a înregistrat o descreștere cu 5,53%, comparativ cu perioada analoagă a anului 2022.

Delicvența juvenilă este o componentă a fenomenului criminalității. Din numărul total de infracțiuni înregistrate de subdiviziunile Poliției, 1,81% sunt infracțiuni săvârșite de către minori sau cu participarea acestora. Astfel, de către minori și cu participarea acestora au fost săvârșite 91 infracțiuni înregistrând o descreștere cu -33,57% față de perioada analoagă a anului 2022, iar la comiterea infracțiunilor au participat 117 de minori, dintre care 111 băieți și 6 fete. Urmărirea penală a fost finalizată în 68 cauze, dintre care, 58 au fost trimise spre examinare în instanța de judecată.

Conform criteriului de vârstă a minorilor care au participat la comiterea infracțiunilor, distingem că cele mai multe infracțiuni au fost săvârșite de către minorii cu vârsta de 16 ani.

Este de menționat că 113 minori au săvârșit infracțiuni pentru prima dată, iar 4 au săvârșit infracțiuni repetat.³⁸

Astfel, putem remarca că infractorului minor îi este specifică comiterea furturilor din patrimoniul părinților, sustrageri, atacurile tâlhărești, huli-

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ https://www.politia.md/sites/default/files/raport_activitate_3_luni_2023.pdf

ganismul agravat, vătămări ale integrității corporale, violuri. Aproximativ 10% din infracțiuni sunt legate de circulația ilegală a drogurilor. Exemplu elocvent în acest sens ar putea servi următorul caz: *T. I., cetățean al Republicii Moldova, elev la colegiul, în vârstă de 17 ani, fără antecedente penale, a fost recunoscut vinovat de comiterea infracțiunii prevăzute de art. 186 alin. (2) lit. b), c), d) Cod Penal al Republicii Moldova. În fapt, T. I., la data de 06.12.2022, în intervalul de timp cuprins între orele 16:00 -19:00, de comun acord cu alte persoane, urmărind scopul sustragerii pe ascuns a bunurilor altei persoane, acționând cu intenție directă, conștientizând caracterul ilegal al acțiunilor sale și dorind survenirea urmărilor prejudiciabile a acestora, au pătruns în apartamentul nr. 1, situat în municipiul *****, strada ***** 14 și anume prin geamul care era deschis, de unde pe ascuns, profitând de faptul că S. V. și C. E. dormeau, au sustras telefonul mobil de model „S A 40”, la preț de 800 lei, un aparat electronic IQOS la preț de 1242 lei, mijloace financiare în sumă de 120 euro, echivalent a 2483 lei, bunuri ce aparțin părții vătămate S. V., cauzându-i ultimului un prejudiciu considerabil în sumă de 4525 lei, de asemenea, în continuarea intențiilor sale infracționale, au sustras și telefonul mobil de model „Realme 6” la preț de 2000 lei, bun ce aparține părții vătămate C. E., cauzându-i ultimului un prejudiciu considerabil, iar ulterior cu bunurile sustrate, sau eschivat de la fața locului, cauzând părților vătămate un prejudiciu material în sumă totală de 6 525 lei.³⁹*

Criminalitatea minorilor constituie 10% din criminalitatea generală. Raportul criminalității minore feminine față de cea masculină este de 1:15, a criminalității urbane față de cea rurală este de 3:1, a grupei de vârstă de 14-15 ani față de cea de 16-17 ani este de 1:3. Infracțiunile de grup constituie 60-70% din infracțiunile comise de minori, 15% din infracțiuni sunt săvârșite în stare de ebrietate, iar 80% din infracțiuni sunt comise în apropierea locului de trai sau studii.⁴⁰

Tendințele negative cu referire la infractorul minor, la etapa actuală, sunt:

- 1) orientarea tot mai mare spre infracțiunile cu scop de profit și acaparator-violente (jafuri, furturi, atacuri tâlhărești);
- 2) sporirea numărului de infracțiuni care necesită „calificare” profesională (pungășii, furturi din apartamente, furturi de autoturisme etc.);
- 3) tendința continuă de „întinerire” a infractorului minor, astfel 1/5 din infracțiuni sunt comise de minorii care nu au atins vârsta de 14/16 ani, adică nu constituie subiecți ai infracțiunii;
- 4) creșterea cazurilor de infracțiuni cu implicarea fetelor minore, inclusiv la infracțiunile grave (atacuri tâlhărești, omoruri);
- 5) creșterea numărului de infracțiuni săvârșite din motive neînsemnate

³⁹ Sentința judecătorească Balți. Sediul central din 29.05. 2023. Dosarul nr. 1-23004872-09-1-10012023(1-317/2023). În: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/251C38F6-0795-484F-AEEB-45EBB9F53C24

⁴⁰ Bîrgău, M., Nastas A., *Criminologie. Tratat*, Chișinău, 2022, p. 291.

- sau fără motiv, cu o deosebită cruzime și impertinență;
- 6) apariția unor infracțiuni „netradiționale” pentru minori (omoruri de ritual, capturarea ostaticilor, vandalismul etc.);
 - 7) sporirea manifestărilor „de fon” (utilizarea drogurilor, consumul abuziv de alcool, prostituția, sporirea cazurilor de contaminare cu boli venerice și HIV/SIDA);
 - 8) creșterea numărului de persoane cu devieri psihice;
 - 9) sporirea cazurilor de cooperare a infractorilor minori cu cei maturi, care au rol de organizatori ai infracțiunilor;
 - 10) răspândirea tot mai evidentă a caracterului de grup al infracționalității minorilor, care trece în unul organizat.⁴¹

Cele relatate permit de a tipiza *minorii în conflict cu legea, după cum urmează:*

- 1) minorii cu orientare, per ansamblu, pozitivă ce comit infracțiuni din cauza incapacității de a soluționa o situație critică, precum și din cauza concursului de împrejurări de ordin personal;
- 2) minorii ce comit infracțiuni, fiind provocate de situație și o orientare socială, per ansamblu, instabilă;
- 3) minorii cu orientare negativă care nu au însușit încă experiența de socializare;
- 4) minorii cu o orientare antisocială formată sau cu experiență infracțională.

Cunoașterea tuturor acestor caracteristici ale personalității minore prezintă o importanță deosebită pentru organizarea și desfășurarea unei activități eficiente de reeducare și resocializare a minorilor care au comis fapte penale, precum și aplicării măsurilor de profilaxie victimologică a criminalității minorilor.

⁴¹ Bîrgău, M., *Criminologie*, Ed. a 2-a rev. și compl. Chișinău, „Print-Caro” SRL, 2010, p. 345.

CRIMINALISTICA, LA INTERSECȚIA DINTRE LEGILE NATURII ȘI LEGILE FĂCUTE DE OAMENI

Ancuța Elena FRANȚ¹

Abstract: This paper analyses the specificity of Forensics, which resides in the fact that forensic scientists must respect the laws of nature and, also, the laws made by humans. The laws of nature, if correctly applied in a criminal investigation, are almost always prone to lead to an objective truth. But, sometimes, this objective truth cannot be given effect in an actual case, if there is an infringement of the laws which rule the legal frame of an investigation, for example if the search warrant issued in a case does not meet the legal requirements. Also, if an expert makes a mistake, intentional or not, in applying the laws of nature, this would lead to the false impression that the results of the expertise correspond to the truth. In our quest, we analyse how the laws applying to Forensics could be improved, so that an expertise is trustful, while ensuring that the truth reached by forensic experts is taken into consideration, leading to a fair judicial solution.

Keywords: Forensics, criminal investigation, objective truth, judicial truth.

1. Introducere. Specificul Criminalistici în raport de alte științe

În rândul științelor juridice, Criminalistica are un loc aparte. Aceasta, deoarece Criminalistica include în mod organic în structura sa elemente din alte discipline, care, luate de sine stătător, nu au legătură cu domeniul juridic. Astfel de domenii sunt Biologia, Chimia, Fizica, Matematica, Statistica etc.

Pentru a avea o imagine clară asupra specificității Criminalisticii, este necesar să efectuăm o analiză de ansamblu asupra sistemului general al științelor. Efectuând această analiză, observăm că științele se împart în patru mari categorii: științele naturii, științele sociale, științele formale și științele aplicate².

¹ Lector universitar doctor, Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, email: ancuta.frantz@uaic.ro.

² Pentru detalii, a se vedea S.F. Ledoux, *Defining Natural Sciences*, în *Behaviorology Today*, vol. 5, nr. 1/2002, pp. 34-36, [Online] la <https://www.behaviorology.org/oldsite/pdf/DefineNatScienc.pdf>, accesat la 26.11.2021; B. Löwe, *The Formal Sciences: Their Scope, Their Foundations, and Their Unity*, în *Synthese*, vol. 133, nr. 1-2/2002, pp. 5-11, [Online] la <http://www.jstor.org/stable/20117290>, accesat la 26.11.2021; *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a 2-a, revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.

Științele naturii sunt științele care au ca obiect fenomenele lumii înconjurătoare, din sfera organiză și anorganică. Științele naturii se împart în două categorii: științele vieții (sau științele biologice, care includ Botanica, Anatomia, Zoologia etc.) și științele fizice (care includ Astronomia, Chimia, Fizica, Științele pământului - Geografia, Geologia, Ecologia, Hidrologia etc.). Științele sociale includ Dreptul, Economia, Istoria, Sociologia etc. Științele formale includ Logica, Informatica teoretică, Matematica, Statistica etc. Științele aplicate includ Informatica aplicată, Medicina, Științele ingineresti etc³.

Din această scurtă prezentare a clasificării științelor, rezultă clar caracterul interdisciplinar al Criminalisticii, care, prin finalitatea ei, aparține Științelor sociale, dar prin mijloacele pe care le utilizează în atingerea scopului urmărit ține, indubitabil, și de alte științe, din sfera Științelor naturii, Științelor formale și Științelor aplicate.

Data fiind această întrepătrundere de elemente aparținând unor domenii atât de diferite pe care o reflectă Criminalistica, este interesant de analizat ce se întâmplă cu anumite elemente care, în principiu, au forme de manifestare diferită în Științele sociale și în alte categorii de științe.

Dintre aspectele care ar putea fi analizate, dorim să ne concentrăm atenția asupra principiului legalității, deoarece apreciem că studierea specificului pe care acest principiu îl are în domeniul Criminalisticii ilustrează din plin caracterul unic al acestei discipline.

2. Ipostaze ale principiului legalității în Criminalistică

De regulă, atunci când ne referim la principiul legalității, avem în vedere regula care impune respectarea legii fundamentale și a celorlalte acte normative de către toate persoanele fizice și de către toate persoanele juridice, de drept public sau privat. Dincolo de discuțiile privind fundamentul și implicațiile legalității⁴, putem conchide că, în esență, principiul legalității se aplică relațiile sociale și domeniilor în care oamenii desfășoară diverse activități. Observăm însă că, în Criminalistică, operează două tipuri de legi: legile care reglementează cadrul în care se desfășoară o investigație criminalistică și legile care guvernează domeniile din cadrul celorlalte categorii de științe, non-juridice, pe care

³ Pentru detalii, a se vedea S.F. Ledoux, *op. cit.*, pp. 34-36; B. Löwe, *op. cit.*, pp. 5-11; *Dicționarul explicativ al limbii române, op. cit.*

⁴ Discuția cu privire la acest aspect este foarte amplă și depășește cadrul lucrării de față. Amintim aici doar câteva repere: H. Arendt, *Făgăduința politicii*, Editura Humanitas, București, 2010; H. Kelsen, *Doctrina pură a dreptului*, Editura Humanitas, București, 2000; J.-J. Rousseau, *Contractul social*, Editura Antet, București, 2003; C. Schmitt, *Teologia politică*, Editura Universal Dalsi, 1996; B. Ștefanachi, *Globalizarea*, în E. Huzum (coord.), *Concepte și teorii social-politice*, Editura Institutul European, Iași, 2011, pp. 139-162; S.L. Winter, 'Who' or 'what' is the rule of law?, în *Philosophy & Social Criticism*, iunie 2021, [Online] la <https://doi.org/10.1177%2F01914537211021148>, accesat la 3.12.2021;

Criminalistica, de altfel, se bazează pentru a putea obține rezultate care să servească scopului juridic.

Legile care reglementează cadrul în care se desfășoară o investigație criminalistică includ: regulile de desfășurare a procesului penal, inclusiv regulile aplicabile atunci când se dispune efectuarea unei expertize criminalistice⁵; domeniile de specialitate ale expertizei criminalistice⁶; condițiile necesare pentru dobândirea calității de expert criminalist autorizat⁷ etc. Acestea sunt legi care țin de sfera științelor sociale, de domeniul juridic. Ele sunt legi care se pot schimba în timp și care pot fi foarte diferite de la stat la stat⁸.

Legile care guvernează disciplinele non-juridice pe care Criminalistica se bazează sunt legi care nu se schimbă. Eventual, se pot face noi descoperiri, se pot identifica noi tehnici de analiză, dar legile naturale sau regulile logice care guvernează științele naturii sau științele formale nu se schimbă. O expertiză genetică trebuie să urmeze aceiași pași ai metodei științifice aplicate în orice laborator din lume. Luminolul reacționează cu fierul din hemoglobină și produce chemiluminiscentă⁹ în orice țară, indiferent de regimul juridic.

În acest context, apar următoarele întrebări: cum putem armoniza legile create de oameni, supuse schimbării, și legile imuabile din diferite științe, în cadrul Criminalisticii? Ce probleme pot apărea din conviețuirea legilor din categorii atât de diferite, în cadrul unui singur domeniu, cel al Criminalisticii?

⁵ A se vedea 172-191 din Codul de procedură penală - Legea nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală, publicată în M. Of. nr. 486 din 15 iulie 2010, cu modificările și completările ulterioare

⁶ A se vedea art. 2 din O.G. nr. 75/2000 privind organizarea activității de expertiză criminalistică, publicată în M. Of. nr. 407 din 29 august 2000, aprobată cu modificări prin Legea nr. 488/2002, publicată în M. Of. nr. 578 din 5 august 2002, modificată și completată prin Legea nr. 156/2011, publicată în M. Of. nr. 519 din 22 iulie 2011.

⁷ A se vedea art. 3-6 din O.G. nr. 75/2000.

⁸ De exemplu, în sistemul de common-law, experții sunt considerați o categorie specială de martori. Pentru detalii, a se vedea C. M. Milroy, *A Brief History of the Expert Witness*, în *Academic Forensic Pathology*, 7(4), 2017, pp. 516-526, [Online] la <https://doi.org/10.23907%2F2017.044>, accesat la 7.12.2021.

⁹ Luminolul reacționează cu fierul din hemoglobină și creează o chemiluminiscentă care durează aproximativ 30 de secunde, vizibilă cu ochiul liber dacă în locul unde este folosit luminolul este întuneric. Pentru detalii, a se vedea, de exemplu, C. Oldfield, R.M. Morgan, H.F. Miles, J.C. French, *The efficacy of luminol in detecting bloodstains that have been washed with sodium percarbonate and exposed to environmental conditions*, în *Australian Journal of Forensic Sciences*, vol. 50, nr. 4/2018, pp. 345-354, [Online] la <https://doi.org/10.1080/00450618.2016.1264478>, accesat la 7.12.2021.

3. Probleme care pot apărea din încercarea de a armoniza legile naturii și legile făcute de oameni în cadrul Criminalisticii

Analizând implicațiile faptului că, în domeniul Criminalisticii, trebuie să se țină cont de două tipuri de legi diferite prin chiar fundamentul lor, am identificat două categorii de probleme care pot apărea.

O primă categorie de probleme poate decurge din nerespectarea unei reguli procedurale privind actul prin care s-a dispus efectuarea unei expertize, care ar duce la excluderea probei constând în concluzia expertului exprimată în cadrul raportului de expertiză.

O a doua categorie de probleme poate decurge din lipsa unor acte normative suficient de bine construite, astfel încât să ofere garanții că expertul va respecta legitățile naturale din domeniile științifice pe care este chemat să le aplice și să creeze toate condițiile necesare pentru obținerea unui rezultat corect al expertizei.

În rândurile următoare vom detalia cele două categorii de probleme pe care le-am identificat.

3.1. Probleme care pot decurge din nerespectarea unor reguli procedurale

Regulile de procedură, în general, inclusiv cele privind efectuarea unei expertize criminalistice, conțin o serie de prevederi menite să elimine (sau cel puțin să diminueze) riscul de ilegalitate. Eliminarea (sau reducerea) acestui risc se face chiar dacă, în unele cazuri, pericolul de încălcare a legii nu a fost real. Este o consecință acceptată din dorința de a se crea cele mai bune condiții pentru justa soluționare a unei cauze.

Cu privire la efectuarea unei expertize, criminalistice sau de altă natură, poate apărea o situație în care nu se respectă regulile procedurale privind dispunerea expertizei. Codul de procedură penală, de exemplu, conține o serie de reguli menite să asigure corecta informare a expertului cu privire la chestiunea care trebuie expertizată, formularea obiectivelor expertizei astfel încât acestea să fie de natură a duce la elucidarea chestiunilor neclare, dispunerea expertizei doar de către persoanele care au această atribuție, reducerea riscului de lipsă de imparțialitate a expertului etc¹⁰. Toate aceste reguli au ca finalitate asigurarea cadrului optim în care un expert poate să realizeze analiza chestiunii în discuție, astfel încât să existe premisele necesare obținerii unei concluzii corecte. Este posibil însă, într-un caz dat, să nu se respecte una sau mai multe din regulile procedurale care premerg efectuarea propriu-zisă a expertizei. Dacă suntem în situația de a fi exclusă proba constând în concluzia obținută de expert, datorită unei încălcări a unei reguli procedurale, aceasta se întâmplă deoarece, în abstract, se prezumă că există riscul ca rezultatul expertizei să fie compromis¹¹.

¹⁰ A se vedea 172-191 C. pr. pen.

¹¹ A se vedea art. 102 C. pr. pen.

În fapt, însă, este posibil ca neregula procedurală care a precedat efectuarea expertizei să nu fi afectat corectitudinea expertizei, care este posibil să fi dus la obținerea unei concluzii corespunzătoare adevărului factual. Într-o astfel de situație, excluderea probei ar putea să îndepărteze organul judiciar de adevărul absolut. Deși s-ar putea dispune efectuarea unei noi expertize, poate că, deși s-ar respecta toți pașii procedurali, noul expert nu ar reuși să se apropie de adevăr atât de mult precum s-a apropiat primul expert. Desigur, este posibil ca această a doua expertiză să fie cea care duce la obținerea rezultatului corect. În esență, nu putem ști dacă, nu cumva, chiar în condițiile în care s-a încălcat o regulă de procedură, totuși expertul nu a fost influențat de acest fapt și a desfășurat în mod corect toți pașii științifici necesari, obținând o concluzie care conține adevărul absolut, adevăr de care organele judiciare poate că nu se vor mai putea apropia prin alte expertize. Practic, într-un astfel de caz, s-ar putea spune că legile făcute de oameni au împiedicat legile naturii să-și îndeplinească menirea pe care o au într-un litigiu juridic, adică revelarea adevărului.

Desigur, problema pe care am evidențiat-o mai sus este de natură pur ipotetică, dar, în cazul în care ipoteza s-ar adevăra, aceasta ar însemna că, în fapt, excluderea probei ar duce tocmai la îndepărtarea de aflarea adevărului, deci îndepărtarea de soluționarea corectă a cauzei. În acest context, se pune problema, tot teoretic, dacă ar fi bine să existe un mecanism procedural care să permită păstrarea concluziei expertului, chiar dacă se constată o neregularitate procedurală. Oricât de îndreptățit ar părea răspunsul afirmativ, totuși, trebuie să avem în vedere scopul regulilor procedurale, care este tocmai de a oferi garanții că se obține un rezultat corect. Dacă nu s-a respectat procedura, înseamnă că, de fapt, nu avem garanția că rezultatul este unul corect. Chiar dacă rezultatul este unul corespunzător cu adevărul absolut, noi nu avem de unde să știm lucrul acesta; însă ceea ce știm este că s-a încălcat o regulă de procedură menită tocmai să garanteze obținerea unui rezultat corect. În aceste condiții, singura soluție este excluderea rezultatului obținut prin efectuarea unei expertize, dacă sunt îndeplinite condițiile privind excluderea probelor.

3.2. Probleme care pot decurge din insuficienta reglementare a regulilor de efectuare propriu-zisă a expertizei

A doua categorie de probleme pe care am identificat-o se referă la situația în care nu există acte normative suficient de bine construite astfel încât să oblige expertii să respecte riguros regulile științifice aplicabile domeniului lor de expertiză.

Dacă, în cazul primei probleme, *existența* unor legi făcute de oameni ar putea împiedica aplicarea adevărului absolut, atins prin efectuarea expertizei, în cazul acestei a doua categorii de probleme, *lipsa* legilor făcute de oameni împiedică aflarea adevărului absolut.

Efectuarea expertizelor, criminalistice sau în alte domenii științifice, presupune respectarea unor reguli stricte, care trebuie respectate întocmai

pentru a se *spera* că se ajunge la un rezultat corect. Am folosit verbul *a spera* pentru a sublinia faptul că, și în ipoteza în care se respectă toți pașii științifici necesari, nu este garantată aflarea adevărului. Rezultatul unei expertize depinde și de alți factori, extrinseci desfășurării propriu-zise a expertizei, cum ar fi starea inițială a materialului care trebuie analizat. De exemplu, în cazul unei expertize genetice, dacă materialul biologic supus expertizei este degradat, este posibil ca, în ciuda respectării tuturor rigorilor științifice, să nu se poată formula o concluzie de certitudine, ci doar o concluzie de imposibilitate. Însă, pentru situațiile în care condițiile *a priori* de obținere a unui rezultat concludent prin efectuarea expertizei sunt îndeplinite, ar trebui să existe reglementări stricte privind efectuarea expertizei, astfel încât expertul să nu irosească bunele condiții *a priori*, prin realizarea defectuoasă a expertizei.

Importanța existenței unor legi care să oblige experții să respecte întocmai procedurile științifice în realizarea expertizei este ilustrată de situațiile în care, în lipsa unor asemenea legi, unii experți au încălcat grav metodologia științifică, obținând concluzii eronate. De exemplu, în Statele Unite ale Americii, în condițiile unei legislații foarte permissive cu privire la înființarea laboratoarelor private de expertiză genetică, au fost înregistrate situații în care unii experți au încălcat regulile de manevrare a materialului biologic sau alte reguli științifice și au obținut concluzii greșite, care au dus la condamnarea unor persoane nevinovate sau la achitarea unor persoane vinovate¹². Gravitatea unor astfel de cazuri susține, în mod cert, faptul că efectuarea expertizelor, mai ales în domeniul Criminalisticii, trebuie să fie ghidată de legi ferme, care să nu lase loc pentru ignorarea unor reguli absolut necesare pentru obținerea unui rezultat corect.

În lumina aspectelor de mai sus, poate că este de înțeles reticenta îndelungată a legiuitorului român de a permite efectuarea expertizelor criminalistice în laboratoare private de expertiză. Abia în anul 2011¹³ au fost adoptate reglementările care permit desfășurarea, în România, a expertizelor criminalistice de către laboratoarele private de expertiză criminalistică. Oricum, în principiu, indiferent dacă fac parte dintr-o structură publică sau privată, experții criminaliști autorizați au șanse egale de a obține o soluție corectă. În cele din urmă, rigoarea cu care un expert analizează chestiunea supusă expertizei este o chestiune independentă de structura din care face parte expertul, depinzând de buna pregătire profesională și, de ce nu, de conștiința fiecăruia. Totuși, în orice context, existența unor reguli clare de desfășurare a expertizelor, dublată de

¹² A se vedea A. Liptak, R. Blumenthal, *New Doubt Cast on Testing in Houston Police Crime Lab*, în *The New York Times*, publicat la 5 august 2004, [Online] la <https://www.nytimes.com/2004/08/05/us/new-doubt-cast-on-testing-in-houston-police-crime-lab.html>, accesat la 8.12.2021.

¹³ Posibilitatea de a se efectua expertizele criminalistice și în cadrul laboratoarelor private de expertiză criminalistică a fost introdusă în legislația română prin Legea nr. 156/2011, publicată în M. Of. nr. 519 din 22 iulie 2011.

existența unor sancțiuni aplicabile în caz de nerespectare a acestor reguli, poate fi de natură a atrage atenția expertului asupra responsabilității pe care o are în demersul de aflare a adevărului, adevăr care este indispensabil pentru rezolvarea corectă a unui conflict de natură juridică.

4. Concluzii

Demersul de mai sus evidențiază faptul că legile care se aplică în domeniul Criminalisticii au o natură foarte diferită. Pe de o parte avem legile făcute de oameni, supuse schimbării, iar pe de altă parte avem legile naturale din diferite domenii științifice, care sunt imuabile. Pentru ca o investigație criminalistică să ducă la obținerea unui rezultat cât mai apropiat de adevărul absolut, uneori trebuie modificat ceea ce se poate modifica. Iar în contextul prezentat mai sus, elementele care pot fi modificate sunt legile făcute de oameni. Modificarea acestor legi este uneori necesară, pentru a se elimina orice risc de denaturare a adevărului sau pentru a crea cadrul optim, astfel încât experții criminaliști să se apropie cât mai mult de adevăr și, de ce nu, chiar să găsească adevărul.

INTEGRITATEA ACADEMICĂ ȘI CADRUL NORMATIV AFERENT

Mariana GRAMA¹

Abstract: In education, integrity is essential for the existence of a quality education system. Integrity is also essential in scientific research. For this reason, states and educational institutions have approved a series of normative acts to ensure academic integrity. Among them are the Charter of the State University of Moldova, approved by Senate of the State University of Moldova on March 31, 2015 and the Code of Ethics and Academic Integrity approved on November 6, 2018. The article refers to academic integrity and the normative framework referring to it.

Keywords: integrity, academic integrity, code of ethics and academic integrity, academic fraud, ethical principle, responsibility.

Deja a devenit o modă să tot discutăm despre etică și integritate, în special, cu scopul de a obține tot felul de „dividende”, doar că multe lucruri așa și rămân la nivel de discuții. Integritatea este o valoare pe care omul ori o are ori nu. Caracterul integru al persoanei ar trebui să-l însoțească toată viața. Această valoare, dacă există, nu ar trebui să schimbe omul sub influența factorilor interni sau externi, pe de o parte, iar pe de altă parte, omul se poate învăța continuu și poate obține această valoare, se poate perfecționa, deoarece nimeni nu s-a născut învățat și oricine se poate schimba.

În educație și în cercetare integritatea ar trebui să fie esențială.

Raportat la Republica Moldova, analizând prevederile Codului Educației al Republicii Moldova adoptat la 17 iulie 2014 și cele al Codului cu privire la știință și inovare din 15 iulie 2004 a fost cel puțin straniu să nu găsim în normele acestora cuvântul „*integritate*”, nemaivorbind despre un concept ce s-ar referi la sistemul de educație sau calitatea cercetărilor din Republica Moldova, în timp ce aparent, societatea tinde spre o cultură a integrității.

Cunoaștem că integritatea ține, în primul rând, de etică. Dacă vorbim de integritatea academică ține, în special, de etica profesională. Cel mai des, în acest context se face trimitere la normele de morală, însă, nu sunt excluse și cazurile

¹ ORCID 0000-0002-2633-5381, mariana.grama@usm.md, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

când pot fi încălcate și alte norme, inclusiv penale, prin abaterile de la prescripțiile normelor juridice.

Conceptul de integritate, în sens larg, conform Dicționarului limbii române, are mai multe semnificații:² 1. *însușirea de a fi integru; cinste, probitate; incoruptibilitate; 2. caracter integru; sentiment al demnității, dreptății și conștiinciozității, care servește drept călăuză în conduita omului; onestitate; cinste; probitate.*

Legea integrității nr.82 din 25 mai 2017³ care reglementează domeniul integrității în sectorul public la nivel politic, instituțional și profesional, responsabilitățile entităților publice, ale autorităților anticorupție și ale altor autorități competente pentru cultivarea, consolidarea și controlul integrității în sectorul public, domeniile importante pentru cultivarea integrității în sectorul privat în procesul de interacțiune cu sectorul public și pentru sancționarea lipsei de integritate în sectoarele public și privat deosebește câteva tipuri de integritate și anume:

– *integritate instituțională* – integritatea profesională a tuturor agenților publici din cadrul entității publice, cultivată, controlată și consolidată de către conducătorul entității publice, precum și toleranța zero la incidentele de integritate admise de agenții publici;

– *integritate în sectorul public* – integritatea politică și integritatea instituțională ale tuturor entităților publice din Republica Moldova, astfel încât agenții publici încadrați în aceste entități să-și desfășoare activitatea profesională în strictă conformitate cu interesul public;

– *integritate în sectorul privat* – capacitate a organizațiilor comerciale de a interacționa cu entitățile publice, precum și între ele, în mod legal, transparent, obiectiv și în baza libertății concurenței;

– *integritate politică* – capacitate a concurenților electorali, persoanelor de încredere ale concurenților electorali și a persoanelor care dețin o funcție electivă sau o funcție exclusiv politică de a-și desfășura activitățile în mod etic, liber de manifestări de corupție, cu respectarea interesului public, supremației Constituției Republicii Moldova și a legii;

– *integritate profesională* – capacitate a agentului public de a-și desfășura activitatea profesională în mod etic, liber de influență necorespunzătoare și manifestări de corupție, cu respectarea interesului public, a supremației Constituției Republicii Moldova și a legii.

Subiecții care exercită drepturi, obligații și atribuții prevăzute de respectiva lege sunt:

- a) *agenții publici, concurenții electorali și persoanele lor de încredere;*
- b) *entitățile publice, conducătorii entităților publice;*

² <https://dexonline.ro/definitie/integritate> accesat la 09.10.2023 ora 17.23

³ https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=120706&lang=ro#

c) *autoritățile anticorupție responsabile, alte autorități publice cu competențe specifice;*

d) *persoanele fizice și persoanele juridice în procesul de interacțiune cu sectorul public, inclusiv organizațiile comerciale, societatea civilă și mass-media.*

Integritatea academică este definită de Centrul pentru Integritate Academică din SUA ca fiind un angajament față de cinci valori fundamentale atât pentru conduita profesională, cât și pentru cea morală: *onestitatea, încrederea, corectitudinea, respectul și responsabilitatea.*

În viziunea celor de la Centrul pentru Integritate Academică, integritatea se construiește pe baza unor discuții continue despre cum aceste valori sunt sau nu sunt incluse în activitatea instituției respective. Aceste discuții se interconectează cu misiunea instituției, politicile și strategiile ei, și altfel se încurajează dezvoltarea unui climat de integritate, bazat pe valorile sus menționate pentru obținerea și menținerea integrității la nivelul proceselor de predare și instruire.⁴

Reieșind din actele normative, dar și sursele doctrinare cercetate, integritatea academică cuprinde: *integritatea în educație și integritatea în cercetare.*

Cu referire la integritatea în educație, dacă Codul Educației nu conține prevederi exprese despre integritate, totuși, în articolul 7 printre Principiile fundamentale ale educației regăsim principiul calității (lit. b) și principiul răspunderii publice (lit. m).

În baza principiului calității *activitățile de învățământ se raportează la standardele naționale de referință și la bunele practici naționale și internaționale*, iar în baza principiului răspunderii publice - *instituțiile de învățământ răspund public de performanțele lor.*

În educație integritatea este esențială pentru existența unui sistem de educație, de învățământ de calitate. De aceea, în instituțiile de învățământ există reglementări interne, în care sunt detaliate condițiile integrității academice. Integritatea în educație se referă la activitatea didactică, de predare, de evaluare etc. Activitatea didactică a profesorului este cea care, în primul rând, va servi drept model pentru formabilul/studentul care se formează în această instituție de învățământ. Pentru el contează comportamentul profesorului atât în timpul cât și în afara orelor. Valorile care îl definesc pe profesorul concret pot influența atât pozitiv cât și negativ pe cel pe care îl instruiește.

Aspecte importante ale integrității sunt corectitudinea, confidențialitatea, discreția. Profesorul trebuie să fie corect atât în activitatea de predare, cea de evaluare, dar și în comportamentul de fiecare zi. De exemplu, profesorul nu poate pretinde studentului să nu plagieze, în timp ce el singur admite fraude în lucrările sale. Profesorul nu poate tolera sau admite comportamente abuzive, discriminatoare, hărțuire de orice fel. Profesorul trebuie să protejeze formabilii/studentii prin nedivulgarea informațiilor personale discutate cu ei, la

⁴ Ștefan E.E., *Etică și integritate academică*, București, Pro Universitaria, 2018, p.108-109.

fel să nu vorbească despre chestiunile personale nerelevante procesului de studii etc. Profesorul nu trebuie să-și permită să exploateze munca altuia. De exemplu, este imoral să te ceri să fii coautor la articolul științific scris de doctorandul pe care îl coordonezi în scrierea lucrării de doctorat. Este nu doar imoral, dar și ilegal să soliciți beneficii/ favoruri/ bani pentru a mări nota de la examen.

Sunt lucruri arhicunoscute, dar cu toate acestea au loc. Cel mai grav este că acest gen de lucruri sunt tolerate de către cei care ar trebui să ia atitudine față de ele.

Toate instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova au adoptat documente în care pot fi găsite norme referitoare la integritatea academică.⁵

Senatul Universității de Stat din Moldova la 31 martie 2015 a aprobat Carta Universității de Stat din Moldova, la 06 noiembrie 2018 a aprobat Codul de Etică și Integritate Academică.

Carta USM enumeră printre obligațiile generale ale personalului USM obligația *să respecte normele de etică și morală în spațiul Universității de Stat din Moldova și în afara acestuia (art.12).*

Printre obligațiile generale ale personalului științifico-didactic, științific și didactic: *să asigure calitatea procesului de învățământ și a activității de cercetare științifică; să respecte normele eticii și deontologiei profesionale (art.14).*

Responsabilitatea publică a Universității de Stat din Moldova presupune:

- respectarea politicilor publice naționale și a legislației în vigoare în domeniul educației și cercetării științifice și a prevederilor Cartei;
- aplicarea reglementărilor în vigoare cu privire la asigurarea, monitorizarea și evaluarea calității în învățământul superior;
- respectarea principiilor eticii și deontologiei profesionale universitare, cuprinse în Cartă și în Codul de Etică al Universității de Stat din Moldova;
- asigurarea eficienței manageriale și a eficienței utilizării resurselor;

În cadrul Universității de Stat din Moldova, rectorul și președintele Consiliului pentru Dezvoltare Strategică Instituțională sunt responsabili de asigurarea respectării obligațiilor, ce derivă din principiul de responsabilitate publică (art.20).

⁵ Codul de etică și integritate academică al Universității de Stat "A. RUSSO" din Bălți // [https://ase.md/codul-de-etica-al-asem/](http://international.usarb.md/codul-de-integritateacademica/#::~text=Prezentul%20Cod%20de%20etic%C4%83%20%C8%99i,%20%C8%99i%20Universitatea%20de%20Stat%20%2C%2C; Codul de etică universitară al ASEM // <a href=); Codul de etică universitară și deontologie profesională a Universității de Stat „B. P. HASDEU” din Cahul // <https://www.usch.md/wp-content/uploads/2023/03/Cod-de-etica-USC.pdf>; Codul moral al Universității de Stat de Medicină și Farmacie „N. TESTEMIȚANU” din Republica Moldova // <https://usmf.md/sites/default/files/202011/Codul%20Moral%20al%20USMF%20%E2%80%9ENicolae%20Testemi%C8%9Banu%E2%80%9D.pdf> ș.a.

Codul de Etică și Integritate Academică al USM este prezentat ca un contract moral între personalul din învățământul superior: personal științifico-didactic; personal didactic auxiliar; alte categorii de personal: personal administrativ, precum și personal auxiliar și de deservire și Universitatea de Stat din Moldova, vizând și studenții de la Ciclul I, II, III din învățământul superior, contribuind la dezvoltarea integrității academice și la prestigiul Universității de Stat din Moldova.

La interferența dintre morală și drept, Codul este un instrument de orientare, de intervenție ameliorativă, de evaluare a moralității acțiunilor membrilor comunității universitare, pe baza unor standarde generale bune pentru fiecare, dar și pentru societate, conciliind: concurență și cooperare, individualism și întraajutorare, coerciție și liber arbitru cu scopul de a proteja atât libertatea și demnitatea persoanei, cât și binele public.

Normele cuprinse în cadrul Codului sunt elaborate în spiritul integrității, responsabilității și eticii, fiind în conformitate cu prevederile cadrului normativ național și european în acest domeniu. Codul cuprinde norme obligatorii, a căror nerespectare atrage după sine sancțiuni disciplinare/administrative.

Scopul principal al Codului este de a apăra și de a promova drepturile și interesele legitime ale comunității universitare, în cadrul Universității de Stat din Moldova, prin acțiuni independente și confidențiale. Membrii comunității universitare pot depune la Oficiul Ombudsmanului Studențesc și la Comisia de Etică și Integritate Academică plângeri legate de acțiunile sau omisiunile personalului din învățământul superior sau al serviciilor universitare, precum și de a face sugestii cu privire la aspectele de predare și/sau sociale.

Printre altele, Codul se bazează pe principiul integrității: *membrii comunității universitare își vor realiza toate activitățile în mod etic și incoruptibil, pentru a nu compromite reputația personală, precum și prestigiul instituției de învățământ prin săvârșirea unor fapte imorale sau nedemne (art.7 alin. 1) și principiul onestității care se manifestă în raport cu corectitudinea intelectuală și presupune respectarea dreptului de autor pentru diferite categorii de lucrări cu caracter științific, psihopedagogic, didactic, precum și interzicerea fraudelor intelectuale și/sau de contrafacere (art.8 alin. 5).*

În Capitolul IV din Codul de Etică și Integritate Academică sunt prevăzute faptele care constituie abateri de la prevederile Codului și sancționarea lor (art.21-27).

Respectiv se consideră abateri de la Cod și se sancționează următoarele:

- a) fraudă sub orice formă în activitatea de predare, învățare, cercetare științifică și în celelalte activități din Universitatea de Stat din Moldova;
- b) corupția sau favorizarea acesteia (de la acte de mituire până la trafic de influență, cu recurs la bani, servicii, cadouri);
- c) distrugerea, alterarea sau falsificarea documentelor și a bazelor de date a Universității, precum și utilizarea lor în scopuri ilicite;

- d) furnizarea de informații false conducerii Universității;
- e) obstrucționarea activității de instruire și educare, de cercetare științifică, administrativă sau a oricărei funcții a Universității;
- f) orice formă de agresiune fizică, sau morală;
- g) favoritismul sub orice formă;
- h) obținerea, pretinderea sau nerefuzarea unor avantaje necuvenite;
- i) participarea la activități didactice și manifestări științifice sub influența alcoolului;
- j) îndeplinirea atribuțiilor de serviciu sub influența alcoolului;
- k) folosirea unui limbaj contrar spiritului academic;
- l) intrarea neautorizată în spațiile în care accesul este reglementat prin măsuri speciale;
- m) practicarea unor atitudini și comportamente indecente, insultătoare sau obscene;
- n) utilizarea neautorizată și provocarea de prejudicii, cu vinovăție, patrimoniului Universității;
- o) denigrarea publică a personalului sau instituției de către membrii comunității universitare;
- p) folosirea abuzivă, a calității de membru al comunității academice;
- q) organizarea și desfășurarea de activități politice în Universitate, precum și folosirea numelui Universității, a resurselor umane, financiare sau materiale ale acesteia în scopuri politice;
- r) discriminarea sub orice formă.

Art.22 (1) Este interzis și se sancționează plagiatul sub orice formă.

(2) Este interzis să se facă abuz de statutul socio-profesional/ poziția ierarhică în exploatarea rezultatelor muncii științifice ale altor profesioniști și se sancționează încălcarea dreptului la proprietate intelectuală.

Art. 23 Este interzis și se sancționează hărțuirea sexuală a angajaților Universității de Stat din Moldova, a doctoranzilor, a masteranzilor, a studenților și a candidaților.

Art. 26 (1) Încălcarea prevederilor Codului atrage după sine sancțiuni prevăzute în Codul Muncii, în Regulamentele de ordine interioară ale Universității de Stat din Moldova, de desfășurare a activității didactice și de cercetare științifică.

Art.27 Dacă una dintre faptele reglementate întrunește condițiile pentru a atrage și alte forme de răspundere, Biroul Senatului are obligația de a sesiza organele de stat competente.

Respectarea prevederilor Codului este supravegheată de către Oficiul Ombudsmanului Studențesc și Comisia de Etică și Integritate Academică a Universității de Stat din Moldova care activează în baza Regulamentului de organizare și funcționare a Comisiei de etică și integritate academică a

Universității de Stat din Moldova aprobat în cadrul ședinței Senatului USM din 07.09.2021, proces-verbal nr.2.⁶

Integritatea în cercetare, după noi, trebuie să pornească de la ANACEC (Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare). Navigând pe pagina lor de internet, reușim să găsim un document - Codul de etică profesională al ANACEC adoptat de Consiliul de conducere prin Decizia nr. 26 din 25 ianuarie 2019⁷ în care în câteva rânduri este utilizat termenul integritate referitor la:

1) angajații ANACEC; 2) membrii Consiliului de conducere ANACEC; 3) membrii Comisiei de Etică, Comisiilor de profil și Comisiilor de experți; 4) membrii Comisiilor de evaluare externă a calității în învățământul general, profesional tehnic, formare continuă și superior; 5) evaluatorii din Registrul experților evaluatori pe domenii.

La fel, găsim Codul de etică și deontologie profesională a personalului științific și științifico-didactic⁸ ce se conține în Anexa la Decizia CC al ANACEC nr. 7 din 18 decembrie 2018.

Pct. 2 din acest act normativ specifică faptul că Codul ia în considerare reglementările și standardele internaționale privind etica în cercetarea științifică și activitatea didactică, inclusiv Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, Carta Europeană a Cercetătorilor și Codul de Conduită pentru Recrutarea Cercetătorilor, Cele mai bune practici pentru asigurarea integrității științifice și prevenirea conduitei incorecte, Bunele practici în domeniul cercetării științifice.

Codul de etică precizează principiile și regulile de conduită morală și profesională obligatorii, stabilește responsabilitățile și procedurile naționale necesare pentru asigurarea conformității activităților științifice și științifico-didactice din Republica Moldova cu normele etice acceptate de către comunitatea științifică internațională.

Mai sunt unele regulamente referitoare la activitatea, de exemplu, a experților din Comisiile de experți:⁹ Regulamentul comisiilor de experți în

⁶ Regulamentul de organizare și funcționare a Comisiei de etică și integritate academică a Universității de Stat din Moldova // <https://usm.md/wp-content/uploads/Anexa-2.5.2.-Regulament-comisie-de-etica.pdf>

⁷ Codul de etică profesională al ANACEC adoptat de Consiliul de conducere prin Decizia nr. 26 din 25 ianuarie 2019// https://www.anacec.md/files/Codul_etica_ANACEC.PDF

⁸ Codul de etică și deontologie profesională a personalului științific și științifico-didactic // <http://www.cnaa.md/files/normative-acts/normative-acts-anacec-attestation/cod-etica.pdf>

⁹ Regulamentul comisiilor de experți în domeniul cercetării și inovării ale Agenției Naționale pentru Asigurarea Calității în Educație și Cercetare // <https://anacec.md/files/Regulament-Comisii-experti-01.04.2022.pdf>

domeniul cercetării și inovării ale Agenției Naționale pentru Asigurarea Calității în Educație și Cercetare aprobat prin Decizia Consiliului de Conducere al ANACEC nr. 4 din 18 decembrie 2018, modificat/completat prin Deciziile Consiliului de Conducere al ANACEC nr. 3 din 12.05.2020, nr.16 din 27.04.2021 și nr. 3 din 01.04.2022 care în pct. 8, printre altele, stabilește că experții ANACEC sunt obligați:

- a) să se conducă cu strictețe de actele normative în vigoare și să respecte etica și deontologia profesională;
- b) să declare, înainte de examinarea dosarului de evaluare, lipsa conflictelor de interese;
- c) să dea dovadă de obiectivitate, conștiinciozitate și responsabilitate la examinarea dosarelor de evaluare;
- d) să stipuleze în formular / aviz cazurile de încălcare de către titularul dosarului de evaluare a eticii omului de știință (plagiat, furt de proprietate intelectuală sau oricare altă fraudă științifică), depistate în procesul expertizei;
- e) să nu participe la vot în cazul examinării dosarelor, în care a fost conducător științific sau există un alt conflict de interese;
- h) să semneze declarația de confidențialitate și să nu divulge informațiile de serviciu.

Prevederi aproape identice se conțin și în Regulamentul comisiilor de experți în domeniul atestării ¹⁰ Anexă la decizia Consiliului de Conducere al ANACEC nr. 39 din 10 octombrie 2018.

Experții ANACEC sunt obligați:

- e) să se conducă cu strictețe de actele normative în vigoare și să respecte etica și deontologia profesională;
- f) să declare, înainte de examinarea dosarului de atestare, lipsa conflictelor de interese;
- g) să dea dovadă de obiectivitate, conștiinciozitate și responsabilitate la examinarea dosarelor de atestare;
- h) să stipuleze în formular / aviz cazurile de încălcare de către titularul dosarului de atestare a eticii omului de știință (plagiat, furt de proprietate intelectuală sau oricare altă fraudă științifică), depistate în procesul expertizei;
- i) să nu participe la vot în cazul examinării dosarelor, în care a fost conducător științific sau există un alt conflict de interese;
- l) să semneze declarația de confidențialitate;
- m) să nu divulge informațiile de serviciu.

Toate aceste obligații cumva se încadrează în conceptul de „integritate a expertului”.

¹⁰ Regulamentul comisiilor de experți în domeniul atestării //http://www.cnaa.md/files/normative-acts/normative-acts-anacec-attestation/expert-institutio n/regulament-comisii-expert-decizia39.pdf

La Universitatea de Stat din Moldova în cadrul Proiectul bilateral RO-MD „Instrumente manageriale și informaționale pentru stimularea cercetării în universități” (INFORM) a fost elaborată lucrarea Ghidul cercetătorului,¹¹ care vine în ajutorul cercetătorilor, inclusiv cu unele explicații aferente conceptului de „integritate academică.”

Deci, după cum vedem, cadrul normativ aferent „integrității academice” este unul suficient. Cum se face atunci, că vedem continuu susțineri de teze de doctorat la care înțelegem că așa-zișii autori sunt departe de tematica cercetată, cum se face că sunt echivalate gradele științifice fără a trece procedura stabilită de regulamentele în vigoare, cum se face că trec concursurile pentru ocuparea funcțiilor științifico-didactice persoane care nu le merită, pentru că nu corespund cerințelor stabilite de instituțiile de învățământ ș.a.m.d.

După noi, răspunsul este simplu: deși cadrul normativ este unul bun, problema este în aplicarea lui. Aplicarea însă este făcută de acei care au sarcina să-l respecte și nu o fac.

Cel mai grav, că acest tip de comportament este tolerat și, chiar uneori, încurajat sau răsplătit cu diverse beneficii, deși ar fi trebuit sancționat, în anumite cazuri, și penal.

¹¹ Paladi F., Jalencu M., Crețu R. ș.a. *Ghidul cercetătorului*, Chișinău, 2018. 72 p. // <https://cercetare.usm.md/wp-content/uploads/2020/05/Ghidul-Cercetatorului.pdf>

EXPERIMENTUL ÎN PROCESUL PENAL: NOȚIUNE, SARCINI ȘI VARIETĂȚI

Vitalie JITARIUC¹

Abstract: In the practice of criminal investigation there is a widespread use of experimental methods of working with evidence in criminal prosecution. The experimental method of investigation has found its final expression in the evidentiary procedure under the name of experiment in the criminal prosecution procedure, where the experience is found as the basic content of the work of the criminal prosecution bodies. At present, the role and place of experiment in the system of evidentiary procedures can be correctly perceived and determined only in cases when we demonstrate certain correct representations in relation to it, about the purposes pursued by it within the framework of criminal procedural and forensic activity. The experimental research method can serve as a forensic research method if it is used properly and within the limits of the criminal procedural and tactical-criminal framework. Experimentation in criminal proceedings is a method developed and perfected by the science of criminal procedural law and forensic science, fields of legal science that focus on the development and application of tactical procedures and procedural-criminal rules for the conduct of such criminal prosecution. At present, however, the issue of the concept, purpose and variety of experiment in criminal proceedings is controversial in the literature, which underlines the topicality of the scientific research carried out.

Keywords: evidence, proof, experiment, prosecution, evidentiary procedure, criminal case, reproduction, data, specification, investigation, criminal procedure, method, participant, specialist, verification, assessment, possibility, identification, traces.

Introducere

La examinarea unor circumstanțe ale infracțiunii cercetate, în unele situații este necesar a clarifica posibilitatea reală a anumitor fenomene, evenimente care s-au produs în condiții concrete de loc și de timp cu participarea bănuțitului, învinutului sau în prezența martorilor, victimei. Întru soluționarea unor probleme de verificare și precizare a datelor, împrejurărilor de fapt și a

¹ Doctor în drept, Decan al Facultății Drept și Administrație Publică. Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul. Email: vjitariuc@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-9361-4460.

modului în care s-a activat la fața locului, legea procesual-penală prevede experimentul în procedura de urmărire penală.

Acest procedeu important permite verificarea și precizarea datelor ce au valoare determinantă pentru cauza cercetată. Însuși denumirea acestui procedeu tactic implică practicarea, efectuarea unor încercări experimentale în cadrul cercetării infracțiunii concrete².

Experimentul (de la latinescul *experimentum*) reprezintă o schimbare artificială sistematică a condițiilor fenomenului observabil și a legăturilor acestuia cu alte fenomene. Prin intermediul experimentului fenomenul care ne interesează este detașat de multe alte fenomene, fiind cercetat în mod separat³.

În procesul penal, experimentul este definit o metodă specifică de cercetare judiciară justificată din punct de vedere științific și perfectată într-o anumită formă procesual-penală. El reprezintă un procedeu probatoriu realizat de către organul de urmărire penală pentru a răspunde la întrebarea dacă un anumit tip de circumstanțe au avut loc sau nu în realitate⁴. Acesta mai este definit ca un act de procedură, al cărui conținut este consfințit în mod expres prin lege: „verificarea sau precizarea datelor care prezintă interes, prin reproducerea acțiunilor, situației ori a altor împrejurări în care s-a petrecut o anumită faptă”. Activitatea în cauză nu presupune reproducerea faptei în ansamblu, ci doar a anumitor acțiuni, fapte sau împrejurări în care aceasta a avut loc. În caz contrar, s-ar putea ajunge la comiterea unei noi infracțiuni analogice celei avute în cercetare⁵.

Experimentul este o metodă științific justificată, având următoarele caracteristici: în primul rând, metoda experimentală a cercetării judiciare se bazează pe anumite date de ordin științific, pe prevederile anumitor domenii ale științei care, datorită anumitor transformări creative, sunt folosite de criminalistică în scopul realizării justiției. În al doilea rând, validitatea științifică a experimentului presupune că necesitatea aplicării a acestei metode de cercetare derivă din însuși esența investigațiilor judiciare ca proces de cunoaștere și nemijlocit din rolul experimentului în cadrul acestui proces. Și, în fine, validitatea științifică a experimentului se regăsește în aceea că metodele de efectuare a acestuia s-au materializat în rezultatul generalizării științifice a practicii expertizei judiciare de urmărire penală.

Or, mai putem susține că experimentul este o metodă de investigare judiciară perfectată corespunzător din punct de vedere procesual-penal. Deci, deoarece este vorba despre o cercetare judiciară la ale cărei trăsături se atribuie

² Gheorghiuță M., *Tratat de criminalistică*, F.E.-P. „Tipografia Centrală”. Chișinău, 2017, p. 663.

³ Белкин Р. С., Белкин А. Р., *Эксперимент в уголовном судопроизводстве. Методическое пособие*, Изд. НОРМА. Москва, 1997, с. 1-2.

⁴ Рыжаков А. П., *Следственные действия*, Изд. ИНФРА-М. Москва, 2001, с. 85.

⁵ Doraș S., *Criminalistica*, Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2011, p. 453.

și forma procesual-penală specifică, experimentul, ca metodă de cercetare trebuie să obțină o anumită „reflectare procesuală”. Această trăsătură a experimentului se reflectă, în special, în legalitatea lui, deoarece doar acțiunilor și metodelor efectuate conform cadrului legal li se recunoaște perfectarea juridico-procesuală⁶.

Importanța experimentului în activitatea de urmărire penală rezultă din rolul deosebit pe care acesta îl poate juca la stabilirea împrejurărilor unei cauze penale. După cum demonstrează practica judiciară, rolul experimentului în cercetarea faptelor penale se manifestă pe mai multe planuri. Înainte de toate acesta reprezintă o importantă sursă de verificare a probelor. În al doilea rând, experimentul servește la verificarea declarațiilor martorilor prin reproducerea condițiilor în care aceștia au perceput fapte ce interesează cauza. La experiment se recurge, mai ales, atunci când împrejurările cauzei impun verificarea dacă în condiții determinate perceperea vizuală sau auditivă a fost cu putință, generalmente, dar și în raport cu aptitudinile perceptivă ale martorilor. În al treilea rând, experimentul poate urmări verificarea versiunilor și obținerea, pe această cale, de noi date probante, necunoscute până atunci organului de urmărire penală⁷.

Metodologie

Teoria cunoașterii dezvăluie secvențial procesul de percepere a realității obiective – de la cunoștințele senzoriale spre gândirea rațională. Criteriul adevărului cunoștințelor acumulate se bazează pe activitatea practică de toate zilele. Cunoașterea logico-senzorială ca etape ale procesului de cunoaștere nu sunt separate și izolate, ci dimpotrivă, sunt legate și determinate reciproc, corelându-se sub aspect dialectic. Fără a diminua rolul fiecărei etape a procesului de cunoaștere, dialectica materialistă plasează practica pe prim plan, presupunând, pe bună dreptate, că cunoașterea umană, detașată de activitatea practică va fi lipsită de realitate și, în al doilea rând, va pierde simțul criteriului adevărului care ne permite să apreciem obiectivitatea propriilor cunoștințe.

Dacă vorbim de metoda practică, aceasta reprezintă un „produs material” al activității umane, o activitate socială a persoanelor. Ea subscrie, de asemenea, un spectru diversificat de intervenții științifice, aplicate în vederea clarificării și interpretării anumitor noțiuni, teorii, reprezentări. Experimentul⁸, în calitate de

⁶ Белкин Р. С., Белкин А. Р. Эксперимент в уголовном судопроизводстве. Методическое пособие. Изд. НОРМА. Москва, 1997, с. 9-10.

⁷ Doraș S., *Criminalistica*, Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2011, p. 455.

⁸ În Dicționarul explicativ al limbii române, experimentul este definit ca „*Provocare intenționată a unui fenomen în scopul studierii lui*”. A se vedea: Oprea I., Pamfil C.-G., Radu R., Zăstroiu V. Noul Dicționar universal al limbii române. Ediția a 2-a. Ed. Litera Internațional. București, 2006, p. 451

criteriu al adevărului reprezintă o formă specifică a cunoașterii. În conținutul acestuia se reflectă corelația dintre perceperea logică și rațională, deoarece experimentul se bazează pe anumite „construcții” teoretice, făcând posibilă dezvoltarea și verificarea lor. În acest context, ținând cont de specificul subiectului pus în discuție, în procesul elaborării acestui studiu ne-am folosit de mai multe metode de cercetare științifică în complexitatea lor: comparativă, logică, gramaticală, sistemică etc.

Rezultate și discuții

În procesul penal, experimentul se realizează în trei forme: 1) în calitate de acțiune de sine stătătoare (în cadrul urmăririi penale, a cercetării judecătorești sau ca măsură specială de investigații); 2) ca procedeu în procesul efectuării altei acțiuni sau a unui complex de acțiuni interconectate (de exemplu, în procesul cercetării la fața locului); 3) ca parte componentă (etapă) a unor cercetări experimentale⁹.

În Decizia de inadmisibilitate a sesizării nr. 46g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a art. 123 alin. (1) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova¹⁰, autorul excepției de neconstituționalitate susținea că, potrivit formulării textului „organul de urmărire penală este în drept să efectueze un experiment în procedura penală” de la art. 123 alin. (1) din Codul de procedură penală, experimentul poate fi efectuat doar în cadrul urmăririi penale, fapt care încalcă principiul nemijlocirii, ce are la bază cunoașterea directă de către instanță a probelor care vor fundamenta hotărârea pronunțată.

În acest sens, Curtea a menționat, în primul rând, că efectuarea experimentului la etapa examinării cauzei de către instanța de judecată poate fi impusă de anumite necesități de ordin practic, cum ar fi verificarea probelor obținute la etapa urmăririi penale, dar și la judecarea cauzei; verificarea rezultatelor experimentului care a fost desfășurat la etapa urmăririi penale cu încălcări de ordin procesual sau a cerințelor tactice; posibilitatea judecătorului sau a părților la proces de a verifica și aprecia versiunile apărute pe parcursul examinării cauzei, și altele. De altfel, solicitarea inculpatului de efectuare a experimentului la etapa examinării cauzei de către instanțele judecătorești poate fi justificată de dorința acestuia de a se apăra împotriva învinuirii formulate de partea acuzării. Acest fapt este valabil mai cu seamă atunci când, pe parcursul examinării cauzei de către instanța de judecată, apar informații noi, care pot fi verificate sub aspectul veridicității, doar prin prisma experimentului. Astfel, apariția acestor informații

⁹ Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов. Под редакцией В. А. Образцова. Изд. Юристъ. М., 2001, с. 253.

¹⁰ Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Legea Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003. Monitorul Oficial, 2003, nr.104-110. În vigoare din 12 iunie 2003.

plasează inculpatul într-o situație dezavantajoasă, iar imposibilitatea verificării lor poate avea consecințe grave pentru garantarea echității procesului său.

Deși dispozițiile concrete stabilesc că „organul de urmărire penală este în drept să efectueze un experiment în procedura de urmărire penală”, acestea nu pot fi interpretate astfel încât efectuarea experimentului să nu poată fi solicitată la etapa examinării cauzei de către instanțele judecătorești. De altfel, textul legal criticat nu instituie o interdicție expresă în această privință, ci doar reglementează posibilitatea efectuării experimentului de către organul de urmărire penală, fără a anula posibilitatea celorlalte părți de a solicita efectuarea acestei acțiuni procedurale fie la etapa urmăririi penale, fie la judecarea cauzei.

Astfel, având în vedere că solicitarea administrării probelor constituie principalul instrument de apărare al inculpatului împotriva învinuirii formulate de procuror, Curtea a reținut că inculpatul are dreptul de a solicita în fața instanței de judecată administrarea de probe noi sau verificarea probelor obținute la etapa urmăririi penale, în condițiile Codului de procedură penală¹¹.

Analiza și generalizarea practicii de urmărire penală evidențiază următoarele *sarcini ale experimentului*:

- 1) verificarea și ilustrarea probelor administrate în cauza penală;
- 2) verificarea și aprecierea versiunilor de urmărire penală;
- 3) identificarea cauzelor și condițiilor care au contribuit la comiterea infracțiunii;
- 4) obținerea de probe noi.

Experimentul, ca modalitate de verificare a probelor administrate în cauza penală, este folosit pe larg în cadrul urmăririi penale. Verificarea probelor în baza experimentului presupune stabilirea pe cale experimentală a posibilității sau imposibilității existenței unui anumit fapt, în anumite circumstanțe concrete, determinate de conținutul acestor probe.

Organul de urmărire penală poate, pe cale experimentală, să repete acțiunile descrise de făptuitor, fixându-le în procesul-verbal al acestei acțiuni de urmărire penală cu aplicarea înregistrării video. Procesul-verbal și înregistrarea video vor demonstra cu lux de amănunte toate activitățile efectuate, fiind nu doar mijloace de a rezultatelor verificării probelor, ci și o ilustrare relevantă pentru perceperea și explicarea unor circumstanțe ale cauzei.

De asemenea vom reține și faptul că scopul oricărui experiment în procesul penal ține de verificarea versiunilor de urmărire penală, deoarece ele constituie baza logică a acestuia. Or, experimentul este efectuat pentru confirmarea sau combaterea versiunilor.

¹¹ Dolea I., *Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Comentariu aplicativ*, Ediția a 2-a. Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2020, p. 405-406; Decizia Curții Constituționale nr. 39 din 8 mai 2018 „Privind inadmisibilitatea sesizării nr. 46g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a art. 123 alin. (1) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova”.

Deși experimentul în procesul penal nu poate avea ca scop înaintarea versiunilor (una dintre deosebirile acestuia de cercetarea la fața locului) deoarece efectuarea lui presupune prezența unei sau altei versiuni de care se conduce organul de urmărire penală, totuși pe durata lui, precum și în baza rezultatelor obținute, pot fi înaintate versiuni noi. Verificarea acestora poate constitui scopul unui nou experiment.

Vom cataloga și momentul că experimentul în procedura de urmărire penală nu poate fi mijloc de prevenire a infracțiunilor. Rolul preventiv al acestui procedeu probator se datorează faptului că în baza lui putem clarifica:

1) care circumstanțe au facilitat, au ușurat sau au făcut posibilă comiterea infracțiunii;

2) ce măsuri ar putea fi întreprinse pentru a împiedica sau a face imposibilă comiterea pe viitor a unor asemenea fapte.

De obicei, experimentul ne permite să concluzionăm despre posibilitatea sau imposibilitatea existenței unui anumit fapt, fenomen, circumstanță. Posibilitatea sau imposibilitatea existenței unui fapt, stabilit în baza experimentului, reprezintă o circumstanță nouă în privința căreia am avut fie o afirmație subiectivă anterioară, exprimată în declarațiile, martorului, bănuitului, învinuitului, fie o presupunere a organului de urmărire penală, care nu s-a confirmat în rezultatul efectuării experimentului.

Și, în fine, trebuie să menționăm că verificarea probelor poate fi efectuată doar prin probe. De aceea, dacă recunoaștem experimentul ca modalitate de verificare a probelor, iar rezultatele lui – criterii care ne permit să concluzionăm asupra autenticității probelor verificate, apoi vom recunoaște inevitabil că rezultatele experimentului reprezintă probe. Or, experimentul este o acțiune cognitivă. În rezultatul acestuia obținem anumite date care ne conving despre prezența unui anumit fapt sau ne descriu derularea anumitor evenimente într-un anumit mod¹².

Experimentul judiciar este menit să permită reproducerea modului în care s-a desfășurat un anumit proces: stabilirea distanței până la care martorul a putut observa, în concret, trăsăturile autorului faptei; stabilirea modului de realizare a unor urme; posibilitatea prezenței factorilor secundari ai tragerii la o anumită distanță. În alte situații, recurgerea la experimentul judiciar este extrem de utilă, uneori hotărâtoare pentru determinarea naturii morții violente a unei persoane. Cu alte cuvinte, prin astfel de experimente ne putem da seama dacă avea de-a face cu o infracțiune de omor, o sinucidere sau un accident¹³.

Deci, experimentul este un procedeu probator de sine stătător direcționat, de cele mai frecvente ori, spre verificarea probelor deja administrate în cauza

¹² Белкин Р. С., Белкин А. Р., *Эксперимент в уголовном судопроизводстве. Методическое пособие*. Изд. НОРМА. М., 1997, с. 25-32.

¹³ Alămoreanu S., *Problematica expertizelor criminalistice*, Ed. Hamangiu. București, 2013, p. 36.

penală ca rezultat al efectuării altor acțiuni de urmărire penală (audieri, percheziții, cercetarea la fața locului etc.). De asemenea, pe cale experimentală pot fi verificate și datele obținute pe căi neprocesuale, precum și presupunerile organului de urmărire penală privind anumite circumstanțe ale cauzei cercetate. În acest fel, obiectivul experimentului poate fi atât verificarea, cât și aprecierea probelor administrate în cadrul cauzei penale, cât și obținerea unor probe noi¹⁴. Or, experimentul se efectuează în scopul verificării și precizării datelor ce au importanță pentru cauza penală și care pot fi reproduse în condițiile efectuării unor experimente sau a altor activități de investigație¹⁵.

Experimentul efectuat în procedura penală poate fi clasificat reieșind din sarcinile lui. Tot odată, nu este real și posibil să venim cu o listă exhaustivă a criteriilor de clasificare a acestui procedeu probator.

În opinia noastră, reieșind din scopurile experimentului, pot fi evidențiate următoarele varietăți ale experimentului:

- 1) experimentul efectuat pentru stabilirea posibilității percepției unui anumit fapt sau fenomen;
- 2) experimentul privind verificarea posibilității săvârșirii unei anumite acțiuni;
- 3) experimentul referitor la stabilirea posibilității existenței unui anumit fenomen;
- 4) experimentul care ține stabilirea unor detalii separate a mecanismului evenimentului ce a avut loc;
- 5) experimentul care se referă la stabilirea procesului de formare a urmelor evenimentului, descoperite în procesul cercetării infracțiunii.

Experimentul efectuat pentru stabilirea posibilității percepției unui anumit fapt sau fenomen se întâlnește cel mai frecvent în practica organelor de urmărire penală. La această categorie se atribuie experimentele efectuate pentru verificarea vizibilității, audibilității etc.

Vorbind despre *experimentul privind verificarea posibilității săvârșirii unei anumite acțiuni* avem în vedere săvârșirea unei acțiuni concrete la general fie în anumite condiții, de către o anumită persoană sau la o anumită perioadă de timp.

Referindu-ne la *experimentul privind stabilirea posibilității existenței unui anumit fenomen*, se verifică însuși probabilitatea existenței și materializării acestuia.

Experimentul care ține stabilirea unor detalii separate a mecanismului evenimentului ce a avut loc este strâns legat de reconstituirea faptei, având nevoie de crearea condițiilor similare celor în care s-a comis fapta cercetată. În cadrul

¹⁴ Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов. Под редакцией В. А. Образцова. Изд. Юристъ. М., 2001, с. 255.

¹⁵ Dolea I., *Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Comentariu aplicativ*. Ediția a 2-a. Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2020, p. 405.

acestui, se vor clarifica cursul și derularea evenimentului, vom stabili dacă acesta s-a desfășurat anume în modalitatea descrisă de bănuț, învinuit etc.

Practica de urmărire penală înregistrează foarte puține cazuri de folosire a *experimentului care se referă la stabilirea procesului de formare a urmelor evenimentului, descoperite în procesul cercetării infracțiunii*. De obicei, el este efectuat atunci când apare necesitatea verificării sau stabilirii modalității de apariție a urmelor infracțiunii, descoperite în procesul efectuării altor acțiuni de urmărire penală. Această varietate a experimentului este foarte apropiată de expertiza criminalistică, din care considerent acestea sunt de frecvente ori confundate. Această se întâmplă deoarece experimentul despre care vorbim este limitat doar la stabilirea instrumentelor care au lăsat urmele, deși situația nu epuizează toate varietățile de caz în care ar putea fi aplicat procedeul probatoriu vizat. Astfel, de exemplu, la această categorie mai pot fi atribuite și cazurile de aplicare a experimentului în vederea stabilirii modalităților de apariție a anumitor schimbări pe obiecte sau dacă ele au apărut în rezultatul anumitor acțiuni¹⁶.

Întălnim și alte criterii de clasificare a experimentului în procedura penală. Astfel, experimentul poate fi *primar și repetat*. Experimentul se efectuează în mod repetat în cazurile în care, în cadrul experimentului inițial (primar) nu au fost respectate condițiile de ordin tactico-procesual al efectuării lui, fie că au apărut dubii în privința autenticității rezultatelor obținute¹⁷.

În dependență de raportul față de faptele și evenimentele verificabile, rezultatele experimentului pot fi *pozitive* sau *negative*. Cele pozitive confirmă posibilitatea existenței anumitor fapte care au constituit obiectul investigațiilor experimentale. Rezultatul negativ urmează a fi apreciat, de fiecare dată, cu un anumit grad de prudență, deoarece imposibilitatea săvârșirii anumitor acțiuni sau a derulării unor procese în anumite condiții, dacă sunt neîndoielnice, nu vorbesc despre imposibilitatea principială a existenței lor în realitate. În aceste cazuri am putea presupune că undeva nu au fost respectate pe deplin condițiile în care a avut loc fapta sau evenimentul verificat¹⁸.

Din punct de vedere al conținutului lor, împrejurările care se reproduc prin experimentul judiciar se împart în două mari grupe:

1) fapte și fenomene (acțiuni ale învinuitului, victimei sau situații de altă natură) în legătură cu care este necesar să se stabilească dacă s-au putut produce

¹⁶ Белкин Р. С., Белкин А. Р. Эксперимент в уголовном судопроизводстве. Методическое пособие. Изд. НОРМА. Москва, 1997, с. 33-36.

¹⁷ Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов. Под редакцией В. А. Образцова. Изд. Юристъ. Москва, 2001, с. 255.

¹⁸ Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов. Под редакцией В. А. Образцова. Изд. Юристъ. Москва, 2001, с. 258.

în anumite condiții, dacă o cauză dă naștere unui anumit efect sau dacă unele acțiuni se pot executa într-un anumit cadru sau timp;

2) verificarea posibilității de percepere a fenomenelor și faptelor semnalate de martori, victimă sau învinuit¹⁹.

Trăsăturile caracteristice ale experimentului în procedura de urmărire penală sunt următoarele:

1) experimentul presupune reproducerea artificială a unor fapte, împrejurări, fenomene ce s-au manifestat în timpul comiterii infracțiunii la locul real al faptei sau în alt loc similar;

2) acesta nu poate aduce atingere vieții, integrității fizice, sănătății sau demnității persoanei prezente. Este interzis experimentul care poate avea consecințe periculoase sau care ar conduce la comiterea de noi infracțiuni;

3) în funcție de natura infracțiunii și consecințele acesteia, precum și în raport cu datele ce urmează a fi clarificate sau precizate din dosar, pot fi reproduse toate circumstanțele infracțiunii, numai o parte din ele sau chiar fapte izolate dacă sunt apte să contribuie la clarificarea unor aspecte importante pentru aflarea adevărului;

4) experimentul are caracter probatoriu, deoarece prin reproducerea artificială a stărilor de fapt și circumstanțelor specifice infracțiunii, se verifică posibilitatea dacă acestea într-adevăr puteau fi efectuate în condițiile enunțate anterior. Prin această acțiune sunt confirmate sau infirmate probele îndoielnice;

5) rezultatele obținute ca și consecință a efectuării experimentului sunt asemănătoare, însă nu sunt identice cu cele ale acțiunilor din timpul comiterii infracțiunii cercetate²⁰.

Caracterul și conținutul experimental al acestui procedeu probatoriu delimitează experimentul de alte acțiuni de urmărire penală care, la prima vedere, ar avea similitudini cu el.

Astfel, se susține că experimentul în procedura de urmărire penală, privind prin prisma unor elemente, este apropiat de dispunerea și efectuarea anumitor categorii de expertize judiciare în cadrul cărora experții efectuează acțiuni experimentale. Deosebirea dintre experiment și expertiza judiciară constă în faptul că, în cazul celui dintâi, acțiunile experimentale nu cer deținerea obligatorie a cunoștințelor de specialitate, fiind accesibile pentru percepere de toți participanții la acțiunea de urmărire penală.

De asemenea, necesitatea efectuării experimentului devine iminentă cât au apărut sau pot apărea, în perspectivă, anumite dubii în privința caracterului real al anumitor fapte (evenimente, fenomene sau al săvârșirii anumitor acțiuni), posibilității materializării lor în anumite condiții, relevante pentru cercetarea

¹⁹ Alămoreanu S., *Problematika expertizelor criminalistice*, Ed. Hamangiu. București, 2013, p. 35.

²⁰ Gheorghită M., *Tratat de criminalistică*, F.E.-P. „Tipografia Centrală”. Chișinău, 2017, p. 666-667.

cauzei penale²¹. În alt registru, spre deosebire de reconstituirea faptei, experimentul constă în acțiuni ce au ca scop verificarea și precizarea unor date ce au importanță pentru cauză²².

Principala deosebire dintre expertiză și experimentul judiciar se poate observa și sub aspectul metodei folosite. În cazul expertizei vorbim despre metoda examenelor comparative realizate cu ajutorul unor mijloace științifice, pe când în cazul experimentului judiciar se folosesc operațiuni de verificare²³.

De asemenea, în literatura de specialitate se menționează și despre alte trăsături ce deosebesc experimentul în procedura penală de alte procedee probatorii, la acestea fiind catalogate următoarele:

1) în cadrul experimentului se efectuează acțiuni asemănătoare cu cele ce au avut loc la locul faptei în procesul de săvârșire a infracțiunii. Cercetări nu se efectuează, cu toate că noțiunea de „experiment” presupune activități științifice de cercetare. Pe parcursul experimentului se efectuează numai observarea și fixarea acțiunilor întreprinse și a rezultatelor obținute;

2) experimentul se efectuează în împrejurări și condiții cât mai apropiate celor în care s-a săvârșit infracțiunea. Acestea pot condiționa reconstituirea împrejurărilor, amplasarea obiectelor și persoanelor corespunzător pozițiilor avute în momentul săvârșirii infracțiunii;

3) ca și orice experiment, experimentul în procedura de urmărire penală presupune realizarea în mod repetat (de două sau mai multe ori) a faptelor supuse verificării. Condițiile în care se realizează pot fi modificate. Modificările sunt dictate de logica persoanei responsabile de acțiune sau de alternativele posibile existente în momentul săvârșirii infracțiunii (pentru a verifica posibilitatea de a auzi prin perete, persoana va rosti fraze mai încet apoi mai tare). O astfel de tactică exclude influența factorilor externi și asigură o stabilitate și autenticitate rezultatelor obținute.

Aceste trăsături ale experimentului permit diferențierea lui de alte procedee probatorii ca: cercetarea la fața locului, verificarea declarațiilor la locul infracțiunii, prezentarea spre recunoaștere etc.²⁴.

²¹ Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов. Под редакцией В. А. Образцова. Изд. Юристъ. Москва, 2001, с. 255.

²² Dolea I., *Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Comentariu aplicativ*. Ediția a 2-a. Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2020, p. 405.

²³ Alămoreanu S., *Problematika expertizelor criminalistice*, Ed. Hamangiu. București, 2013, p. 37; Ceacanică D., *Contribuții la metodică de efectuare a reconstituirii și experimentului judiciar – Importanța cunoașterii elementelor de diferențiere dintre reconstituire și experimental judiciar. În: Probleme de criminalistică și criminologie*, nr. 4/1981, p. 156.

²⁴ Osoianu T., Ostavciuc D., Odagiu Iu., Rusnac C., *Tactica acțiunilor de urmărire penală*, Ed. Cartea Militară. Chișinău, 2020, p. 238-239.

În timpul cercetării la fața locului sunt cercetate numai obiectele purtătoare de urme (informație materială), pe când în cadrul experimentului sunt cercetate atât obiectele purtătoare de urme, cât și sursele ideale de informații (declarațiile martorilor, părții vătămate, bănuțului). În procesul cercetării la fața locului ofițerul de urmărire penală este obligat să studieze și să fixeze toate cele descoperite, în starea care erau în acel moment, iar în cadrul experimentului se permite reproducerea împrejurărilor în care s-a săvârșit infracțiunea.

Experimentul în procedura de urmărire penală trebuie deosebit de verificarea declarațiilor la locul infracțiunii. Aceste procedee probatorii la prima vedere au multe părți comune – verificarea și precizarea probelor, obținerea de probe noi. Însă verificarea la locul infracțiunii nu presupune efectuarea acțiunilor experimentale, condițiile în care se realizează nu pot fi modificate și nu pot varia. Esența verificării declarațiilor la locul infracțiunii constă în verificarea declarațiilor depuse anterior, referitoare la căile de acces și părăsire a locului faptei, circumstanțele și obiectele existente în momentul săvârșirii infracțiunii, prin compararea lor cu cele existente nemijlocit la locul infracțiunii²⁵.

Datele obținute în urma experimentului pot să afirme sau să infirme posibilitatea existenței unui anumit fenomen. În funcție de circumstanțele cauzei, procurorul sau ofițerul de urmărire penală constată necesitatea participării învinuitului, bănuțului, martorului cu scopul fie al verificării datelor declarate de aceste persoane, fie cu alte scopuri. În funcție de natura experimentului, organul de urmărire penală poate atrage un specialist. Consultațiile specialistului nu vor avea o importanță probantă separată și vor fi incluse în procesul-verbal al acțiunii procesuale respective²⁶.

Vorbind despre experimentul efectuat în procedura de urmărire penală nu putem trece cu vederea experimentul aplicat de organele operativ-investigative în lupta cu infracționalitatea. Or, esența experimentului operativ constă în „supravegherea activă a comportamentului unei persoane, în condiții controlate sau în efectuarea anumitor acțiuni experimentale, care nu sunt legate nemijlocit de comportamentul persoanei, pentru obținerea informațiilor operative prin care pot fi verificate și precizate datele referitoare la posibila pregătire sau comitere a infracțiunii.

Autenticitatea rezultatelor experimentului, ca măsură specială de investigații, poate fi garantată în cazul efectuării acestuia în condiții apropiate realității și în lipsa acțiunilor de provocare la comiterea infracțiunii. Datele obținute în rezultatul experimentului operativ pot contribui la: a) verificarea versiunilor înaintate de ofițerii de investigații; b) verificarea și precizarea datelor referitoare la implicarea unei persoane concrete în comiterea infracțiunilor; c) reținerea în flagrant a persoanei care a comis infracțiunea; d) pregătirea și

²⁵ *Ibidem*, p. 239.

²⁶ Dolea I., Roman D., Sedlețchi Iu., Vizdoagă T. ș.a., *Drept procesual penal*, Ed. Cartier Juridic. București, 2005, p. 314.

efectuarea acțiunilor de urmărire penală; e) stabilirea cauzelor și condițiilor comiterii infracțiunii²⁷.

Concluzii

Din prevederile normei procesual-penale care reglementează efectuarea experimentului în procesul penal rezultă, în primul rând, faptul că legiuitorul percepe acest procedeu probatoriu ca fiind „efectuarea unor acțiuni experimentale”. Ele urmează a fi efectuate în condiții special create în acest sens, care reproduc circumstanțele faptei cercetate. Or, considerăm că termenul „reproducere”, folosit în textul art. 123 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova pentru a caracteriza condițiile experimentului în procedura de urmărire penală are importanță convențională, reflectând cerința asigurării corespunderii condițiilor și conținutului experimentului față de condițiile și conținutului activității cercetate. Indicarea legiuitorului la acțiunile experimentale în calitate de conținut al acestui procedeu probator ne permite să concluzionăm că „reproducerea”, prin sine însuși, nu epuizează conținutul experimentului în procedura de urmărire penală, fiind doar un mijloc și procedeu de efectuare a acestuia.

De asemenea, propunem completarea art. 123 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova cu alin. (1¹) în următoarea redacție: *„În procesul efectuării experimentului se verifică și se precizează posibilitatea perceperii anumitor fapte, a săvârșirii anumitor acțiuni, a producerii unui eveniment și mecanismul de formare a urmelor”* și cu alin. (4) cu următorul text: *„Organul de urmărire penală poate interzice persoanelor care se află ori care vin la locul unde se efectuează experimentul să comunice între ele sau cu alte persoane”*.

²⁷ Jitariuc V. *Urmărirea penală în cazurile privind traficul de ființe umane*. Teză de doctorat în drept. Chișinău, 2021, p. 111-112; Оперативно-розыскная деятельность. Учебник. Под редакцией К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, А. Ю. Шумилова. Изд. ИНФРА-М. Москва, 2001, с. 400.

INFRAȚIUNEA DE DETERMINARE SAU ÎNLESNIRE LA SINUCIDERE ART. 150 CP RM – COMISĂ DE CĂTRE SAU ASUPRA PERSOANELOR CARE EXECUTĂ O PEDEAPSĂ PRIVATIVĂ DE LIBERTATE

Vitalie JITARIUC¹, Oleg APĂRECE²

Abstract: The purpose of this article is the legal and criminal analysis of the offense of inciting or facilitating suicide as regulated by Article 150 of the Criminal Code of the Republic of Moldova. This offense is committed by or against individuals serving a deprivation of liberty sentence. Within the study, we have also examined statistical information presented in the annual reports of the National Penitentiary Institution of the Republic of Moldova for the period from 2017 to 2022, particularly focusing on crimes committed by detainees and cases of suicide or attempted suicide. The article also includes the viewpoints of various legal scholars and aspects of comparative criminal law.

Keywords: Incitement to suicide; facilitating suicide; suicide of convicts; incitement to suicide of convicts.

Infrațiunea de determinare sau înlesnire la sinucidere prevăzută de art. 150 CP RM, face parte din grupul de infracțiuni care au scopul de a protejează obiectul juridic general: viața și sănătatea persoanei.

Conform Convenția Europeană a Drepturilor Omului art. 2 alin. (1) „dreptul la viață al oricărei persoane este protejat prin lege. Moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenționat, decât în executarea unei sentințe capitale pronunțate de un tribunal când infracțiunea este sancționată cu această pedeapsă prin lege.”³.

¹ Dr. Decan Facultatea Drept și Administrație Publică, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul.

² Avocat, doctorand. Școala Doctorală în Drept, Științe Politice și Administrative a Consorțiului instituțiilor de învățământ Academia de Studii Economice din Moldova și Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”.

³ Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf [Accesat pe 10.10.2023].

Prin Protocolul nr.6 a Convenția Europeană a Drepturilor Omului, pedeapsa cu moartea a fost abolită, art. (1) „Pedeapsa cu moartea este abolită. Nimeni nu poate fi condamnat la o asemenea pedeapsă și nici executat”⁴.

Dreptul la viață este garantat inclusiv de Constituția RM, la art. 24 alin. (1) este prevăzut expres că „Statul garantează fiecărui om dreptul la viață și la integritate fizică și psihică”⁵.

Apărarea dreptul la viață este obligația pozitivă a statului și se extinde asupra tuturor categoriilor de persoane, în mod prioritar asupra persoanelor aflate în custodia statului.

Prin realizarea studiului ne propunem să analizăm posibilitatea comiterii infracțiunii de determinare sau înlesnire la sinucidere art. 150 CP RM., de către sau asupra unei persoane care execută o pedeapsă privativă de libertate.

Prin persoane care execute o pedeapsă privativă de libertate se are în vedere toate persoanele aflate în custodia statului. (reținute; arestate; condamnate la închisoare sau detenție pe viață)

Autorul român Ristea I. menționează că subiectul activ nemijlocit (autor) al infracțiunii de determinare sau înlesnire a sinuciderii poate fi orice persoană fizică responsabilă⁶, de aceeași părere este și savantul Cioclei V. care menționează că subiectul activ al infracțiunii nu este circumstanțiat, orice persoană poate comite o astfel de faptă⁷.

Suntem de acord cu opinia autorilor, deoarece legiuitorul nu a prevăzut în descrierea faptei infracționale, condiții speciale pentru subiectul infracțiunii de determinare sau înlesnire la sinucidere prevăzută la art. 150 CP RM, din aceste considerente săvârșirea infracțiunii de determinare sau înlesnire la sinucidere poate fi comisă, inclusiv de către o persoană ce execută o pedeapsă privativă de libertate.

Totodată este necesar să analizăm posibilitatea calificării faptei infracționale în baza art. 150 CP RM Determinarea sau înlesnirea sinuciderii, în cazul în care victima este o persoana ce execută o pedeapsă privativă de libertate.

Subiectul pasiv al infracțiunii este persoana vătămată penal, cea care suferă sau asupra căreia se răsfrânge nemijlocit urmarea materială ori starea de pericol creată prin săvârșirea infracțiunii⁸.

⁴ Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf [Accesat pe 10.10.2023].

⁵ Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr. 1.

⁶ Ristea I., *Drept Penal. Partea Specială*. Volumul I. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Universul Juridic, București, 2020, p. 47.

⁷ Cioclei V., *Drept Penal. Partea Specială*. Infracțiuni contra persoanei. Cu referire la Noul Cod penal (Legea nr.286/2009) Editura C.H.Beck, București, 2009, p. 107

⁸ Dincu A., *Drept Penal. Partea Generală*. Volumul I, Tipografia Universității din București, 1975, p. 117

Analizând prevederile art. 150 CP RM, constatăm că calitatea victimei este condiționată doar în cazul variantelor agravante, mai exact: victima să fie o persoană minoră - art. 150 alin. (2) lit. a); victima să se afle într-o dependență materială sau altă dependență față de făptuitor -art. 150 alin. (2) lit. b); victima să aibă vârsta mai mică de 14 ani- art. 150 alin. (3) lit. a);

Nu există condiții speciale de loc sau de timp privind săvârșirea infracțiunii⁹ de determinare sau înlesnire la sinucidere, din care considerente comiterea infracțiunii prevăzută de art. 150 CP RM cu același titlu, poate fi comisă atât de către o persoană ce execută o pedeapsă privativă de libertate cât și asupra unei astfel de persoanei.

Instituția Națională a Penitenciarelor din Republica Moldova, anual întocmește raportul de bilanț al activității sistemului administrației penitenciare.

Pentru studiul, vom folosi perioada de referință 2017-2020 unde vom analiza informațiile privind numărul deținuților care au decedat prin sinucidere sau au încercat să se sinucidă în penitenciar. Totodată urmează să analizăm dacă a fost sau nu comisă infracțiunea de determinare sau înlesnire la sinucidere art. 150 CP de către deținuți și/sau asupra acestora.

Tabel nr. 1¹⁰ Mortalitatea deținuților prin suicid 2017-2022

	2017	2018	2019	2020	2021	2023
Decesul deținuților prin suicid	3	6	9	7	6	4
Numărul total de decese.	42	29	36	56	41	23

Raportând numărul de decese ca urmare a sinuciderii, la numărul total de decese înregistrat în penitenciare, putem menționa că procentual constituie de la 7,1% la 25%. Totodată pe lângă cazurile de suicid în forma consumată, au fost înregistrate și cazuri de tentativă de suicid.

Conform rapoartelor de bilanț ale Instituției Naționale a Penitenciarelor din Republica Moldova, în anul 2017 s-au înregistrat 13 tentative de suicid, iar în anul 2018 numărul a crescut la 15¹¹. În anul 2019 cazurile de tentativă de suicid au fost în număr de 14¹², 18 cazuri au fost înregistrate în anul 2020, iar în anul

⁹ Nistoreanu G. Molnar I., Boroi A., s.a., *Drept Penal. Partea Specială cu propunerile cuprinse în Proiectul de Lege pentru modificarea și completarea Codului penal și a Codului de procedură penală*. Editura Continent XXI, București, 1995, p. 117

¹⁰ Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2022. Disponibil: https://drive.google.com/file/d/1lwPQj2QaMNceE2_xb4LNq1H8qf9CbKH8/view [Accesat pe 10.09.2023].

¹¹ Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2018. Disponibil: https://drive.google.com/file/d/1cgzU_st3dOcl1ZlvDXFITNQ0iBx0qj5H/view [Accesat pe 10.10.2023].

¹² Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2019. Disponibil:

2021 numărul de cazuri de tentativă la suicid a crescut la 31¹³, ulterior în anul 2022 numărul a scăzut la 24 de cazuri¹⁴.

Din totalitatea cazurilor înregistrate de Instituția Națională a Penitenciarelor, privind tentativa la suicid și suicid, este important să determinăm câte din acestea au fost comise ca urmare a determinării sau înlesnirii la sinucidere.

Analizând rapoartele de bilanț al activității sistemului administrației penitenciare în perioada 2017-2020, am constatat că în instituțiile penitenciare, infracțiunea de determinare sau înlesnire la sinucidere art. 150 CP nu a fost comisă de nici un deținut și nici asupra unui deținut.

Reieșind din informațiile prezentate anterior, rezultă că toate cazurile de suicid sau tentativă de suicid comise în instituțiile de detenție, au reprezentat voința făptuitorilor și nu au întrunit elementele constitutive ale infracțiunii de determinare sau înlesnire la sinucidere art. 150 CP RM.

Instituția Națională a Penitenciarelor menționează că cauzele recurgerii la suicid sunt în mare parte determinate de dificultățile de acomodare la condițiile, regimul de detenție, ca act impulsiv-răzbunător, pierderea controlului asupra situațiilor (diminuându-se din independența personală în luarea unor decizii, necesitatea supunerii la regulile instituției), pierderea speranței în înfăptuirea unei „dreptăți”, consumul de alcool/substanțe toxice, un act determinat de starea psihică precară (cu diagnoză psihiatrică)¹⁵.

În instituțiile penitenciare, trimestrial se întocmește lista persoanelor cu grad sporit de risc, inclusiv a celor predispuse spre acțiuni de automutilare și suicid/tentativă de suicid. Prin urmare, persoanele identificate sunt incluse în diverse activități profilactice, individuale și de grup¹⁶.

<https://drive.google.com/file/d/1VwhMq9G4iILqyrXcYLQHyKBa0YLKxZZO/view>
[Accesat pe 10.10.2023].

¹³ Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021.
Disponibil:

https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view
[Accesat pe 10.10.2023].

¹⁴ Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2020.
Disponibil:

<https://drive.google.com/file/d/1zuBbV3TEARTkZPHBsU9zVgE2aTlrk3er/view>
[Accesat pe 10.10.2023].

¹⁵ Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021.
Disponibil:

https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view
[Accesat pe 10.10.2023].

¹⁶ Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2019.
Disponibil:

<https://drive.google.com/file/d/1VwhMq9G4iILqyrXcYLQHyKBa0YLKxZZO/view>
[Accesat pe 10.10.2023].

În penitenciar sunt plasate, persoanele condamnate la pedeapsa cu închisoarea sau la pedeapsa detenție pe viață. Unul din scopurile pedepsei penale este de a reeduca condamnatul, ca în viitor acesta să nu mai comită noi infracțiuni. Cu toate acestea, există situații când scopul pedepsei penale nu se realizează, iar condamnați comit noi infracțiuni inclusiv în timpul executării pedepsei.

Reieșind din specificul infracțiunii de determinare sau înlesnire la sinucidere art. 150 CP RM, aceasta poate fi comisă inclusiv în instituția penitenciară, de către deținuți cât și asupra deținuților, respectiv persoanele care execută o pedeapsă privativă de libertate pot avea calitatea de subiect activ a infracțiunii de determinare sau înlesnire la sinucidere cât și calitatea de subiect pasiv (victimă).

Există următoarele modalități de comitere a infracțiunii de determinarea sau înlesnirea la sinucidere de către un deținut sau asupra unui deținut:

- făptuitorul execută o pedeapsă privativă de libertate iar victima este o altă persoană ce execută o pedeapsă privativă de libertate;
- făptuitorul execută o pedeapsă privativă de libertate iar victima este o persoană aflată în libertate;
- făptuitorul este o persoană aflată în libertate iar victima este o persoană ce execută o pedeapsă privativă de libertate;

Pedeapsa penală este un mijloc de corectare și reeducare a condamnatului¹⁷ Pedeapsa exercită o înrâurire pozitivă asupra infractorului, făcându-l să-și dea seama de exigențele sociale. Prin obligarea de a suporta și executa o pedeapsă, la infractor se trezește conștiința că a ajuns în situația de condamnat datorită faptului că n-a respectat normele de conduită social, că pentru a evita o atare situație, pe viitor, trebuie să le respecte¹⁸.

Săvârșirea infracțiunii în anumite condiții poate face ca acesta să releve un pericol social mai ridicat decât cel reprezentat de infracțiunea respectivă în mod obișnuit. Legiuitorul a prevăzut expres și limitativ cazurile în care anumite infracțiuni prezintă un pericol social abstract mai ridicat decât cel mediu și cele în care anumiți infractori prezintă o pericolozitate sporită, ceea ce înseamnă că trebuie prevăzut un tratament sancționator mai sever¹⁹.

Legiuitorul național a delimitat gravitatea unei și aceleiași infracțiuni comise în anumite circumstanțe prin două modalități:

- a stabilit în Partea Specială a CP în descrierea faptei infracționale în mod expres variantele agravate

¹⁷ Codul penal al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 128-129.

¹⁸ Oancea I., *Drept Penal. Partea Generală*, Editura Didactică și Pedagogică. București, 1971, p. 319.

¹⁹ Hotca M. A., *Drept Penal. Partea Generală*, Editura C.H.Beck București, 2007, p. 14.

- conform prevederilor art. 77 CP a prevăzut circumstanțe agravante generale.

Dacă circumstanțele menționate la art. 77 alin. (1) sunt prevăzute la articolele corespunzătoare din Partea specială a CP în calitate de semne ale acestor componente de infracțiuni, ele nu pot fi concomitent considerate drept circumstanțe agravante²⁰.

Analizând infracțiunea de determinare sau înlesnire la sinucidere art. 150 CP RM, am constatat că legiuitorul nu consideră că comiterea infracțiunii de către o persoană sau asupra unei persoane ce execută o pedeapsă privativă de libertate, reprezintă un pericol social mai ridicat decât comiterea infracțiunii în varianta tip. Mai mult ca atât comiterea infracțiunii de către o persoană care execută o pedeapsă privativă de libertate sau asupra unei astfel de persoane, nu este considerată de legiuitor nici drept circumstanță agravantă generală art. 77 CP.

Analizând legislația penală a statelor membre ale Uniunii Europene²¹ am constatat că doar, în Codul Penal al Regatului Danemarcei este considerată drept circumstanță agravantă generală situația în care „fapta a fost săvârșită de o persoană care execută o pedeapsă privativă de libertate sau o altă sancțiune de aceeași natură” art. 81 alin. 12)²².

Legiuitorul Regatului Danemarcei prin norma penală citată anterior consideră, că fapta săvârșită de o persoană care execută pedeapsa privativă de libertate sau o altă sancțiune de aceeași natură, este mai periculoasă din punct de vedere social, comparativ cu fapta comisă de o persoană aflată în libertate, respectiv și pedeapsa aplicată trebuie să fie mai aspră.

Spre deosebire de Legiuitorul Regatului Danemarcei, legiuitorul național nu consideră că fapta penală săvârșită de o persoană care execută pedeapsa privativă de libertate sau o altă sancțiune de aceeași natură, reprezintă o circumstanță agravantă generală.

Mai mult ca atât, la moment nu am găsit în legea penală a vreunui stat, unde săvârșirea infracțiunii de determinare sau înlesnire la sinucidere de o persoană care execută pedeapsa privativă de libertate sau o altă sancțiune de aceeași natură, să constituie o variantă agravantă a infracțiunii.

Pentru a respecta scopul legii și pedepsei penale, inclusiv respectarea raportul de proporționalitate dintre gravitatea faptei comise și mărimea pedepsei penale este oportun ca în reglementarea infracțiunii de determinare sau înlesnire la sinucidere prevăzută la art. 150 să existe o diferență în ceea ce privește mărimea pedepsei în cazul comiterii infracțiunii tip comparativ cu mărimea

²⁰ Codul penal al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 128-129.

²¹ Codurile penale ale statelor membre ale Uniunii Europene. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-UE-RO.html> [Accesat pe 10.10.2023].

²² Codul penal al Regatului Danemarcei. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Danemarca-RO.html> [Accesat pe 10.10.2023].

pedepsei în cazul comiterii infracțiunii de determinare sau înlesnire la sinucidere de către o persoană sau asupra unei persoane, condamnate la o pedeapsă privativă de libertate.

Concluzii

Comiterea infracțiunii de determinare sau înlesnire la sinucidere prevăzută la art. 150 CP RM nu necesită întrunirea anumitor condiții speciale de loc sau de timp, din aceste considerente infracțiunea, poate fi comisă inclusiv de persoanele care execută o pedeapsă privativă de libertate și care poate avea atât calitate de subiect activ al infracțiunii cât și calitate de subiect pasiv (victimă)

Gradul de pericol social este mult mai sporit în cazul comiterii infracțiunii de determinare sau înlesnire la sinucidere prevăzută la art. 150 CP RM, de către o persoană sau asupra unei persoane, condamnate la o pedeapsă privativă de libertate, comparativ cu comiterea infracțiunii în varianta tip prevăzută de art. 150 CP RM cu același titlu, iar șansele în materializarea scopului infracțional sunt mult mai mari.

Persoanele condamnate la privarea de libertate, se pot confrunta cu dificultăți de acomodare la condițiile, regimul de detenție, fapt ce poate „ușura munca” făptuitorului în comiterea infracțiunii de determinare sau înlesnire la sinucidere art. 150 CP RM.

Cu scopul de a preveni și combate eficient infracțiunea de determinare la sinucidere apreciem drept oportună completarea prevederilor art. 150 CP cu următoarele circumstanțe agravante: alin. (2) art. 150 CP RM urmează a fi completat cu lit. d) în următoarea redacție: „de o persoană sau asupra unei persoane care execută pedeapsa privativă de libertate sau o altă sancțiune de aceeași natură”.

AGRESIVITATEA ȘI VIOLENȚA ÎN SPORT

Oleg TELEVCA¹

Abstract: In this article, we will refer to one of today's „fashionable” topics due to the existence and even growth of the phenomenon called „aggression in sports”. Sport, like other areas of social life, is marked by this phenomenon. More than once I have heard of athletes being used as mercenaries in wars, settling accounts between criminal groups, filling their ranks with well-trained youths in gyms, even with performances in the fields in which they are trained. Sport is also marked by various types of violence, not only referring to the types of sports accompanied by violence, but also to the violence applied in relation to adult and sometimes, minors: harassment, including sexual, homophobia, discrimination etc. Some authors even talk about sport itself as a form of violence. Others - about a culture of violence in sports. The material has an interdisciplinary character, given that it represents an analysis of different sources from the fields of sociology, psychology and law. The methods used are mainly analysis and synthesis.

Keywords: aggression, sports, violence.

Introducere

În acest articol, ne vom referi la una din temele astăzi „la modă” datorită existenței și chiar creșterii fenomenului numit „agresivitate în sport”. Sportul, ca și alte domenii ale vieții sociale este marcat de acest fenomen. Nu o dată am auzit despre sportivii utilizați ca mercenari în războaie, reglări de conturi dintre grupările criminale, care își completează rândurile cu tineri bine antrenați în sălile de sport, chiar și cu performanțe în domeniile în care sunt instruiți. Mai mult, sportul este marcat și de diverse tipuri de violență, nu doar care se referă la tipurile de sport de contact, însoțite de violență, dar și la violența aplicată în raport cu sportivii adulți, și uneori, minori: hărțuire, inclusiv, sexuală, homofobie, discriminare ș.a. Unii autori chiar vorbesc despre însăși sport ca o formă de violență. Alții - despre o cultură a violenței în sport.

Materialul comportă un caracter interdisciplinar, dat fiindcă reprezintă o analiză a diferitor surse din domeniul sociologiei, psihologiei, dreptului. Metodele utilizate, preponderent sunt analiza și sinteza.

¹ oleg.televca@usm.md, ORCID 0000-0001-8410-7806, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova.

Rezultate și discuții

D. Furtună în lucrarea sa *Homo Aggressivus* menționează că: „Agresivitatea este una dintre cele mai obișnuite trăsături umane, cu un impact incalculabil asupra istoriei noastre. Ea a provocat căderea unor imperii și ascensiunea altora, a generat genocide și crime și a curmat nenumărate vieți omenești. Agresivitatea nu este o închipuire teoretică, ci o realitate a vieții noastre, a tuturor fără excepție”².

Agresivitatea este caracteristică omului contemporan indiferent de starea socială, studii, nivel de cultură sau inteligență. Zilnic auzim despre certuri, crime, altercații, războaie etc. Agresivitatea din media, limbajul obscen din unele emisiuni sau articole de scandal, filme din care nu lipsesc scene sângeroase sau agresiuni sexuale-toate acestea fac parte din oferta zilnică pe care noi, consumatorii de violență, o înghițim cu sau fără plăcere.

Intenția de a răni pe celălalt implică o consecință negativă pe care o suportă victima comportamentului agresiv chiar dacă acesta nu-și atinge finalitatea. Agresivitatea nu presupune în mod obligatoriu durere fizică, chiar dacă provoacă suferință. Agresivitatea se manifestă atunci când consecințele ce rezultă de pe urma unui comportament agresiv sunt percepute de către victimă ca fiind „adversive”. Ținând cont de acest lucru, sunt agresive nu doar atacurile fizice directe ci toate comportamentele care produc dezonoarea victimei, jena acesteia, imposibilitatea de a-și atinge scopurile.

Deseori, agresivitatea și violența sunt considerate sinonime, dat fiind că în unele surse ele par a defini aproximativ aceleași lucruri.

Există mai multe definiții ale agresivității. Baron A. și Richardson D. consideră că termenul de agresivitate se referă la toate formele de comportament ce urmăresc producerea suferinței unui alt organism viu, în condițiile în care acesta nu-și dorește un astfel de tratament³.

După Bădescu D., Dungaci D., Baltasiu R.⁴ *agresiunea reprezintă actul limitării „drepturilor celuilalt”, „limitarea posesiunilor celuilalt” prin amenințare sau prin folosirea forței.*

Ce este violența? „Violența definește utilizarea forței și a constrângerii de către un individ, grup sau clasă socială în scopul impunerii voinței asupra altora”⁵.

² Furtună D., *Homo Aggressivus*, Chișinău: S.n., 2018, p. 9.

³ Baron A. A., Richardson D.R., *Human Aggression*, New York, Londra: Plenum Press, ediția a II-a, 1994, p. 7.

⁴ Bădescu I., Dungaci D., Baltasiu R., *Istoria sociologiei. Teorii contemporane*. București, Eminescu, 1996, 703 p. 519.

⁵ Zamfir C., Vlăsceanu L., *Dicționar de sociologie*. București: Babel, 1993, p. 20 // <https://vignette4.wikia.nocookie.net/nccmn/images/1/1c/Dictionar-de-Sociologie-Catalin-Zamfir-Lazar-Vlasceanu.pdf/revision/latest?cb=20150813042511&path-prefix=ro>

Definiția comună a violenței se aseamănă cu definiția psihologică a agresivității atunci când vorbim despre un comportament interpersonal al cărui intenție este de a produce un prejudiciu. Cele două definiții se diferențiază totuși când se referă la alte caracteristici ale noțiunilor în cauză. Fie că se manifestă persuasiv, fie că este defensivă, agresivitatea se poate adapta devenind indispensabilă supraviețuirii individului sau speciei, dar nu putem spune același lucru despre violență. Nimic nu poate justifica un act de violență. Toate comportamentele violente sunt și agresive, dar nu toate manifestările agresive sunt și acte violente⁶. De exemplu, conduita boxerului cu cât este mai agresivă, cu atât este mai performantă.

Este clar că nu există un consens universal al definiției violenței. Definițiile date acestui cuvânt ne arată care sunt valorile pe care societatea le cultivă și le protejează la un moment dat în timp, și pot îmbrăca conotații filosofice, juridice, sociologice, medicale și criminologice.

Violența descrie comportamente care nu sunt acceptabile în societate, care sunt dezaprobatate și sancționate prin norme care stabilesc nu atât regulile generale de conduită pentru individ în societate, cât pragul dincolo de care societatea trebuie să intervină pentru a menține ordinea și pentru a-și apăra valorile precum dreptul la liniște, familia, respectul față de semenii ș.a. Violența umană, purtând cu sine latura negativă și potențialul oamenilor de vătămare, apare în toate mediile sociale, deseori are conotații criminale și are capacitatea de a se extinde. Violența interpersonală care cuprinde manifestările violente dintre indivizi se poate manifesta sub formă fizică, economică, psihologică, verbală sau sexuală⁷.

Astfel, agresivitatea și violența în afara trăsăturilor comune, au și unele trăsături specifice. Agresivitatea are o arie de cuprindere mai amplă decât violența deoarece agresivitatea poate lua și forme nonviolente, nu orice comportament agresiv este și antisocial, nu orice comportament violent este automat și agresiv.

Trebuie menționat că nu există o definiție clară a violenței în sport. Există o serie de sensuri date violenței care vin să evidențieze unele manifestări deviante și agresive de pe teren sau arenele sportive. Trebuie ținut cont și de faptul că sportul tinde spre performanță, iar performanța este atinsă prin dezvoltarea unor mecanisme de agresivitate îndreptate spre reușită. Aceste strategii pot fi uneori foarte dure și pot contamina și spectatori.

Cercetătorii din domeniul psihologiei sportului consideră că acțiunile din sport pot fi descrise ca acțiuni agresive și violente, iar lupta este deseori necruțătoare, în special în sporturile de contact (box, lupte, rugby etc)⁸. Chiar și

⁶ Pahlvan F., *Comportamentul agresiv*. Iași: Institutul European, 2011. 259 p. 14-15

⁷ Mihaiu S., *Criminalitatea violentă. Semnificații și implicații sociale*, București: Pro Universitaria, 2021. 231 p. 33

⁸ Furtună D., *op. cit.*, p. 207.

cele mai frumoase tipuri de sport cum ar fi, de exemplu, patinajul artistic, atletica ușoară au în spate multe acte de suferință umană morală și fizică.

De exemplu, una dintre teoriile referitoare la originea apariției fotbalului consideră că primii jucători, la începutul secolului al XIV-lea, ar fi fost niște ucigași care se distrau lovind cu piciorul capetele desprinse de trup ale victimelor lor. Astfel spus, violența ar fi unul dintre părinții fondatori ai fotbalului⁹.

Popoveniuc B. este de părerea că definițiile valabile în general pentru violența în societate, sunt inaplicabile în cadrul acestui cadru social particular care îl reprezintă sportul organizat. „Dacă definim violența ca folosirea nesancționată sau nelegitimă a forței fizice într-un mod vătămător sau distructiv, pe care eu o consider o definiție rezonabilă, atunci sporturile ne confruntă cu un paradox: meciurile de box și un număr de alte manifestări sportive implică o cantitate considerabilă de forță fizică ce este orientată către vătămarea interpersonală dar, cu toate acestea, nesancționată.” La fel, nu trebuie să uităm că sportul este singura formă de activitate în care violența este permisă „în mod civilizat” în lumea contemporană¹⁰.

Istoria cunoaște multe cazuri în care sportivii admit comportament violent și agresează în contexte total diferite.

Violența poate fi aplicată de sportivi sau în participație cu ei față de concurenți din motive personale sau cu scopul de a influența rezultatele competițiilor, sau pentru a-și manifesta propriile emoții. Violența se poate aplica până la competițiile propriu-zise, în timpul lor sau după.

În 1994 a fost fixat un caz în Lillehammer (Norvegia). În competițiile de patinaj artistic pretendent la medalia de aur erau considerate americancele Nancy Kerrigan și Tonya Harding. La 6 ianuarie 1994 pe una din străzile or. Detroit Nancy Kerrigan a primit o lovitură cu un par metalic peste picioare. Organul de urmărire penală a presupus că atacul a fost organizat de Tonya Harding și fostul ei soț Jeffrey Gillooly. În rezultatul urmăririi penale, în iunie 1994, Jeffrey Gillooly a fost condamnat la 2 ani de închisoare și amendă de 100 mii dolari, iar Tonya Harding a achitat amenda de 160 mii dolari și a fost descalificată pe viață de Federația americană de patinaj artistic.

Sportivii, deseori, sunt supuși violenței, în timpul competițiilor sportive, atunci când concurenții intenționat își provoacă prejudicii pentru ai exclude din competiții.

Este cunoscut cazul celebrului fotbalist uruguayean Luis Suarez care în cadrul Campionatului Mondial de Fotbal din Brazilia din 2014 l-a mușcat de umăr pe Giorgio Chiellini, apărătorul selecționatei italiene. Ulterior, s-a descoperit că Suarez a mușcat de cel puțin 8 ori în cariera sa fotbalistică. Un incident similar a

⁹ Gavriluță C., Gavriluță N., *Sociologia sportului. Teorii, metode, aplicații*, Iași: Polirom, 2010, p. 125.

¹⁰ https://www.researchgate.net/publication/274381941_Sportul_ca_violenta_institutionalizata.

avut loc cu Mike Tyson, care în 1997 în timpul unui meci din Las Vegas a mușcat urechea oponentului său Evander Holyfield¹¹.

Uneori agresivitatea cultivată sportivilor poate ieși în afara limitelor competițiilor sportive.

Violența poate fi aplicată și după competiții din invidie sau pentru a se răzbuna. Este relevant, în acest context, cazul petrecut în 2002 în Bișkek când a fost omorât campionul lumii la kickboxing Ali Porsukov. Sportivul era foarte popular în Kirghizstan, făcând parte și din clubul cunoscut la nivel mondial „Hermes-profi”. La 11 ani de la momentul comiterii faptei, organul de urmărire penală nu a reușit să sancționeze pe nimeni, iar versiunea considerată cea mai verosimilă, este că omorul a fost săvârșit de foștii parteneri din sport din invidie pentru rezultatele obținute.

Nu în ultimul rând trebuie să pomenim și despre agresivitatea suporterilor. Un exemplu ilustrativ de agresivitate cauzată de frustrare ni l-au oferit suporterii selecționatei României în meciul cu Bulgaria care, în prima pauză au aruncat mai multe fumigene către suporterii bulgari: *„Incidentul a izbucnit spre finalul primei reprize, când în sectorul ocupat de cei 300 de suporterii români, dinamoviștii și suporterii „Farului” Constanța erau cât pe ce să se ia la bătaie. Lucrurile nu s-au oprit aici, cu puțin timp înainte de a se fluiera pauza meciului, fanii României aprinzând mai multe fumigene care au fost aruncate către peluza în care se aflau suporterii bulgari. În tot acest conflict, jandarmii au intervenit în forță, suporterii români fiind loviți cu bastoane în timp ce pe fundal se auzeau strigătele rasiste ale bulgarilor: „țigani, țigani”¹².*

Referitor la Republica Moldova, în ultima perioadă iese în evidență rivalitatea între suporterii echipelor de fotbal FC „Zimbru” Chișinău și „Milsami” Orhei, care a degenerat nu o singură dată în dezordini, acte de huliganism, ca urmare fiind întocmite mai multe procese verbale contravenționale, altele persoanele au fost reținute.

În perioada de după proclamarea independenței Republicii Moldova sunt cunoscute câteva cazuri care au avut impact sporit și pe arena internațională.

Valeriu Rotari, fostă autoritate criminală de la începutul anilor 90 a devenit proprietar al unei echipe de fotbal de amatori „Constructorul”, pe care în câțiva ani a reușit să o promoveze în eșalonul superior al fotbalului moldovenesc. La meciurile acestei echipe deseori erau observate persoane înarmate însoțite de bodyguarzi care făceau parte din lumea criminală.

În iarna anului 2000, Valeriu Rotari a fost asasinat, iar conducerea clubului a fost preluată de soția și fiica sa. În vara anului 2000 clubul de fotbal „Constructorul” s-a calificat în cupele europene. În meciul disputat cu o echipă

¹¹ Furtună D., *op. cit.*, pp. 208-209.

¹² <https://civic.md/stiri/5796-comportamentul-agresiv-i-actele-de-violen-ale-suporterilor.html> 03.09.2023 ora 23.10.

din Bulgaria, echipa noastră a pierdut cu scorul 0:8. După părerea prietenilor (din lumea criminală) lui Valeriu Rotari acest scor s-a datorat arbitrajului incorect. Astfel, ei au decis să-și facă singuri dreptate.

Mai târziu, în raportul meciului, delegatul a scris că arbitrul principal a fost agresat fizic de către reprezentanții echipei moldovenești, care i-au aplicat multiple lovituri asupra corpului și capului, iar întreaga echipă de arbitri a fost amenințată cu armele.

După acest incident, UEFA a aplicat sancțiunea de descalificare a clubului pentru meciurile internaționale pe o perioadă de 2 ani.

Într-un alt caz este vizat clubul „Roso” Anenii Noi. În meciul disputat în campionatul Moldovei (Divizia A) cu echipa „Politehnica” Chișinău, președintele clubului Mihail Macovei, nefind de acord cu acordarea penaltiului în poarta echipei sale, s-a urcat la volanul automobilului său de marca Audi 100, a intrat pe terenul de fotbal și s-a luat după arbitrul principal. Acest incident a fost obiectul discuțiilor despre fotbalul moldovenesc în toată lumea. Istoria s-a finalizat cu amendarea președintelui clubului „Roso” cu suma de 2000 dolari americani.

Și, în cele din urmă, dar nu în ultimul rând, trebuie să vorbim și despre violența aplicată față de sportivi de către antrenori.

Cu toate că printre formele de influență a antrenorilor asupra sportivilor oficial, sunt specificate convingerea, rugămintea, solicitarea, totuși, putem constata că metodele violente de constrângere aplicate în sport nu sunt o raritate. Începând cu secțiile sportive pentru copii, mulți antrenori cresc sportive de performanță prin metode violente: le vorbesc urât, îi numesc cu cuvinte necenzurate, ofensatoare, aplică diverse măsuri de constrângere psihică și/sau fizică. Ilustrativ este cazul antrenoarei de atletică ușoară Oxana Malțeva care a bătut-o în prezența altor copii pe A.M. de 8 ani pentru faptul că a găsit în noptieră învelitoarea de la o bomboană. Antrenoarea a fost recunoscută vinovată, a fost privată pentru 2 ani de dreptul de a mai profesa și a achitat amenda în mărime de 10 mii ruble.

Este cunoscut și cazul antrenorilor Octavian Bellu și Mariana Bitang¹³ antrenorii lotului național de gimnastică al României. În anul 2016, fosta gimnastă Maria Olaru, și-a lansat volumul biografic „Prețul aurului. Sinceritate incomodă”, în care menționa unele tratamente abuzive – „violente fizice care îmi maltrataseră copilăria” – pe care antrenorii lotului național de gimnastică feminin al României le exercitaseră asupra fetelor pe care le pregăteau, afirmații care au fost susținute, în parte și de alte foste sportive. Sunt menționate, de asemenea, înfometarea și privarea de dulciuri, ca metode de pregătire fizică pentru un bun randament în competiții.

¹³ <https://republica.ro/zdar-le-bateati-pe-gimnaste-raspunsul-lui-octavian-bellu-la-jurnalul-batailor-scris-de-gimnasta-maria-put-s,-costas-c,-Dreptul-sportului>, București: Editura Hamangiu, 2021. 391 p.

În replică, Bellu a declarat: „Nu spune nimeni că antrenamentele la Deva au fost ca o bătaie cu petale de trandafiri. Dar nici altfel de bătaie! Erau, în schimb, momente în care tu, antrenor, ieșai din sală și îți dădeai palme. Venea concursul peste tine și exercițiul era departe de a fi gata. Disciplina e una, teroarea e alta. Un lucru la care am ținut întotdeauna a fost să nu dau sportivului senzația că el conduce antrenamentul. Nu, îl conduc eu!”¹⁴.

Și antrenorul echipei de handbal feminin HC Zalău, Gheorghe Tadici, a fost amendat cu 2.000 de lei de către Comisia de Disciplină a Federației Române de Handbal (FRH), pentru jignirile și insultele aduse propriilor jucătoare. Potrivit unui comunicat de presă al FRH, tehnicianul din Zalău a fost sancționat în urma unei sesizări a secretarului general al Federației, Viorel Mazilu.

„În legătură cu sesizarea secretarului general al FRH, referitoare la incidentul produs, cu ocazia jocului de LN - feminin, din data de 22.12.2022, de la Zalău, dintre echipele HC Zalău și SCM Râmnicu Vâlcea, de către antrenorul echipei HC Zalău, d-l Gheorghe Tadici, Comisia hotărăște: sancționarea antrenorului echipei HC Zalău, d-l Tadici Gheorghe, cu penalitate pecuniară, în cuantum de 2.000 (două mii) lei, termen de achitare 9 februarie 2023, pentru jigniri și insulte aduse propriilor jucătoare, conform art. 43.2 lit. a) pct. 1 din Regulamentul disciplinar al FRH, sezonul competițional 2022-2023”.

Gheorghe Tadici a mai fost sancționat de către Comisia de Disciplină în 2022 de mai multe ori pentru comportamentul său din timpul partidelor, cea mai drastică sancțiune fiind cea din luna septembrie, când a primit opt etape de suspendare și 1.000 de lei amendă pentru insulte, jigniri și amenințări la adresa jucătoarelor lui la un time-out¹⁵ [13].

O întrebare care inevitabil apare în aceste cazuri este aceea, dacă în domeniul sportului ar trebui să opereze aceleași condiții a răspunderii juridice ori dacă răspunderea disciplinară, specifică mișcării sportive este suficientă pentru a acoperi spectrul acțiunilor prejudiciabile săvârșite de participanții la competițiile sportive.

După părerea unor autori¹⁶ [10, p.254], aici trebuie să distingem 3 situații în funcție de care se poate angaja răspunderea juridică:

1. sportivul este victima unei acțiuni prejudiciabile săvârșite de un alt sportiv;
2. sportivul este victima unei acțiuni prejudiciabile săvârșite de organizator;
3. arbitrul sau spectatorul este victima unei acțiuni prejudiciabile.

¹⁴ <https://www.rador.ro/2021/02/17/portret-octavian-bellu-cel-mai-de-succes-antrenor-din-lume-implineste-70-de-ani>.

¹⁵ <https://www.digisport.ro/handbal/gheorghe-tadici-a-primit-nota-de-plata-dupa-ce-si-a-injurat-propriile-jucatoare-in-timpul-unui-meci-2154857>.

¹⁶ Puț S., Costaș C., *op. cit.*, p. 254.

Toate acestea se referă, însă, la răspunderea civilă. Dacă vorbim despre răspunderea penală, atunci orice tip de faptă, indiferent de cine și asupra cui este săvârșită, dacă conține semnele unei componente de infracțiune, trebuie să atragă după sine răspunderea penală.

Concluzii

În primul rând, tema agresivității și violenței în sport este o temă despre care trebuie de vorbit. Cel puțin, în Republica Moldova se discută foarte puțin.

În al doilea rând, federațiile de sport ar trebui să-și formeze cadre normative clare și relevante, capabile să reglementeze situațiile de aplicare a violenței, care, eventual, ar putea să apară.

În al treilea rând, în funcție de situație, în funcție de gradul de prejudiciabilitate al faptei, gradul și forma vinovăției, urmările prejudiciabile survenite, prezența sau absența legăturii de cauzalitate trebuie să intervină unul sau alt tip de răspundere juridică: disciplinară, civilă, contravențională sau penală.

În al patrulea rând, trebuie să ținem cont că vinovăția ca și concept general și vinovăția în sport au o diferită conotație. Mai trebuie să ținem cont și de faptul că doctrina operează și cu conceptul de normă sportivă pe lângă norma juridică. La fel, nu trebuie să uităm nici despre faptul că există mai multe teorii cu privire la fundamentarea răspunderii juridice în materie sportivă care se referă la cazul fortuit, forța majoră, riscul admisibil, consimțământ ș.a.